SINIF BİLİNCİ

Şadi Ozansü **ÖDP'nin Gerilimi** ★ *Nail Satlıgan* **Kapitalizmin Krizi Sürüyor** ★ *Maxime Durand* **Krizde Güncel Durum** ★ *Ernest Mandel* **Krize Karşı Mücadele** ★ *Lev Trotskiy* **Kapitalizmin İniş Çıkışları** ★ *Sungur Savran* **Küreselleşme Karşısında Milliyetçi Çıkmaz**

17

DEVRİMCİ MARKSİST TEORİK/POLİTİK DERGİ

NİSAN 97

Ama işçiler kendi nihai zaferlerine en büyük katkıyı kendileri yapmak zorundadırlar: kendi sınıf çıkarlarını öğrenmekle, kendi bağımsız politik tavırlarını hiç gecikmeksizin benimsemekle, demokratik küçük burjuvazinin ikiyüzlü cümlelerine kanmaktan kaçınarak proletaryanın bağımsız olarak örgütlenmiş partisinin gerekliliğinden bir an bile kuşku duymamakla. Savaş naraları şu olmalıdır:
Sürekli Devrim!

Karl Marx
(Mart 1850)

SINIF BİLİNCİ

SAYI: 17 NİSAN 1997

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sungur SAVRAN

Yönetim Yeri: Kardelen Yayınevi, İstiklal Cad., Sofyalı Sok., No: 32 Kat 5, Daire 6 Tünel / Taksim / İstanbul
Tel: (0212) 244 20 51

Avrupa Temsilcisi: Ersen OLGAÇ
Tel: 0 46 8 32 88 72

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Mavi Kare Ajans
Tel: (0212) 266 55 70

Baskı: Colorland

Yurtdışı Fiyatı: 5 DM, £2, US$3, 15 FF, SEK 20, SFR 4

Yılda 3 sayı çıkar

Banka Hesap No: İş Bankası, Cihangir Şubesi D151059.

Fiyatı: 250.000.- TL KDV Dahil

SINIF BİLİNCİ 17

Devrimci Marksist Teorik / Politik Dergi
NİSAN 1997

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	4
	Sınıf Belleği	8
Şadi Ozansü	**ÖDP'nin Gerilimi**	41
Nail Satlıgan	**Dünya Kapitalizmi: Bunalımı Bitirmeyen Toparlanma**	49
Maxime Durand	**Küresel Kapitalizmin Zayıf Toparlanışı**	61
Ernest Mandel	**"Derdim Genç Banka Memurları İle Değil": Kapitalist Gelişmenin "Uzun Dalgaları"**	69
Lev Trotskiy	**Kapitalist Gelişme Eğrisi**	78
Sungur Savran	**Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı? (2)**	86

Bu sayı

Özgürlük ve dayanışma, baskıcı ve rekabetçi kapitalizme karşı sosyalizmin bu iki temel düsturu, Türkiye solunun tarihsel gelişmesinde yeni bir evre oluşturan ÖDP'nin ismine yansıdı. ÖDP solun tarihinde yeni bir evre, çünkü yaklaşık on yıldır süregelen uzun bir değişim tarihinin uç noktasında solun kendine bir yol arayışının ürünü olan birleşik bir parti olarak doğdu. Bu uzun değişim tarihinin başlangıcı 1987 seçimlerine, hatta daha öncesine kadar götürülebilir. **Sınıf Bilinci,** bu tarihin çeşitli evrelerinde, Türkiye solunun bağrındaki yeniden-yapılanma ve yeniden-kümelenme eğilimlerinin izini sürmüştü. Bu eğilimler 1996 başında ÖDP'nin kuruluşu ile birlikte olgunlaşmış oluyor. Ama şimdi yeni bir tarih başlıyor: ÖDP'nin ideolojik, politik, kültürel ve en önemlisi sınıfsal şekillenme tarihi. Bu deyim yerindeyse, ucu açık bir süreç. Dünyada ve coğrafyamızda sınıf mücadelelerinin ve politik gelişmelerin etkisi altında ÖDP çok farklı türden gelişme patikalarına girebilir. Ne var ki, bu patikalar arasından hangisinin seçileceği, en çok ÖDP'nin tabanının nasıl bir parti istediğine bağlı olacaktır.

Bu sayının ilk yazısında Şadi Ozansü ÖDP'nin son dönemdeki seyir defterine bakarak partinin ne yönde gelişmekte olduğunu ele alıyor. Yıllardır olgunlaşmakta olan ve Susurluk sonrasında gürültüyle patlak veren rejim krizi karşısında ÖDP'nin izlediği tavrı en önemli uğrak noktalarında eleştirel bir incelemeye tabi tutan Ozansü, özellikle "Özgürlükçü Demokratik Cumhuriyet" şiarıyla dile gelen politikanın MGK-Refah-TÜSİAD üçgeni içinde nasıl bir konuma yerleşebileceğini irdeliyor. Yazarın vardığı bütünsel sonuç yalın: başlangıçta ÖDP'nin çok farklı sınıf ve katmanlardan insanların bir araya gelerek, yanyana mücadeleye girdiği bir parti olması ne kadar doğalsa, bundan sonra bilinçli bir politikayla bir işçi sınıfı ve emekçiler partisi haline gelmesi de o kadar gereklidir. Rejim

krizinin kördüğümünü çözmenin başka yolu yoktur. ÖDP'nin olanakları da, gerilimi de burada yatıyor.

Türkiye'de rejim kriz içinde de, dünya dingin ve huzurlu bir dönem mi yaşıyor? Elbette hayır. Uluslararası alanda da, "Soğuk Savaş" döneminin dengelerinin bütünüyle çöktüğü derin bir istikrarsızlık ve altüst oluş dönemi yaşanıyor. Bu istikrarsızlığın açıklanmasında genellikle Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'nın çözülüşü öne çıkarılıyor. Hiç kuşku yok, Ekim devriminin 30'lu yıllarda içten içe yozlaşmasından sonra bugün nihai olarak çözülüyor olması, dünya durumunu derinden etkiliyor. Ama bunun tek faktör olarak öne çıkarılması yanlış, en azından tek-yanlı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilir. Böyle bir tahlilin yaratabileceği en kötü yanılsama, sosyalizm belki de tarihinin en derin krizini yaşarken, kapitalizmin sıhhat ve afiyetinin yerinde olduğu olurdu.

Oysa bu hiç de doğru değildir: dünya kapitalizmi 20 yılı aşkın süredir tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşıyor. Bu kriz herşeyden önce ekonomiktir: işsizlik, yoksullaşma, bulaşıcı hastalıklar, koskoca kentlerin, bölgelerinin hatta kıtaların sefalete yuvarlanması bu krizden mazlumların payına düşen ise, hakim sınıflar da krizi şirket iflasları, büyük bütçe açıkları, mali çöküş kabusu, emperyalistler arasında yükselen rekabet gibi sayısız biçim altında yaşıyorlar. Ama dünya kapitalizminin ekonomik krizi o denli derin ve bütünseldir ki, dünyanın politik ve ideolojik panoramasını da altüst ediyor: emperyalist devletlerin siyasi bakımdan karşı karşıya gelmelerinden köktendinciliğin çığ gibi yayılmasına, birçok ülkede onyıllardır hüküm süren siyasi sistemin sarsılmasından ırkçılığın ve faşizmin Avrupa'da yeniden yükselişine, günümüzün büyük sarsıntıları ekonomik krizin serbest bıraktığı çelişkilerle organik bir bağ içindedir. Sınıf mücadelesinin ve insanlığın geleceğine damgasını vuracak olan dünya ekonomik krizini Marksist tahlil araçlarıyla sağlam biçimde kavrayabilmek bu açıdan büyük önem taşıyor. Bu sayıdaki ana dosyamızı işte bu önemli konuya ayırıyoruz.

Dosya, Nail Satlıgan'ın günümüz dünya krizini kapitalizmin uzun dalgaları çerçevesine yerleştiren yazısıyla açılıyor. Bilindiği gibi, dünya ekonomik krizi başladığından bu yana, daralma evreleriyle (1974-75, 1980-82, 1990-92) toparlanma evreleri (1976-79, 1983-89, 1993'ten günümüze) birbirini izledir. Toparlanma evrelerinden her birinde burjuvazinin ideologları "kriz bitti" müjdesini temkinsiz biçimde yaydılar. Satlıgan, kapitalizmin tarihinde 50-60 yıllık bir dilimi kaplayan "uzun dalgalar" ile genellikle 7-10 yıllık aralıklarla ortaya çıkan "iktisadi çevrimler"i birbirinden ayırarak içinde yaşadığımız dönemin doğasına açıklık getiriyor. Yazar, aynı zamanda, yeni-liberal stratejinin krizin aşılmasında-

ki başarısızlığının nedenlerini inceliyor ve işsizliğin nasıl iktisadi çevrimden bir ölçüde bağımsızlaşarak gerçek bir "istihdam krizi"ne dönüştüğünü gösteriyor.

Satılgan'ın sorunları derinlemesine deşen yazısını, Maxime Durand'ın daha yalın konjonktür tahlili izliyor. Durand'ın yazısı 1996 itibarıyla dünya ekonomisinin emperyalist ülkelerde ve azgelişmiş ülkelerde sunduğu tablonun çelişik karakterine işaret ediyor.

1995 Temmuz ayında yitirdiğimiz Ernest Mandel, bütün burjuva iktisat dünyasının Keynesçiliğin kapitalizmin krizlerini ortadan kaldırdığına inandığı bir tarihte, henüz 1974-75 daralmasından önce, krizi öngörebilmiş istisnai bir Marksist iktisatçıdır. Mandel'in aynı zamanda krizin kapitalist gelişmenin bütünsel tarihi içine yerleştirilmesinde olsun (Satılgan'ın kavramsal çerçevesini oluşturan "uzun dalgalar" olgusuna yakın dönemde en önemli teorik katkıyı yapan Mandel'dir), krizin somut gelişmesini izlemede olsun, çok önemli bir yeri olmuştur. Burada, Mandel'in ölümünden kısa bir süre önce kriz ve buna karşı işçi sınıfının cevabı konusunda yaptığı son konuşmalardan birinin metnini yayınlıyoruz.

Ekonomik kriz dosyasını tamamlayan yazı, Marksist kriz teorisinin tarihsel gelişmesi açısından arşiv değeri taşıyor. Satılgan'ın buradaki yazısında belirttiği gibi, günümüzde "uzun dalgalar" teorisine esin kaynağı olan, Trotskiy'in 1920'li yılların başında kaleme aldığı bir yazıdır. Ekim devriminin önderleri bu dönemde sosyalist devrimin başka ülkelere sıçraması sorunlarıyla boğuşuyorlardı. Trotskiy, bu konudaki tartışmada kapitalizmin artık sürekli kriz içinde kalacağı yönünde ileri sürülen mekanik görüşlerle mücadele ederken, bir yandan da bu yazısında politik gelişmelerin arka planında ekonominin etkisi sorununu deşiyordu. Yazı, kapitalizmin tarihinde bütün bir döneme damgasını vuran uzun dalgaların varlığından hareketle, bunun politik, ideolojik, kültürel uzantılarını araştırıyor.

Sungur Savran **Sınıf Bilinci**'nin geçen sayısında dünya kapitalizminin somut eğilimlerinin ışığında, ulus devletin, ulusal sermayenin ve ulusal ekonominin sonu anlamında bir "küreselleşme" sürecinin bir efsane olduğunu ileri sürmüştü. Yazara göre içinde yaşamakta olduğumuz süreç, emperyalizm çağına damgasını vuran sermayenin uluslararasılaşma sürecinin yeni bir sıçrama yapmasından başka birşey değildir. Dolayısıyla, ulus devletin sonunu ilan eden liberaller aslında bir ideolojiyi, globalizmi yaymaktadırlar. Savran, yazısının burada yayınlanmakta olan ikinci bölümünde, globalizmin eleştirisini derinleştirdikten sonra esas olarak "küreselleşme" diye anılan sürece milliyetçi tepkiyi ele alarak ayrıntısıyla eleştiriyor. Globalizm ve milliyetçiliğin teşhiri temelinde yazarın ulaştığı

sonuç insanlığın kurtuluşunun emperyalizmin hiyerarşik ve baskıcı sistemini deviren bir enternasyonalizmde, bir dünya sosyalist devriminde yattığıdır.

İlk defa geçen sayıda yayınladığımız yeni bölümümüz "Sınıf Belleği", okuyucularımızdan yaygın bir olumlu tepki aldı. Bu sayıda da Kasım 1996'dan bu yana Türkiye'de ve dünyada yaşanan önemli olayları devrimci Marksist bir yorumla ele alan yazılarımızı sürdürüyoruz. "Sınıf Belleği"nin, dönemin önemli olaylarının bir taraması niteliğiyle, bütün Marksistler için olumlu bir işlev görebileceğini umuyouz.

Kısa süre sonra yeniden buluşmak dileğiyle.

SINIF BELLEĞİ

Solda darbe tartışmasını pratik çözdü

> Türkiye Cumhuriyeti devleti ve bu devletin yönettiği bu toplum derin bir krizle sarsılıyor. Dünya dengelerinin değişiminden ekonomik krize, Kürt halkının mücadelesinden şeriatçılığın yükselişine birçok etken, bu toplumun içinde derin yarıklar açmış, bu devleti yönetilemez hale getirmiştir.
>
> Hakim sınıfların bu krize yönelik çözümlerinin her biri farklı biçimlerde gericiliği, yoksulluğu, militarizmi körüklüyor. İşçilerin, emekçilerin, Kürt halkının, Alevi topluluğunun, bütün ezilenlerin karşısında bir tehdit olarak yükselen, bazılarının yorulmaksızın tekrarladığı gibi, sadece şeriatçı gericilikten ibaret değil. Büyük burjuvazinin Batı hayranı kanadı tarafından şeriatçılığın karşısında bir umut olarak pompalanan faşist hareket daha da büyük bir tehlike. Üstelik sorun bununla da sınırlı değil. Burjuvazinin politik yelpazenin merkezinde yer alan güçleri her geçen gün daha gericileşiyor. Burjuva rejiminin sadık muhafızı silahlı kuvvetler politik karar sürecini adım adım denetimi altına alıyor, **bu süreç yarın sivil ya da askeri bir darbeyle sonuçlanabilir.** (**Emek ve Özgürlük Cephesi**, Patronsuz Generalsiz Bürokratsız Sosyalizm broşür dizisi, 3, 1995, vurgu sonradan.)

1995 yazında, daha hükümet krizlerinden, 24 Aralık seçimlerinden, seçimleri izleyen yeni hükümet krizlerinden, Susurluk'tan ve Refahyol-MGK zıtlaşmasından çok önce böyle yazılmıştı. Üstelik bu söylenenin ardında basit bir tahmin değil, broşür boyunca derinlemesine yapılan materyalist bir tahlile dayanan bir öngörü yatıyordu. Bu öngörü 1994'başından başlayarak başka bir çok yayın, yazı ve konuşmada Türkiye politikasının günbegün gelişiminin incelenmesi temelinde derinleştirilmiş, inceltilmişti. Bugün, Sincan'da yürüyen tanklardan, "balans ayarı" açıklamalarından ve MGK'nın "yaptırım" tehditlerinden sonra bu öngörünün bütünüyle doğrulandığı ortadadır.

Kürt solu da dahil Türkiye solunun bir bölümü, darbe tehlikesi **pratik olarak** belirdikten sonra bile bu uyarıları ciddiye almadı. ANAYOL hükümetinin çöküşünün ertesinde yapılan tartışmada "milli mutabakat" ve "ara rejim" uyarılarını ciddiye almayanlar oldu. Bu tartışmaların hemen akabinde Refahyol hükümetinin kurulması "milli mutabakat" arayışına ilişkin tahlilin yanlışlığının derhal ortaya çıkması olarak yorumlandı. Oysa bugün, sadece sivil ya da askeri darbe olasılıklarının değil, bir "milli mutabakat" hükümeti arayışının da Türkiye politikasının temel eğilimlerinin bir ürünü olduğu açıkça kanıtlanmış durumda. Refahyol hükümetinin ku-

ruluşunun, "milli mutabakat" arayışını ortadan kaldıramadığı, sadece ertelediği, ama ertelerken aynı zamanda güçlendirdiği bugün berrak biçimde görülebiliyor. Solun bir bölümünün konjonktüre ilişkin olarak yaptığı bu teşhis hatasının ardında daha derin bir hata yatıyor: rejim sorununu önemsememek. "Darbeye ne gerek var? Ordu zaten herşeyi kontrol ediyor, her istediğini yapıyor! Darbe söylentileri halkı sindirmek, mücadelesini durdurmak içindir." İşte solun darbe ihtimalini önemsemeyen bölümü bu tartışma boyunca yukarıdaki cümlelerle özetlenebilecek bir görüşü ileri süregeldi. Yapılan hata açıktı: Silahlı kuvvetelerin yarı-parlamenter bir rejimde yönetici güç olmasıyla, varolduğu kadarıyla da olsa hak ve özgürlüklerin bütünüyle ortadan kaldırıldığı bir durum, ne hakim sınıflar, ne de ezilenler açısından aynı değildir. Sendikaların ve politik partilerin cendereye alındığı hatta kapatıldığı, yayınların durdurulduğu, solun, Kürt hareketinin, sendikal hareketin ve demokratik kitle örgütlerinin ağır bir taarruza uğradığı, önderlerinin bugünküyle karşılaştırılmaz bir baskı altına alındığı bir durum, ne kadar baskıcı, ne kadar antidemokratik olsa bile, bugünkü rejimden farklı olacaktır.

Gerçek şudur: Türkiye'de varolan rejimin, toplumun bağrında gelişen, içiçe geçerek şiddetlenen keskin çelişkilere dar geldiği, şu ya da bu yönde bir değişikliğin ufukta belirmeye başladığı 1994'ten bu yana görülebiliyordu. Şu ya da bu yönde diyoruz çünkü darbe hakim sınıfların gündemindeki tek çözüm yolu değildi: **şeriatçılık** yönünde bir gelişme ya da **İkinci Cumhuriyet** tipi bir açılım ya da bunların karmaşık ve çelişik bir bileşimi ya da bu projelerin çatışmasından doğabilecek bir **iç savaş** da mümkündü.

Bundan daha da önemlisi şudur: tarih ezilen ve sömürülen sınıfların mücadelesinden bağımsız olarak yalnız hakim sınıfların iç tepişmeleriyle gelişmez. "Darbe ihtimali büyüyor" demek "darbe kaçınılmazdır" demek değildir. Ama toplumsal ve politik gelişmelerin yönü konusunda somut bir tahlille bir fikir sahibi olmayanlar gelişmelere doğru yönde müdahale edemezler. Bu tartışmanın anlamı da buydu: bu tür bir tehlike karşısında solun, işçi-emekçi hareketinin ve Kürt devrimci hareketinin somut bir taktik belirlemesi için bir çağrıydı bu uyarı.

Bugün darbe tartışmaları ayyuka çıktıktan sonra bile "halkın gözünü korkutma" teorisinin sahipleri, gerçek dünyanın gelişmelerinin çürüttüğü teorilerini savunmak üzere bir artçı savaşı vermeyi sürdürürlerse ezilen kitlelerin çıkarlarına hizmet etmiş olmayacaklardır. Ama biz şimdilik tartışmayı bir kenara bırakalım ve izlenmesi gereken politikalara dönelim. Burjuva politikasında olan bitenler karşısında solun bir politikası olması gerekiyor.

Muhtıra verilmiştir!

Ordu müdahalesi olacak mı, olmayacak mı diye tartışmayı bırakıp gözlerimizi açalım: Sincan'daki tanklar gösteriyor ki, ordu müdahalesi başlamıştır! Elbette bugüne kadar da ordu politik hayatı yönlendirmede aktif bir rol üstlenmişti. Elbette hiçbir hükümet MGK'nın belirlediği politikaların dışına çıkamıyordu. Ama bütün bunlar varolan rejimin sınırları içinde oluyordu. Bütün bunlar 12 Eylül'ün ürünü olan, hatta daha öncesinden gelen parlamenter kisveli baskı rejiminin çerçevesi içinde yapılıyordu. Bu çerçevede ordu yönetiyordu, ama (OHAL dışında) **tanklarla değil!** Tanklar kışladaydı, şimdi dışarı çıkmıştır. Rejimin sınırları pratikte aşılmıştır, darbeye doğru ilk adım atılmıştır.

Eğer OHAL dışında tanklar sokaklarda yürümeye başladıysa, bugünün acil sorunu darbeye karşı bir politik barikat oluşturmaktır. Sincan'da yaşanan en önemli olay belediye başkanının ipe sapa gelmez lafları değildir. Hatta polisten öğrendiği yöntemlerle bir kadın gazetecinin şahsında basın özgürlüğüne aşağılık biçimde saldıran militanın davranışı bile değildir. "Sincan olayı" herşeyden önce tanklardır. Sincan'ın gündeme getirdiği en önemli görev sendikaları, partileri, basını ve kendinden başka bütün sesleri susturmayı hedefleyen bir darbeye karşı çıkmaktır.

Elbette Sincan sadece ilk uyarıdır. 28 Şubat'ta yapılan MGK toplantısından çıkan karar Türkiye'deki krizin yeni bir evreye girmesi anlamına geliyor. MGK'nın sonuçları ortadadır. Silahlı kuvvetler hükümete, sadece hükümete değil, belirli yasaların kabul edilmesi istendiğine göre meclise de, görevler vermiş, bu görevler yerine getirilmediği takdirde "yaptırımlar" uygulanacağını bildirmiştir. "Yaptırımlar" sözcüğünün bu bağlamda ne anlama geldiğini kavramak için derin bir siyaset bilgisi gerekmiyor. Seçilmiş bir mecliste çoğunluğun desteğine sahip bir hükümete "yaptırımlar" uygulamak, rejimin sürekliliğini kesintiye uğratmak demektir. Kimi bunu bir "uyarı" olarak niteliyor. Bütünüyle doğru! Ama bu nitelemeyi, sözkonusu kararın bir "muhtıra" olduğunu saklamak için yapmak büyük çelişki. Çünkü "muhtıra"nın kelime anlamı "hatırlatmak için verilen not" aslında. Yani "uyarı"dan daha hafif. "Uyarı" varsa "muhtıra" haydi haydi vardır! Kelimelerle oynamanın kimseye yararı yok. Silahlı kuvvetler eli sopalı parlamentarizme varlığının devamının belirli koşullara bağlı olduğunu hatırlamıştır. Yani 12 Mart 1971 ve 30 Aralık 1979 muhtıralarından sonra üçüncü muhtırasını verilmiştir.

"Silahsız Kuvvetler" işbaşında

Türkiye'de bir darbe tehlikesi yaşandığı ortada, ama bu darbenin 12 Eylül türü açık bir askeri darbe biçimini alması ihtimallerden sadece biri. Açık askeri darbenin "düşük yoğunluklu savaş"la yıpranmış, komşu ülkelerle yaşanan gerginliklerin basıncı altında bulunan bir orduyu daha da güç duruma sokacağı belli. Ayrıca, hakim sınıfların Refah'la mücadele eden kanadı için büyük önem taşıyan Batı Avrupa'yla bütünleşme projesi de böyle bir girişimi şimdilik sorunlu kılıyor. Türkiye'de gerçekten bir İslami düzen kurulacağı kaygısına kapılsa, Avrupa bir askeri darbeyi destekler, ama bugün bu bakımdan henüz erken.

Bütün bunlardan dolayı, sivil bir darbe ya da bir "ara rejim" şimdilik daha büyük olasılık. Bu ikisi bazan aynı formülmüş gibi ele alınıyor, oysa aslında farklı: sivil darbe, örneğin Demirel'in ülke çapında bir Olağanüstü Hal ilanıyla yönetimi silahlı kuvvetler adına ele alması demek; "ara rejim" ise silahlı kuvvetlerin talimatıyla bir "milli mutabakat" hükümeti kurulması. Bugün yürünen yol işte bu sonuncusu. Yani 12 Mart benzeri bir yol. Ama tarih hiçbir zaman tekerrür etmez. Bugünkü yolun 12 Mart'tan çok farklı veçheleri var. Bunlardan biri de şu: ordu parlamento üzerinde basınç uygulamak için tanklarını Sincan sokaklarında gezmeye çıkarmakla yetinmiyor; aynı zamanda, kendisiyle birlikte yürüyecek kitlesel bir taban yaratmaya çalışıyor.

İşte **Radikal**'in başlığı: "Sivil Darbe Baskısı". İşte emekli büyükelçi Şükrü Elekdağ'ın **Milliyet**'teki köşesine attığı başlık: "Sivil Toplum Darbesi". İşte Ahmet Taner Kışlalı'nın **Cumhuriyet**'teki köşesinden verdiği fetva: "Oyun bitecektir! Önemli olan oyunu kimin bitireceği: Silahlı Kuvvetler mi, yoksa Silahsız Kuvvetler mi?" İş artık zıvanadan çıkmıştır. Sözde "demokrat" gazetelerde sözde "demokrat" yazarlar açık açık darbeyi savunmakta, şu yada bu formülle "işin" mutlaka bitirileceğini söyleyebilmektedirler!

Hatırlanacaktır, bundan kısa bir süre önce, yine darbe tartışmaları alevlenmişken, adı açıklanmayan bir komutan "bu sefer işi silahsız kuvvetler halletsin" demişti. İşte şimdi bazı güçler ordunun bu talimatını yerine getirmek üzere harekete geçmiş bulunuyor.

Söylenenleri önemsemeyebilirsiniz. Ama yapılanları önemsemek zorundasınız. Hele hele yapanlar arasında, Türkiye işçi sınıfının savunma örgütleri olan sendikalar da varsa. Bilindiği gibi, aralarında Türk-İş ve DİSK'in de bulunduğu bazı kitle örgütleri, bir süredir yoğun bir faaliyet içinde, Refah hükümetini devirmek için çalışıyorlar. Amaçlarını "toplumun ulusal değerlerini sahiplenebilmesi için parlamentoda alternatif bir

oluşuma ihtiyaç" olduğu gerekçesiyle açıklıyorlar. Onlar söylemiyor ama, biz bu "oluşum"un adını koyalım: silahlı kuvvetlerin talebi doğrultusunda bir "milli mutabakat" hükümeti. Bakın **Cumhuriyet** gazetesi bu ziyareti nasıl anlatıyor: "Refahyol'un cumhuriyetin temel niteliklerini hedef alan girişimleri, orduda yoğunlaşan rahatsızlık, demokratik kitle örgütlerini harekete geçirdi." Aynı haber, sözkonusu girişimin bir "sivil muhtıra" niteliği taşıdığını belirtmeyi de ihmal etmiyor! "Silahsız Kuvvetler" bununla da yetinmiyorlar. DİSK başkanı Rıdvan Budak 28 Şubat muhtırasını açıkça destekliyor. Türk-İş'in genel sekreteri Şemsi Denizer daha da ileri gidiyor: ordu müdahale etmeye karar verirse destekleneceğini açıklıyor!

Atatürkçü Düşünce Derneği gibi çizgisini bu doğrultuda belirlemiş bir örgütün ya da Türkiye Esnaf ve Sanatkâr Dernekleri Konfederasyonu gibi muhafazakâr bir kuruluşun "silahsız kuvvetler" talimatına uymaları çok da şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı olmasa bile üzerinde önemle durulması gereken, Türk-İş ve DİSK'in böyle bir misyona talip olmalarıdır. Türkiye işçi sınıfının ister açık ister örtülü darbelerden ve politik hayata askeri müdahalelerden hiçbir çıkarı olamaz. Tam tersine böyle bir darbe, hangi gerekçeyle gerçekleşirse gerçekleşsin, işçilerin ve emekçilerin haklarına yepyeni bir taarruzu programının ana eksenlerinden biri olarak benimseyecektir. Sendika bürokratları 12 Eylül yönetiminde bile olduğu gibi milletvekili, hatta bakan bile olabilirler bu süreçte; ama işçi sınıfı böyle bir desteğin bedelini ağır ödeyecektir.

Neo-Kemalizm

Öyleyse ne oluyor? Türkiye'de rejimin bekçileri son aylarda yeni bir toplumsal ittifakı adım adım inşa ediyorlar: bu yeni ittifak Kemalizmin güncelleştirilmesine ve büyük kitleler nezdinde prestij kazanmasına dayanıyor. Bu projeye "neo-Kemalizm" adını verebiliriz.

Neo-Kemalist proje, rejimin yaşadığı derin meşrutiyet krizinden kurtulabilmek için yeniden güç toplama ve kitlesel destek yaratma projesidir. Kontrgerilla devletinin ve kirli savaşın doğasının kitlelerin görebileceği biçimde ortaya dökülmeye başladığı bir evrede, rejim kendini yeniden sağlamlaştırabilmek için bir yol arıyor. Bir yandan Kürt halkının bir yandan da işçi ve emekçilerin hak arayışı karşısında sıkışan rejim, bütün bunların üstüne, bir de politik önderlik sorunu yaşıyor. Burjuvazinin güçleri İslamcılarla Avrupacılar arasında ikiye bölünmüştür. Bu bölünmede faal taban İslamcılar'dadır. O zaman ortaya şu soru çıkıyor: sözde sosyal demokrasinin kitlesi adım adım başta ÖDP olmak üzere sosyalizme kayarken, Kürt kitleleri en azından bölgede yurtsever hareketi desteklerken,

kent yoksullarının büyük bölümü, geçici olarak da olsa, İslamcı politikanın peşine takılmışken, ANAP-DSP-CHP üçlüsüne ve DYP azınlığına güvenerek rejim kendini nasıl savunacaktır? **Neo-Kemalizm işte rejime yeni bir kitle tabanı yaratma projesidir.**

Neo-Kemalizmin bileşenleri açık seçik biçimde belirlenmiştir. Öncelikle basının büyük bölümü, yargı ve üniversiteler hedefleniyor. Bu güçler elbette çok önemlidir ama kitle tabanı yaratmak için yeterli olamaz. O zaman Birinci Cumhuriyet kampı gözünü emekçi kitlelerin örgütlenmelerine dikiyor. Devletle içiçe çalışma geleneği onyıllara dayanan Türk-İş merkezi bürokrasisi burada baş rolü üstleniyor. 12 Eylül'de yediği darbenin etkisiyle eski sınıf mücadeleci tavrını bütünüyle yitiren, "çağdaş sendikacılık" adı altında sermayeyle işbirliği çizgisine yöneldiğini ilan eden DİSK, tarihin acı istihzası sonucu, projenin ikinci temel ayağı haline geliyor. Küçük burjuvazinin, bugüne kadar politik sorunların dışında kalmaya özen göstermiş en büyük örgütlenmesi Türkiye Esnaf ve Sanatkâr Dernekleri Konfederasyonu da ittifakın içine çekiliyor. Kemalizmin, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ya da Atatürkçü Düşünce Dernekleri gibi militan sözcüleri ittifakın emniyet süpabını oluşturuyor. Nitelikli, eğitimli işgücünü örgütleyen ve geçmişten beri ilerici bir yaklaşım benimsemiş olan meslek örgütleri de ittifakın içine çekilmeye çalışılıyor. (Ama TMMOB, KESK, Türk Tabipleri Birliği, Türk Diş Tabipleri Birliği ve Türk Eczacılar Birliği'nin 10 Mart'ta yaptığı ortak açıklama "silahsız kuvvetler"in bu alanı fethedemeyeceğini gösteriyor.) İslamcı politikanın zararını en ağır şekilde yaşayacak olan kadınların da bu cepheye katılması için çaba gösteriliyor.

Bütün bu ittifak parlamentonun içinden çıkarılacak bir "milli mutabakat hükümeti"nin toplumsal koçbaşı olarak düşünülüyor. Rejim kendini "ilerici" ve çağdaş" bir kisvede yeniden sağlamlaştırmaya çalışıyor.

Ne yapmalı?

Türk-İş ve DİSK'in yönetimleri ordunun talimatı doğrultusunda,."silahsız kuvvetler" misyonunu yerine getirmek amacıyla değil, krize emekçi sınıflar lehine bir çözüm bulma saikiyle hareket ettiklerini iddia edeceklerse, "şeriat tehlikesi" ya da herhangi bir başka kisve altında darbeye sonuna kadar karşı olduklarını açıklamalıdırlar. Son girişimlerinin "orduda yoğunlaşan rahatsızlığın" bir sonucu olmadığını kanıtlamalıdırlar. Bunu somut olarak Sincan'daki tanklara ve 28 Şubat muhtırasına karşı çıkarak ortaya koymalıdırlar. Devletin çelik çekirdeğine, "örtülü devlet"e, kontrgerillaya, "çeteler"e ilişkin bütün gerçeklerin ortaya çıkması için mücadele etmeli-

dirler. Gerek işçi sınıfının, gerekse demokrasi yanlısı kitle örgütlerinin ve partilerin konfederasyon yönetimlerinden bunları talep etme hakkı vardır.

Sivil olsun, askeri olsun, bir darbe, şeriata karşı yapıldığı ileri sürülse bile, emekçi ve ezilen kitlelerin haklarına ve sol siyasetlere ağır bir taarruz başlatacaktır. Dolayısıyla bir genel grevle karşılanması gerekir. Ama genel grevin sözünü etmek yetmez. Genel grevin okunun nereye çevrileceği de önemlidir. Bugün genel grevi sadece hükümeti devirmeye yoğunlaştırırsanız, Susurluk devletine ilişkin talepleri ve sermayenin işçi sınıfına büyük taarruzunu görmezlikten gelirseniz, işçi sınıfını birilerinin oyuncağı yapmaya girişiyorsunuz demektir. İşçi sınıfının öncülerinin görevi bu role karşı çıkmak, genel grevin okunu emekçileri ezen bütün sisteme çevirmektir.

"Ne şeriat, ne darbe" diyenlere seslenmek gerekiyor: eğer bu sloganın ardında durmak istiyorsanız, neo-Kemalist kampın dışında kalmayı bilin. Bu coğrafyanın işçilerinin, emekçilerinin ve bütün ezilenlerinin aydınlığa kavuşması, "silahsız kuvvetler" rolünün reddedilmesinden geçer. "Silahsız kuvvetler", umutlarımızı özel savaşla, özel timle, özelleştirmeyle kirlenmiş partilere bağlamaya çalışıyor.

İşçi ve emekçi kitlelerin ve emekçi sınıfların ve ezilenlerin saflarında politika yapan güçlerin bu oyunu bozması gerekir. Neo-Kemalist proje elmalarla armutları bir araya getirerek "ilericilik" diye sunuyor: Refah'ın temsil ettiği İslami düzene karşı laikliği savunmak elbette emekçilerin çıkarınadır. Ama bunu yapmak için işçiler ve emekçiler neden Kürtlerin hak ve özgürlüklerine karşı çıksınlar? Varolan hükümet elbette gerici bir hükümettir, ama işçiler ve emekçiler neden bu hükümetin karşısında hepsi özelleştirmeci ve özel savaşçı öteki partilerden ya da burjuvazinin "teknokrat" temsilcilerinden oluşan bir hükümeti desteklesinler? Neo-Kemalizm emekçi sınıfların saflarında mücadele edenlere başka bir olanak bırakmıyor: ya gerçek bir laikliği, işçi-emekçi sorunlarını ve Kürtlerin haklarını bir arada savunacak bir **Emek, Barış ve Özgürlük Cephesi**'ne doğru yürünecektir, ya da emekçi halk İslamcı kampla neo-Kemalizm arasında sıkışıp kalacaktır.

TÜSİAD'a kamyon çarptı!

Bir baba düşünün. Kızı genç kızlığa adımını atar atmaz onun üzerinde büyük bir baskı kuruyor, göz açtırmıyor. Öğrencilik döneminde okulundan, daha sonra çalışmaya başladığında işyerinden yalnız dönmesine bile izin vermiyor, kızı hep ağabeyleri eve getiriyor. Kız pencereden biraz dışarı bakacak olsa ağabeyler bağırıyor: iş çiddi görünürse kız ayaklar altına alı-

nıp dövülüyor. Bu yıllar boyu sürüp gidiyor. Sonra günün birinde kız isyan ediyor: evin içinde bağırmaya, ağlamaya, haykırmaya başlıyor. Bunu duyan konu komşu babaya ve ağabeylere yan bakmaya, onları uyarmaya başlıyor. Sonunda kızın isyan bayrağını açmaya, hatta evden kaçmaya hazırlandığı seziliyor. Ele güne rezil olma korkusu, kızın eve getirdiği paradan mahrum kalma kaygısı babayı yumuşatıyor. Artık ağabeylerin muhafızlığına gerek olmadığına, hatta kızın tatil günlerinde kız arkadaşlarıyla gezmeye bile gidebileceğine karar veriyor.

Şimdi siz bu adama bakıp bakıp "aman, ne açık görüşlü, ne modern, ne hoşgörülü, ne demokrat baba!" der misiniz? Ya da "adam olgunlaştı, nihayet modern hayatın gereklerini kavradı" falan gibi yargılara varır mısınız? Aklı başında hiç kimsenin böyle düşünmeyeceği açıktır. Ama TÜSİAD bir rapor yayınlıyor ve liberal, sosyal demokrat ve sol çevrelerden oluşan bir yelpaze derhal heyecanla ayağa kalkıyor: Yaşasın burjuvazi! Ne güzel artık bizim de demokrat, çağdaş bir burjuvazimiz var! Artık burjuvaziyle demokrasi mücadelesinde elele vermeyen, bir demokrasi cephesinde ittifak içine girmeyen çocukça bir solculuk içindedir, falan filan.

Ne tuhaf bir kafa karışıklığı! TÜSİAD'ın raporuna ilişkin olarak söylenenler o kadar çok sorunu birbirine karıştırarak meseleyi anlaşılmaz kılıyor ki, bu konuda mutlaka yalın, berrak, açık olmak gerekiyor. İşin pek çok boyutu var, ama en azından dört temel sorun birbirinden ayrılarak, yalapşap çiziktirilmiş Türkiye tarihi teorilerinin kolaycılığına kapılmadan, küreselleşmenin sihirli değneğinin yaratacağı yanılsamalardan uzak durarak, soğukkanlı ve temiz bir akıl yürütmeyle ele alınmalı. Bunu yapabilmek için dört ayrı soruya cevap vermek gerekli. Birincisi, TÜSİAD bu raporu neden hazırlattı ve açıkladı? İkincisi, raporun içeriği nasıl değerlendirilmeli? Üçüncüsü, bu içerikte bir politik adım, Türkiye politikasının güncel cadı kazanı içinde ne tür bir etki yaratmaya adaydır? Ve nihayet, işçi ve emekçi hareketinin, solun, sosyalizmin, Kürt hareketinin, büyük sermayenin bu çıkışına karşı nasıl bir politik hat izlemesi gerekir? Bu sorular birbirinden ayrılmadığı takdirde, raporun içeriğindeki kimi olumlu taleplerden hareketle, hızla solun büyük sermayeyle ittifakına sıçramak elçabukluğuyla mümkün hale getiriliyor.

Öyleyse önce neden? Bu soruya cevap vermeye geçmeden, yaygın bir fikre kısaca değinmek gerekiyor. Deniyor ki, siz raporun kimin raporu olduğuna bakmayın, içeriği olumlu mu, değil mi onu söyleyin. Bunu söyleyenlerin amacı açık: solun, işçi hareketinin, ezilenlerin büyük sermayeye karşı kuşkularını etkisizleştirmek, gardlarını indirmelerini sağlamak. Politikada sadece sözün içeriği değil, o sözün sahibinin sesi de önemlidir. Bilimsel bir tartışma yapmıyoruz, politika konuşuyoruz. Zaten bu fikrin sa-

hipleri, söylenenin içeriğinden çok söyleyenin kimliğinin önem taşıdığını göremeyecek kadar gözleri kapalı yaşıyor olamazlar. TÜSİAD raporunda yer alan taleplerin hepsi, TC devletinin kuruluşundan bu yana taşıdığı anti-demokratik özelliklere ya da 12 Eylül'ün dikte ettiği deli gömleğine karşı mücadele sırasında, başta sosyalist sol olmak üzere, sayısız hareketin defalarca ileri sürülmüş talepleridir. Eee, söyleyen önemli değilse bunlar neden rapor yayınlanır yayınlanmaz bütün toplumu bir tartışma sıtmasına sürükledi? Üstelik bu tezin sahipleri kendi kendileriyle de çelişiyorlar: madem sadece içerik önemli, "unutun söyleyeni" diyorsunuz, o zaman neden bize hemen söyleyenle ittifak öneriyorsunuz?

Gelelim TÜSİAD'ın bu rapora neden gerek gördüğüne. Kimi Türkiye burjuvazisinin nihayet devlete isyan ettiği, kimi küreselleşmenin "kaçınılmaz olarak" burjuvaziyi demokratikleştirdiği yüzeyselliklerinde oyalansın, neden sorusunun cevabı başkadır: TÜSİAD'a kamyon çarpmıştır! Türkiye'de politik rejim ve burjuvazi sadece Susurluk sonrasında değil, 1993'ten bu yana yükselen bir süreç içinde ağır bir bölünme ve kriz içine yuvarlanmış, yönetemez hale gelmiştir. 1993-94'ten bu yana en açık terimlerle ifade ediyoruz: Türkiye kapitalizminin içiçe geçerek çığ gibi büyüyen çelişkileri (Kürt mücadelesine karşı kirli savaşın yarattığı sorunlar, ekonomik sarsıntı karşısında işçi emekçi mücadeleleri, emperyalist Batı yanlısı "laik" burjuvazi ile İslamcı burjuvazinin yükselen çelişkisi, emperyalizmin taşeronu olarak yayılmayı hedefleyen dış politika) karşısında varolan rejim dar gelmektedir. Susurluk sonrasında bu kriz, rejimin en temel taşlarına, çelik çekirdeğine kadar sarsılması evresine ulaşmıştır. **TÜSİAD'ın çıkış yolu aramasının temelinde düzeni yeniden sağlamlaştırma kaygısı yatıyor.** Bunu Komili basın toplantısında açıkça belirtmiştir: "insanların sistemin kurumlarına ya da bütününe güvenini kaybettiğini" söylemiştir.

Peki neden demokratik gelişmenin önünü açmaya yönelik bir girişim? Burada elbette burjuvazinin TÜSİAD'da örgütlenen fraksiyonunun Batı Avrupa emperyalizmi ile bütünleşmeyi stratejik bir hedef olarak seçmiş olması ağırlıklı bir rol oynuyor. Ama, birincisi, bu "küreselleşmenin demokratikleşmeyi zorunlu kıldığı" türünden kolaycı ve yüzeysel ideolojik iddiaların doğru olduğunu göstermez. Avrupa işçi sınıfı ve demokratik hareketinin gücüdür ki, kulübün üyesi olmaya yönelmiş bir ülkenin kendini demokratik olarak sunmasını gerekli kılıyor. Yoksa bakın Güney Kore'de OECD üyeliği ve "küreselleşme" politikaları nasıl baskı aygıtlarının güçlendirilmesini gerektiriyor! Bakın Zaire'deki savaşta Fransız emperyalizmi nasıl hala Afrika'nın en zalim diktatörlerinden Mobutu'ya arka çıkıyor!

Ama daha önemlisi şu: Avrupa'nın baskısı Türkiye içinde demokratik haklar ve özgürlükler konusunda yıllarca kahramanca verilen mücadeleler olmasaydı sözkonusu bile olmazdı. Nasıl dayakçı baba konu komşunun baskısını ancak kızı haklarını haykırarak savunmaya başladıktan sonra hissederse, Türkiye burjuvazisi de Kürt hareketinin, işçi ve emekçi hareketinin, sosyalist ve devrimci solun, aydınların, insan hakları savunucularının yılmadan verdiği mücadele karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Çünkü hem Avrupa bu mücadelenin verdiği sese kulak kabartmıştır, hem de burjuvazi artık bir "sosyal patlama" korkusu içinde yaşıyor.

Nihayet, burjuvazinin TÜSİAD kanadının MÜSİAD kanadı ile rekabetinde Batı Avrupa ile bütünleşmeyi ve laikliği ön plana çıkaran bir atak yapması ve hükümeti sıkıştırması son derece de anlaşılır bir şeydir.

TÜSİAD'ın "demokratikleşme perspektifi" diye birşey yoktur! Bu, işçilerin, emekçilerin, ezilenlerin, solun yıllardır haykırdığı taleplerin, o da sadece bir kısmının, büyük sermaye tarafından, sırtı artık duvara yapıştığı için kabul edilmesidir. **Raporun bir solcuya, Bülent Tanör'e yazdırılması da bir ek kanıt.** Burada milyonlarca emekçinin görüşlerinin kısmi bir zaferini değil, TÜSİAD'ın "demokratik atılımını" görmek, kendi gücünü başkasına atfetmek anlamında yabancılaşmanın ta kendisidir!

TÜSİAD Raporuna iki farklı yaklaşım

Solda kimilerinin TÜSİAD raporuna verdiği tepki, raporun içeriğinden çok onların politik yelpazedeki konumuna ışık tutuyor. "İşte" diyorlar, "solun demokratikleşme programı." Daha ileri gidenler oluyor, "sosyalistlerin yıllardır istediği bu değil miydi?" Sol adına konuşup TÜSİAD raporunda kendi programını bulduğunu ifade edenlerin söylediği en önemli şey, kendilerinin birer burjuva (ya da en iyisinden küçük burjuva) demokratı olduklarının itirafından başka bir şey olmuyor. Neredeyse evrensel bir yasadır: çok baskı görenler için sınırları ne olursa olsun bir tür demokratik rejim dayanılmaz bir çekicilik taşır. Elbette burjuva demokrasisi baskıcı rejimlerden daha iyidir; ama bu gerçek neden bize bu tür bir demokrasinin burjuvazinin sınıf hakimiyetinin bir biçimi olduğunu unutturmalı?

Ne var ki, raporun içeriği ile ilgili önemli tartışma bu değildir. Ne de, raporun sosyal ve ekonomik alanlardaki zaaflarını deşmek yeterlidir. Konut sorununun ya da enerji sorununun raporda yerini bulamadığı türünden eleştiriler, ilk bakışta sınıf bakış açısına dayanan birer eleştiri gibi görünmekle birlikte, aslında işçi emekçi saflarından büyük sermayeye mahçup bir desteğin zeminini oluşturur. Neden? Çünkü rapor sosyal ve ekonomik alanlarda eksik demek, politik alanda yeterli demektir de ondan! Siz iste-

seniz de istemeseniz de bu böyledir. Oysa sadece politik demokrasinin zemininde kalarak bile, TÜSİAD'ın talepleriyle bu coğrafyada kalıcı ve sağlam bir demokrasi inşa etmek mümkün değildir. Çünkü bu topraklarda devletin örgütlenme tarzının özü demokrasinin sürekli sabote edilmesine dayanır. MGK'yı kaldırsanız da, Genelkurmay'ı bakanlığa bağlasanız da bu gerçek değişmez. **Bu devleti önce çelik çekirdekten temizlemek gerekir.** Yani kontgerillayı, Gladio'yu haydi onların terimleriyle söyleyelim "çeteleri". Bu ise çelik çekirdeğin kolları olarak görev yapan birçok baskı aygıtını lağvetmeden, halka karşı suç işleyen sorumluları yargılamadan, faşist ve gerici kadrolaşmaları tasfiye etmeden mümkün değildir. Rapor bu konuda suskun kalıyorsa, bunun nedeni, burjuvazinin kendi hakimiyet aracına böylesine yüklenmenin riskini üstlenmekten kaçınmasındandır. Yine aynı rapor, Kürt sorununun çözümünü bir iki kültürel hakkın tanınmasıyla sınırlıyor. Sözü edilen tek politik hak zaten gerçekleşmiştir. Kürt sorunu tarih sahnesinde yerini almıştır, böyle basit tavizlerle çözülemez.

Solun dikkat etmesi gereken çok somut ve acil bir sorun var: rapor, Türkiye'de politik tartışmanın önünü açıyor, ama ufkunu da kapatıyor. TÜSİAD raporunun emekçi sınıfların taleplerinin bir bölümüne teslim olmayı simgelediğini saptamak doğrudur, buradan hareketle TÜSİAD'a, rapora ve tekelci sermayeye teslim olmak yanlış. İşte, ister içerik tartışmasında, ister emekçi hareketinin ve solun izlemesi gereken politik hat konusunda mümkün olan iki farklı yaklaşım bu temel ayırımdan kaynaklanır. Solun önemli bir bölümü, rapordaki somut taleplerin varolan duruma göre bir olumluluk taşıdığı gerçeğinden hareketle hızla tekelci burjuvazi ile bir ittifaka, bazılarının dilinde bir "demokrasi cephesi"ne sıçrıyorlar. Bu insanlara 1950 Demokrat Parti deneyimi, 70'li yıllarda Ecevit dalgası, 1980'li yıllarda Demirel'e verilen desteğin sonucu, 90'lı yıllardaki Boyner macerası, son TOBB raporunun sahiplerince cami avlusuna bırakılan bebek gibi terkedildiği falan elbette hatırlatılmalı. Ama sadece geçmişin dersleri değil bugünün somut koşulları da bu tür bir yaklaşımın, bize doğru yönde bir adım attı diye derhal burjuvaziyle kucaklaşmanın ne kadar tehlikeli olduğunu ortaya koyuyor.

Eğer TÜSİAD raporu, burjuvazinin muhayyel bir demokratlığından ya da küreselleşmenin sözde kaçınılmaz mantığından değil de, burjuvazinin böylece köşeye sıkışmasından kaynaklanıyorsa, yapılacak şey açıktır: onların teslim ettiği taleplerin ötesine geçmek, onları daha fazla sıkıştırmak, onların hiç olmazsa bu sınırlı taleplerden vazgeçmemesi için gereklidir. Yani solun ve emekçiler-ezilenler cephesinin kendini büyük sermayenin programının sınırları içine hapsetmesi, **salt demokratik haklar mücadelesi açısından bile yanlıştır.** Basınç sürdürülmezse, büyük sermaye de

çok daha kolayca geri adım atacaktır.

Ama bundan da daha ciddi bir sorun vardır. Solda rejimin ciddi bir kriz yaşadığı konusunda az çok bir mutabakat mevcut. Ama kimileri bu krizin mutlaka bir demokratik açılımla sonuçlanacağı gibi bir yargıya sahipler. Bu yargının kökeni dünya durumunun, "küreselleşme"nin, Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin yanlış bir değerlendirmesinde yatıyor. Böyle bir kaçınılmazlık bir yanılsamadır. Türkiye burjuvazisi nihai olarak daha baskıcı bir rejime, bir askeri ya da sivil darbeye başvurmak zorunda kalabilir. Bakın Refah-MGK zıtlaşması ortalığı toz duman edince, bütün Avrupacı burjuvazi nasıl ordunun ardında saf tuttu! Nerede TÜSİAD raporu, iki aydır ses seda yok! İşte burjuvaziyle ittifak bu yüzden neredeyse bir intihar kadar tehlikelidir. 80'li yıllarda Demirel'e ve SHP'ye güvenen, bağımsız bir örgütlenmeyi ve politik hattı önüne koymayan yaklaşımların hüsranı ortada. Gelin aynı hatayı tekrarlamaktan hep birlikte kaçınalım.

TÜSİAD raporu, yakın gelecekte bir büyük demokratikleşme atılımı yaratacak değildir. Muhtemel etkileri iki türden olacaktır. Birincisi, burjuvazinin kendi içinde daha da bölünmesine yol açarak yönetenlerin krizini derinleştirecektir. Bu olumlu yanıdır. İkincisi, solda ve emekçi hareketinde düzene bağlı çözüm arayışlarına bir güç katacaktır. Bu da olumsuz yanıdır.

Tam Susurluk döneminde, toplumsal muhalefet çok daha büyük bir meşruiyet kazanmışken, mücadelenin öncülüğünü burjuvaziye teslim etmek mücadeleye büyük zarar verir. Toplumsal muhalefet TÜSİAD raporundan kendi meşruiyetini arttırarak yararlanmalı, ama sınıf bağımsızlığını koruyarak daha ileri mevziler için mücadele etmelidir. Yoksa yarın yine yarı yolda bırakılınca, DYP-SHP hükümetinin ardından olduğu gibi, birileri ağlaşacaktır. Böyle birşey olursa hiç unutmayalım, sorumluluk yarı yolda bırakılmaya razı olanların olacaktır.

Satırın kanlı maceraları: üniversitelerde faşist saldırı

"Hizbülkontra"yı hatırlıyor musunuz? 90'lı yılların başlarında, Batman, Diyarbakır ve başka yerleşim birimlerinde, özgürlük yanlısı Kürtleri katletmekle ünlenen bu yarı sivil, yarı resmi örgütün adı son zamanlarda daha az duyulur oldu. Hizbülkontra'nın silahı satırdı. Bir süre ortalıkta görünmeyen o satır, geçtiğimiz öğretim yılında İstanbul Üniversitesi merkez binasında yeniden sahneye çıkmıştı. Böylece, yıllardır söyleyegeldiğimiz birşey çarpıcı bir örneğine kavuşmuştu: Dün Kürt'ü vuran silah bugün mücadeleye giren Türk'e de yöneliyordu. Kanlı satır içinde bulunduğumuz öğrenim yılında da kendisini çeşitli Üniversitelerde daha ilk günler-

de gösterdi.

Üniversitelerde olup bitenleri dikkatle değerlendirmek gerekiyor. Bir önceki öğrenim yılında olanları hatırlayalım. Bir grup faşist, iki gün üstüste İstanbul Üniversitesi merkez binasına satırlarıyla, bıçaklarıyla ve silahlarıyla geliyor, ikinci gün Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanı Ülkü Azrak'ın gözleri önünde öğrencilere saldırıyorlar. Güya güvenlik için kapıya yerleştirilmiş olan polis, satırları "görmüyor". Fakülte kapısına bir kaleye saldırır gibi azgınca saldıran faşistleri sivil polisler bir film izler gibi seyrediyor. 1970'li yılların ortasından itibaren adım adım bir "polis üniversitesi" haline getirilen üniversitenin hakiki ilişkilerini daha çıplak biçimde gözlemek mümkün değil. İçinde bulunduğumuz öğrenim döneminde yaşananların bir öncekiyle tamamen aynı olduğunu belirtmeye gerek yok. Kısacası gerçek tartışılmaz biçimde ortada; polis üniversitenin güvenliğini sağlamak için değil, öğrencilerin demokratik haklarını engellemek için üniversitededir!

Bu kadar açık. Asıl cevap verilmesi gereken soru şudur: Neden olaylar geçen öğrenim yılında başladı? 1996 yılında öğrenci hareketinin gelişme evreleri hatırlanırsa bu sorunun cevabını vermek kolaylaşır. İlk kez 20 Ekim 1995'te Ankara Kızılay'da kitlesel biçimde bir gösteri yapan öğrenci hareketi, 1995 sonundan bu yana gerçek bir yükselişin işaretlerini vermeye başlamıştı. 20 Aralık, 4-5 Şubat, 29 Şubat-1 Mart eylemlerinin yanısıra Ankara, İzmir ve bazı başka kentlerdeki eylemler de bu yükselişin örnekleri oldu. 16 Mart, Halepçe ve faşist saldırıları kınamak amacıyla düzenlenen eylemler ise hareketi yeni bir doruğa ulaştırmıştı.

Öğrenci hareketinin bu yeni yükseliş evrelerinin bazı özelliklerini saptamak, son günlerin faşist saldırılarına daha fazla ışık tutacak. Birincisi, hareket 1988-95 döneminden farklı olarak bir kitle çizgisine oturmuş, farklı grupların bir birleşik cephede bir araya gelmesi bu kitle çizgisini güçlendirmiş, mücadele güçlü bir toplumsal meşruiyet zemini yakalamıştır. İkincisi, har(a)çlar sorununun ana talep olması, öğrenci hareketine 70'li yıllarda bile varolmayan bir emekçi doğrultusu kazandırmış, hareketi sermayenin özelleştirme taarruzuna karşı mücadele eden cephenin bir unsuru haline getirmiş, öğrencilerin işçi ve emekçi mücadelesinin pratik bir müttefiki haline gelmesini sağlamıştır. Üçüncüsü, bütün bu özellikleriyle hareket, işçisiyle, kamu çalışanlarıyla, kadın hareketiyle, Alevisiyle ve tabii Kürdüyle 1995 ortasından bu yana önemli bir sıçrama gösteren toplumsal muhalefetin asli bir unsuru haline gelme yeteneğini ortaya koymuştur. Geçen yıl başlayan bu temel eğilimlere, bu yıl Susurluk sonrası öğrenci hareketinin kontrgerilla ve faşizm karşıtlığı önemli bir faktör olarak eklendi. Şubat ayındaki olayların tam da faşistlerin teşhir edilmesiyle

ilgili olması rastlantı değildir.

İşte, satırlı, bıçaklı saldırılar öğrenci hareketinin bu sağlıklı yönünü şaşırtmak için atılmış bir adım olarak yorumlanabilir. Ortada açık bir polis-faşist işbirliği vardır. Amaç, öğrenci hareketini, "sağ-sol çatışması" teranesini yeniden başlatacak bir mecraya çekmek, genişleme ve kitleselleşme kapasitesine darbe vurmak, emekçi hareketinden ve genel toplumsal muhalefetten koparmaktır.

Bütün bunlara karşı ne yapmak gerekiyor? Herşeyden önce şu hep akılda tutulmalıdır: Kahramanlık adına kitleden kopacak bir mücadele tarzı kadar, sözde "demokratik" bir çizgi adına militan bir eylem tarzından uzak durmak da mevzilerin adım adım yitirilmesine yol açacaktır. Kitlesel ve meşru ama militan bir mücadele çizgisi mümkündür ve uygulanmalıdır. Öncelikle son olaylarda polis-faşist işbirliğinin somut kanıtlarının televizyon kanallarından bile geniş kitlelere ulaşmış olduğunu saptayarak, bir teşhir kampanyasına girişmek ve polisin üniversiteden çekilmesini sağlamak için mücadele etmek gerekir.

Üniversitenin faşist saldırılara karşı korunması ise bir özsavunma sorunudur. Polisin varlığının bu saldılara karşı hiçbir güvence oluşturmadığı ortadadır. Üniversite camiasının özsavunması, bu camiayı oluşturan bütün unsurların kitle örgütlerinin güçbirliği ile gerçekleştirilebilir. Öğretim Elemanları Sendikası, Araştırma Görevlileri Derneği, Eğitim-Sen'in Üniversiteler Şubesi, üniversite çalışanları arasında örgütlü olan Tez-Koop-İş ve öğrencilerin kitlesel oluşumları, bu özsavunmanın somut biçim ve yapılanmalarını belirleyebilirler. Kısa dönemde polisin üniversiteden çekilmesini sağlamak güç olduğundan bu özsavunma kapıların paralel denetimi biçimini alabilir. Örneğin 70'li yılların sonunda TÜMAS'in ve TÜMÖD'ün girişimleriyle yapılan uygulama bu alanda değerli bir deneyimdir.

Ama en önemlisi, işçi ve kamu çalışanları sendikalarının, kitle hareketinin ve sosyalist partilerin öğrencilere destek olmasıdır. Bu, işçi ve emekçi hareketinin kendi çıkarları için de hayati önem taşır. Çünkü, biçimleri ne olursa olsun, faşizme karşı mücadele, nihayetinde sınıfsal bir mücadeledir.

Sınıf mücadelesi küreselleşiyor

Uluslararası burjuvazinin dünya çapındaki ekonomik krizi kendi çıkarları doğrultusunda çözebilmek için benimsediği yeni-liberalizm ve "küreselleşme" politikaları adım adım bütün kıtalarda büyük işçi ve emekçi kitlelerden sert tepkiler almaya başlıyor. "Küreselleşme" bütün ülkelerin işçi

ve emekçilerini birbirlerine karşı rekabete sokarak yoksullaştırdığı ve geçmiş sınıf mücadelelerinin ürünü olan kazanımlarını tırpanladığı için sınıf mücadelesini kışkırtıyor.

1994'ten bu yana artan sayıda ülkede doğrudan doğruya "küreselleşme" diye anılan sürece tepkiler yükseliyor. Meksika'da, ülkenin ABD ve Kanada ile gümrük birliğini gerçekleştiren NAFTA anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1994, aynı zamanda sermayenin uluslararasılaşması sürecinde koşulları daha da ağırlaşan yoksul köylülük içinden doğan Zapatista ayaklanmasının başlangıç tarihi oldu. Buna kısa süre sonra ülkenin başka eyaletlerinde ERP (Devrimci Halk Ordusu) gerillalarının mücadelesi eklendi. Yine Latin Amerika'da, kıtanın en güçlü işçi mücadeleleri geleneğine sahip Arjantin'de, yıllardır sürmekte olan özelleştirme politikalarının yoksullaştırdığı işçiler 1996'da büyük grevler ve sokak seferberlikleri düzenlediler. Bu yılın başlarında Ekvador'da başkan Abdala Bucaram'ın görevinden azledilmesi burjuva medyasına bu şahsiyetin "deli" olmasıyla ve ülkenin belirli bir noktada üç tane başkanla karşı karşıya kalmasıyla geçti. Ama Bucaram'ın azledilmesine, popülist bir vaadler programıyla başa geçtikten sonra bu yılın başında çok sert bir kemer sıkma programı ilan etmesi karşısında muazzam bir işçi seferberliğinin başlamasının ve yaklaşık 12 milyon nüfusu olan bu ülkede 2 milyon kişinin sokağa çıkmasının yol açtığına pek az değinildi.

Genellikle işçi sınıfının uysallığı efsaneleştirilen Asya'da 1996'da Endonezya tam anlamıyla patladı. Birbuçuk milyon komünist ve komünizm sempatizanını katleden, tarihin en büyük canilerinden biri olan, 1965 darbesinin mimarı Suharto, otuz yıl sonra yeniden bir sol muhalefetle karşı karşıya kalıyordu. Basın sorunun İslamcı partiden kaynaklandığı izlenimini doğuracaktı, oysa İslamcı parti rejimin yedeğindeydi. Bütün sorun, yeraltında örgütlenerek büyümekte olan bir sosyalist partiyle ilgiliydi. Cakarta ve başka kentlerin sokakları günlerce barikat savaşlarına sahne oldu. Aynı Asya'da sadece altı ay sonra bu kez Güney Kore'nin işçileri sokağa çıkıyordu.

"Küreselleşme" politikalarının, kapitalist restorasyon dolayısıyla kitleleri en hızlı biçimde yoksullaştırdığı eski bürokratik işçi devletleri alanında da alttan alta kaynayan huzursuzluk kendini yer yer kitle eylemlerinde ortaya koydu. Derin bir ekonomik kriz yaşayan Bulgaristan'da mücadele sağın hakimiyetine girdiği için çelişik bir karakter arzetse bile, Rusya Federasyonu 1996 yılının son aylarında öğretmenlerin, madencilerin, hatta askerlerin güçlü eylemleriyle sarsıldı. Rus işçi hareketi onyıllardır ilk kez bir genel grev örgütleme çabası içinde. Arnavutluk'ta yaşananlar ise bu ülkelerde kapitalist restorasyon sürecine karşı kitlelerde birikmiş olan hın-

cın patlamanın eşiğinde olduğunu ortaya koydu.

Yanlış bir kanının aksine, "küreselleşme" politikaları sadece emperyalizme bağımlı ülkelerin halklarına değil, en başta emperyalist ülkelerin proletaryasına ve emekçi kitlelerine bir saldırıdır. Avrupa proletaryası bu sorunla en doğrudan biçimde yüzyüze kalmıştır. Yeni-liberal uluslararasılaşmanın en belirgin biçimlerinden biri olan Avrupa Birliği'nde tek paraya geçiş için kabul edilen Maastricht kriterleri, bütün ülkelerde ağır kemer sıkma önlemlerini ve işçi sınıfının kazanımlarına taarruzu gündeme yakıcı biçimde sokuyor. İşçi sınıfı ve geniş kitleler son dönemde çeşitli ülkelerde bu taarruza karşı güçlü bir mücadele veriyor. Yunanistan, İngiltere, Belçika ve İspanya'da verilen kısmi mücadelelerin ötesinde, son yıllarda Avrupa'nın üç büyük ülkesi arkası arkasına büyük işçi sınıfı seferberlikleriyle sarsıldı. Önce İtalya'da (1994) milyonlarca işçi sokağa çıktı. Ardından Fransa'da (1995) iki aya yakın büyük bir mücadele verildi. Nihayet Almanya'da (1996) sosyal hizmetlerde, özellikle sağlık alanında hükümetin gerçekleştirmeye çalıştığı kesintileri protesto için 350 bin kişi yürüdü. 1997'nin ilk aylarını Fransa'da göçmenlerle dayanışma eylemleri, Almanya'da ise madencilerin Berlin eylemi karşıladı. (Yayına hazırlandığımız sırada Brüksel'de 50 bin işçi kızıl bayraklarla yürüdü.)

Bütün bu mücadelelerin arasında üç ülkedeki olaylar önemiyle öne çıkıyor: Güney Kore, Fransa ve Arnavutluk. Üç ayrı dünya: emperyalizme bağımlı ama inanılmaz bir süratle sanayileşmiş bir ülke; dünyanın en büyük emperyalist güçlerinden biri; Avrupa'nın en yoksul bürokratik işçi devletinin yönetiminden yeni kopmuş bir toplum. Ama aralarındaki devasa farklılıklara rağmen, üçünde de emekçi kitleler kapitalizmin acımasız taarruzuna karşı mücadele vermekte ortaklaşıyor.

"Dingin Sabahlar Ülkesi"nde proleter mücadelesi

Güney Kore artık iyi tanınıyor. Üçüncü Dünyanın mucizesi. "İhracata dayalı kalkınma"nın örneği. 1963'ten 1995'e, ulusal geliri 12 katına, kişi başına geliri 7 katına yükselmiş. Bugün dünya çapında gemi yapımında ikinci, elektronik tüketim mallarında üçüncü, otomobilde beşinci, demir-çelikte onikinci güç. Bu şaşırtıcı kapitalist gelişme 30 yılı aşkın acımasız bir askeri diktatörlük altında ve kapitalizmin devrilmiş olduğu Kuzey Kore'ye karşı emperyalizmin çok özel desteği ile gerçekleştirilmiş. 1993'ten beri ise ilk kez sivil bir başkan tarafından yönetiliyor.

Bu kapitalist gelişme, karşı kutbunda elbette giderek güçlenen bir işçi sınıfı yaratmış. Güney Kore klasik bir proleterleşmenin ülkesi haline gelmiş. Bugün sanayi işçilerinin toplam işgücü içindeki payı ABD'de

%20'lere doğru gerilerken, bu oran Güney Kore'de %36'ya ulaşmış durumda. Güçlenen işçi sınıfı nihayet 1987'de mücadeleye giriyor. Yarı özgür bir sendika rejimi ilk kez o dönemde kuruluyor. Bunun sonucunda Kore işçilerinin kazanımları hızla artıyor. Kore'de örgütlü işçilerin ücretleri günümüzde Avrupa ortalamasının %89'una ulaşmış durumda, Thatcher yeni-liberalizminin gerilettiği İngiltere'deki ücretlerden ise daha yüksek!

İşte bu garip ülke emperyalist ülkeler dışında eskiden sadece Türkiye ve Yunanistan'ın üye olduğu, 1994'te ise Meksika'nın katılmış olduğu zenginler kulübü OECD'ye 1996 sonunda katıldı. Katılır katılmaz da "küreselleşme" politikalarını uygulamaya girişti. Yılın son günlerinde meclisteki kabul edilen bir "geceyarısı yasası" ile çalışma yasaları "esnekleştirildi". Kısaca özetlenecek olursa yeni yasa işten çıkarmayı aşırı derecede kolaylaştırıyor, Japon usulü iş güvencesini ortadan kaldırıyor, zaten çok yüksek olan çalışma sürelerini (yasal olarak 54 buçuk saat, Türkiye'de bile 48 saat!) daha da arttırıyor, grevci işçilerin yerine işçi alımına kolaylıklar getiriyor ve belki de en önemlisi, yeni sendikaların kurulmasına izin meselesini 2000 yılına kadar erteliyor.

Bu son hükmün elbette bir hikmeti var. Güney Kore işçi sınıfı iki ayrı konfederasyonda örgütlenmiş durumda. Bunlardan Federasyon adını taşıyanı, bizdeki Türk-İş gibi devletle sıkı ilişki içinde çalışan ve yumuşak politikalar güden bir merkez. Yaklaşık 1,2 milyon işçiyi örgütlemiş durumda. Buna karşılık 90'lı yılların büyük mücadeleleri içinde kurulmuş yeni bir merkez daha var. Bunun adı Konfederasyon. Bizde yasallığı uzun zaman tanınmayan kamu çalışanları sendikaları gibi, varlığı sadece fiili olarak mevcut. 300 ila 500 bin arasında üyesi var. Ve aynen 60'lı ve 70'li yıllarda Türk-İş/DİSK ayırımında olduğu gibi, Konfederasyon Federasyon'a göre çok daha militan, çok daha sınıf mücadeleci bir çizgi izliyor. İşte yeni çalışma yasası, Konfederasyon'un önünü kesmeye çalışıyor. Bu açıdan, 1970'te Adalet Partisi'nin DİSK'i yasaklamak amacıyla çıkarmaya çalıştığı yasaya benzer bir durumla karşı karşıyayız. Öyleyse, Ocak ayında yaşananlar **Güney Kore'nin 15-16 Haziranı** olarak nitelenebilir!

Yasa (ve ona eşlik eden ve zaten son derecede vahşi uygulamaları olan gizli polisin yetkilerini daha da arttıran bir başka yasa) Güney Kore işçilerini derhal ayağa kaldırıyor. Güney Kore **tarihinin ilk genel grevi**ni yaşıyor. Konfederasyon'un başlattığı eylemlere kısa süre sonra Federasyon da destek vermek zorunda kalıyor. Kore işçileri günlerce haftalarca, ülkenin radikal öğrenci hareketinin de desteğiyle sokaklara çıkıyor. Eylemlerin doruğu 300 bin kişilik bir gösteri oluyor.

Devletin ilk tepkisi sertlik. Göstericilere gözyaşı bombaları ve kalkanlı coplu polislerle saldırıyor. Konfederasyon yöneticileri için tutuklama

emri çıkartıyor. Yöneticiler bir Katolik kilisesine sığınınca kilise abluka altına alınıyor. Ve yasa uzlaşmaz biçimde savunuluyor.

Ama mücadelenin boyutları hükümetin sonunda geri adım atmasına yol açıyor. 21 Ocak'ta başkan Kim Young-sam çalışma yasasının da, gizli polisin yetkilerini arttıran yasanın da mecliste yeniden görüşülebileceğini açıklıyor. Konfederasyon yöneticileri için çıkarılmış olan tutuklama kararları kaldırılıyor. Kilisenin etrafındaki abluka da son erdiriliyor. Böylece Güney Kore işçi sınıfı, eylemleri sayesinde ilk muharebeyi kazanmış oluyor.

Şimdi top mecliste. Daha önce, yasaların Şubat sonunda toplanacak olan mecliste görüşülmesi öngörülüyordu. Ama arada başkan Kim'in ve yakınlarının bir büyük holdingi kurtarmak için banka sistemine büyük baskılar yaptığına ve bunun karşılığında kirli ilişkilere girdiğine ilişkin verilerin ortaya dökülmesiyle büyük bir skandal patlak verdiği için ülkenin politik gündemi değişmiş bulunuyor. Konfederasyon yöneticileri kamuoyunun dikkatinin bütünüyle yönelmiş olduğu bu skandalın etkilerinin azalmasını beklediklerini açıklıyorlar. Önümüzdeki aylar Güney Kore 15-16 Haziranı'nın Türkiye'deki gibi bir zaferle sona erip ermeyeceğini gösterecek.

Emperyalizmin karnında sınıf mücadelesi

17 Ekim 1996. İki milyon kamu emekçisi ücretlerin, istihdamın ve kamu hizmetlerinin savunulması için grevde. Öğretmenlerin ve demiryolu işçilerinin yaklaşık yarısı, elektrik ve telekomünikasyon çalışanlarının üçte biri, hastane çalışanlarının %20'sinden fazlası çalışmıyor. Tek bir günde ülke çapında 350 bin kamu emekçisi sokaklara çıkarak gösteri yürüyüşlerinde ve mitinglerde hükümeti eleştiri yağmuruna tutuyor. Nüfusu ancak yüzbinlerle sayılabilecek Rennes, Nantes, Bordo, Clermont-Ferrand, Rouen gibi kentlerde, hatta daha küçüklerinde (Caen, Lorient) onbinlerce gösterici. Ara kademe yöneticilerinki dahil olmak üzere, bölünmüş Fransız sendikal hareketinin bütün önemli konfederasyonları temsil ediliyor. 17 Ekim günü Fransa kamu emekçilerinin eylemiyle sarsılıyor. Üstelik grev halkın büyük çoğunluğunca destekleniyor. Genellikle hizmet sektöründe, özel olarak da kamu hizmetlerinde düzenlenen grevler, halk kitleleri üzerinde doğrudan olumsuz etkiler yarattığı için hiçbir zaman fazla popüler olmamıştır. Ama 17 Ekim grevine halkın verdiği destek, bir kamuoyu yoklamasında %54, bir diğerinde ise %64 görünüyor. İktidardaki sağ partilerin seçmenlerinin üçte biri bile destekliyor grevi. İşini yitirme tehdidi altındaki özel sektör işçisi sanki kamu emekçisine vekalet veriyor.

Fransız işçi sınıfı ve emekçileri derinden derine huzursuz.

22 Şubat 1997. Paris sokaklarında 100 bin insan. Bu kez konu göçmen işçilerle dayanışma. Fransa'nın sağ hükümeti, Le Pen önderliğindeki faşist Front National (FN - Ulusal Cephe) ile yarış içinde, sözde yasadışı göç hareketlerini kontrol altına almak, gerçekte bütün göçmen nüfusu ekonomik krizin ve işsizliğin sorumlusu haline getirmek ve daha zor hayat koşullarına mahkum etmek amacıyla, yeni bir yasayı meclise getirmiştir. Yasanın ilk maddesi Fransız vatandaşlarına yabancıları ihbar zorunluluğu getiriyor. Önce 55 sinemacı yasaya uymayacaklarını ilan ediyor. Ardından "telaffuz edilmesi güç adlar"a sahip olan 121 aydın ve sol politikacı bir çağrı yapıyor. II. Savaş döneminde Nazilerin işgal altındaki Paris'ten Fransız hükümetinin işbirliğiyle komünistleri, Yahudileri, Romanları, siyahileri, eşcinselleri vb. toplama kampına göndermek için kullandıkları Doğu Garı'nın önüne çağırıyorlar halkı. Aydınlar, sol partiler, sendikalar, demokratik kitle örgütleri kitlesel olarak cevap veriyor çağrıya. Böylece Fransız solu müthiş bir enternasyonalist dayanışma gösterisi yapıyor. Emperyalist Avrupa'yı bir kanser gibi kemiren ırkçılığa karşı yükseltilmiş bir çığlık oluyor 22 Şubat yürüyüşü. Fransız toplumunun "Lepenizasyonu"na karşı bir çığlık. Bu eylemden sadece birkaç gün sonra, yasanın parlamentoda tartışılması sırasında bu kez 30 bin gösterici çok daha radikal bir eylem için meclisin önüne toplanıyor. Meclise doğru yürüme çabası, polisle çatışma, copların herekete geçmesi, göstericilerin polise sopalarla cevap vermesi. Fransa belki de 1968'den bu yana unuttuğu bir radikal geleneğin uyanışına tanık oluyor.

Bu radikalizasyon bir raslantı değil. Gerek 17 Ekim'in, gerek 22 Şubat'ın gerisinde 1995 sonunun dev sınıf mücadeleleri yatıyor. 1995'in Kasım ve Aralık aylarında hayatı felce uğratan büyük kamu işçileri ve emekçileri hareketi, bugün Fransız toplumun atmosferine bütünüyle damgasını vuruyor. Bu büyük mücadelede iki ay boyunca milyonlar defalarca sokağa çıkmış, Juppé hükümetinin özellikle kamu hizmetlerinde yapmayı hedeflediği kısıntılara karşı bayrak açmıştı. Bu büyük hareketin sonucunda "Juppé planı" geri çekilmişti. Seçimlerden galip çıkan sağ böylece kısa bir süre sonra işçi sınıfına sokakta yeniliyordu.

Bütün bunların ardında, Fransız burjuvazisinin, Avrupa'nın öteki hakim sınıflarıyla birlikte, Maastricht Anlaşması'nın ekonomik kriterlerini yerine getirerek 1999'da geçilmesi planlanan ortak para birimi Euro'nun kurucuları arasında yer alma hırsı yatıyor. Globalizm Avrupa Birliği düşlerini, Fransa'da işçi sınıfının özverisine dayanarak gerçekleştirmeye çalışıyor. Sadece Fransa'da mı? Almanya'dan İtalya'ya, İsveç'den Avusturya'ya Avrupa'nın her ülkesinde aynı sert kemer sıkma önlemlerine rastla-

yabilirsiniz. İşte Fransız işçileri grevde ve sokaklarda, yüzbinlerle, milyonlarla Maastricht'e, yeni-liberalizme, "küreselleşme"ye karşı mücadele veriyorlar.

Ama öte yanda bir de tuhaflık yaşanıyor. Avrupa'nın bazı başka ülkelerinde olduğu gibi Fransa'da da, yükselmekte olan faşist hareket seçimlerde işçi sınıfının bir bölümünün pasif desteğini alıyor. 1995 başkanlık seçimlerinde yapılan kamuoyu araştırmalarına göre FN %27 ile Fransız işçilerinden en yüksek oyu alan parti. (Fransız Komünist Partisi'nin işçi oylarında payı %20, Sosyalist Parti'nin ise %17.) Bunun günahı büyük ölçüde sosyal demokrat ve resmi komünist partilerin oluşturduğu parlamenter solda. İşçi sınıfı ve büyük emekçi kitleler kapitalizmin krizinin ve sermayenin bu krize getirmeye çalıştığı çözümün (yeni-liberalizm, özelleştirme, Avrupa Birliği, kamu hizmetlerinin tırpanlanması vb.) basıncı altında bunalıyor, sisteme adım adım yabancılaşıyor. Sol partiler ise (özellikle sosyal demokrasi) sınıfın giderek yabancılaştığı sistemin has partileri olarak davranıyor. İşte FN tam da bu ortamda serpilip gelişiyor: FN, Maastricht'in ve sistemin karşısına demagojik bir popülist söylemle dikiliyor, bir porsiyon da ırkçılık... ve zehirli yemek servise hazırdır.

Bunun panzehiri sınıf mücadelesinin sokaklarda ve işyerlerinde kitlesel eylemlerle yükseltilmesidir. Çünkü faşist hareket işçi sınıfının grevlerde ve meydanlarda verdiği kitlesel mücadelelere bütünüyle karşı. Örneğin Le Pen 1995 Kasım-Aralık olayları sırasında hem Juppé'yi, hem de işçi hareketini karşısına aldı. Nedeni açık: **faşizm, sınıf çıkarları etrafında örgütlenen ve mücadele eden işçi sınıfını kazanamaz.** Kitle hareketleri politize oldukça sosyalist, anti-kapitalist politik hareketlere hayat verirler. Çünkü mücadele ettikleri sorunların her biri kapitalist sistemin bir ürünüdür. Yalıtılmış işçi faşizme de destek verir, köktendinciliğe de. Ama bir sınıf olarak mücadele eden işçi kitlesi, politikleşmiş sınıf mücadelesinin ham maddesidir. Anti-kapitalist bir politik güce dönüştürebilecek bir enerji.

Tabii politik irade varsa. Fransa'nın kitlesel güce sahip sol partileri böyle bir politik irade göstermek bir yana, her geçen gün Avrupa emperyalizmine daha fazla angaje oluyor.

Ama Fransa'da ve Avrupa'nın başka ülkelerinde gelişen sınıf mücadelesi ile faşizmin yükselişi arasında nesnel bir çelişki vardır. Politik güçler açısından faşizm şimdilik üstün görünüyor, ama gelecek, işçi hareketi ve sosyalizm içinde nasıl bir yeniden-yapılanma yaşanacağına sıkı sıkıya bağlıdır. Her durumda Fransa'yı ve Avrupa'yı çok uzak olmayan gelecekte sıcak günler bekliyor. Avrupa'nın kördüğümünü ancak enternasyonalist bir devrimci önderlik çözebilir.

Arnavutluk: Avrupa'nın eteğinde devrimci kriz

"Küreselleşme" politikalarının sivri uçlarından biri, onyıllardır kapitalizmin ortadan kaldırılmış olduğu ülkelerde bugün yürümekte olan kapitalist restorasyon sürecidir. Bu süreç akamete uğradığı takdirde, uluslararası burjuvazinin genel stratejisi büyük bir yara alacaktır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve Doğu Avrupa'da çöküş sonrasında yaşanan ilk yanılsamalı coşku dönemi kısa süre içinde yerini mafyalaşmış bir vahşi kapitalizmin taarruzu altında yoksullaşan kitlelerin huzursuzluğuna bırakmıştır. İşte Arnavutluk günümüzde bu huzursuzluğun **silahlı bir kitle ayaklanması** biçiminde en uç noktasına vardığı ülke olarak, kendi sınırlarının çok ötesinde önem ve anlam taşıyan bir süreç yaşıyor.

Bu satırların yazıldığı anda Arnavutluk'taki ayaklanma başkent Tiran'a doğru genişlemektedir. Varolan rejimin kendini bir "milli mutabakat hükümeti" ile tahkim etme çabaları boşa çıkınca, hükümet emperyalist dünyaya silahlı müdahale çağrısında bulunmuştur. NATO, AB, AGİT, BAB ve benzeri emperyalist odaklar da müdahalenin olanaklarını ve yararlarını tartışmaya başlamışlardır.

Bir yandan olayların ne yönde evrileceği konusundaki belirsizlik, diğer yandan ayaklanma konusunda sağlıklı bilgiye ulaşma konusundaki nesnel güçlükler (uluslararası burjuva basını bütün haberleri kasıtlı biçimde çarpıtıyor), Arnavutluk'taki ayaklanma konusunda kesin, nihai yargılar verilmesini olanaksız hale getiriyor. Ama şimdiden bu ayaklanmadan bazı kısmi ve geçici dersler çıkarmaya çalışmakta sayısız yarar var.

• Arnavutluk'taki silahlı ayaklanma, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın çöküşünden sonra devrimlerin belki çok uzun süre için, belki de ebediyen insanlığın gündeminden çıkmış olduğuna inananları yalanlamıştır. Şu anda Arnavutluk'ta yaşanan açıkça bir **devrimci kriz**dir. Resmi iktidarın silahlanma tekeline son veren büyük kitleler ülkenin bir bölümünde denetimi ele geçirmişler, başkente doğru yürümeye başlamışlardır. Ordu ve polis bölünmüş, hapisane kapıları açılmıştır. Bu devrimci krizde kitlelerin kendilerini örgütlemekte ne denli başarılı olduğunu bu zayıf ve çarpık bilgi akışının verileriyle değerlendirmek çok güç. Gelen son haberler, isyancıların elinde bulunan 12 şehrin komitelerinin birleşerek "Halkın Kurtuluşu için Ulusal Cephe" adında bir oluşum yarattıkları yolundadır. Bu cephenin politik programının, resmi iktidar karşısındaki tavrının vb. ne olduğu, kendisini bir ikili iktidar odağı olarak ortaya koyup koymayacağı henüz bilinmiyor. Daha önemlisi, varolan bilgiler ışığında, mücadelenin bir politik önderlikten yoksun olduğu anlaşılıyor. Bütün bunlar ve uluslararası güç dengeleri, ayaklanmanın başarıya ulaşmasını çok zayıf bir ola-

sılık haline getiriyor elbette. Ama bunu saptamak, Arnavutluk'ta bugün emekçi kitlelerin yekvücut biçimde devlet sistemine karşı silahlı bir ayaklanma başlatmış olduğu gerçeğini gizleyemez.

• Ayaklanmanın ardından ortaya çıkan politik gelişmeler, emekçi kitlelerin devrimci kalkışma anlarında düzenin en önemli savunma aracının reformist, düzen içi sol partiler olduğu gerçeğini, onca tarihsel örnekten sonra yeniden kanıtlamıştır. Düşünün, daha on yıl öncesine kadar dünya proletaryasına önderlik etme iddiasında olan bir partinin devamı olan muhalefetteki Sosyalist Parti, ayaklanmanın yanında yer alarak kaderlerini ellerine almak isteyen kitlelerle dayanışma içine gireceğine, ayaklanmaya önderlik edeceğine, sağcı cumhurbaşkanı Sali Berişa'nın çağrısına uyarak bütün öteki partilerle birlikte bir "Milli Mutabakat Hükümeti "kuruyor. Yeni "sosyalist" başbakan Fino, düzenin bekçiliğine soyunuyor ve ilk iş olarak emperyalizme ülkeye silahlı müdahale yapması için çağrıda bulunuyor! İşte "sosyalist" etiketli bir partinin nasıl karşı devrimin en önemli silahı haline gelebileceğinin canlı örneği!

• Ayaklanma, Doğu Avrupa'da ve eski Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyon sürecinin sonuçlarına maruz kalan emekçi kitlelerdeki tepkinin nerelere ulaştığını açıkça gözler önüne sermiştir. Türkiye'nin 1982'de yaşadığı Banker Kastelli iflası türünden bir olayın, böylesine ağır çelişkiler içinde kıvranan bir toplum sözkonusu olduğunda nerelere varabileceği görülmüştür. Bir an için halkın başka hiçbir huzursuzluk yaşamadığını varsaysak, tepkilerin (burjuva basınının sunduğu gibi) sadece banker skandalına bağlı olduğunu düşünsek bile olay anlamlıdır: bütün bir halkın parasının bir banker iflasıyla batması, "kumarhane kapitalizmi" denen güncel ve evrensel mali soygun sisteminin bir zayıf halkasının kopmasından başka nedir ki? Arnavutluk, eski bürokratik işçi devletleri alanında önümüzdeki dönemde ne tür gelişmeler yaşanabileceği konusunda açık bir uyarıdır.

• Ayaklanma aynı zamanda içinde yaşadığımız dönemde devrimleri ve devrimci hareketleri ne türden bir iklimin beklediğini açıkça ortaya koyuyor. Emperyalist basının öncülerinden **International Herald Tribune**, başlığını şöyle atıyor: "Barışçı göstericilerden silahlı eşkıyaya". Deyimin en dar anlamında "yediden yetmişe" ayaklanmış bir halka "eşkıya" adının uygun görülmesi çok şey anlatıyor. Emperyalist müdahale yapılıp yapılmaması konusundaki tartışmanın terimleri de öğreticidir. Gerek emperyalist kuruluşlar, gerekse basın birşeyi varsayıyor: müdahale meşrudur. Yani, hırsız bir devlet başkanını düşürmek için ayaklanmış bir halkın emperyalist ordularla ezilmesi mübahtır! Tartışılan tek şey şudur: müdahale işe yarayacak mı? Bu olay aynı zamanda, Türkiye solunda demokratik, nere-

deyse ilerici gibi görülen nice kurumun empeyalist karakterini netleştiriyor: İnsan haklarının güvencesiymiş gibi sunulan **AGİT**'in temsilcisi Franz Vranitzky emperyalist müdahale çağrısı yapıyor; "demokrat" **Avrupa Birliği**'nin dışişleri bakanları müdahaleyi görüşmek için olağanüstü toplantı düzenliyor; en çarpıcısı, emperyalist Avrupa'nın kitlelere en yakın kurumu olan **Avrupa Birliği Parlamentosu**'nun Daimi Komisyonu, aldığı tavsiye kararıyla, Avrupa emperyalizminin yeni doğmakta olan silahlı kolu Batı Avrupa Birliği'ni Arnavutluk'ta operasyonlara hazırlanmaya çağırıyor!

Arnavutluk'taki ayaklanma nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, bu dersleri şimdiden çıkarmak, devrimci hareketlerin geleceğe hazırlanması bakımından büyük önem taşıyor. Güney Kore'de, Fransa'da, Arnavutluk'ta ve başka ülkelerde, "küreselleşme"ye karşı savaş ilk ve ürkek adımlarını atıyor, ama bu savaş belli ki "küreselleşmiş" bir karşı-devrim kampıyla boğuşmak zorunda kalacak. Kitlesel ve devrimci bir Enternasyonal ihtiyacı, kendini yeniden yakıcı biçimde hissettiriyor. Çünkü mücadele yükseliyor, ama dünya çapında önderlik krizi de belki tarihte görülmediği kadar yakıcı. İşte son örnek Nikaragua'dan.

Sandinizmin çürüyüşü

19 Temmuz 1996. 1990'da seçimleri yitirerek muhalefete düşen FSLN, 20 Ekim 1996'da yapılacak yeni seçim için kampanyasını 1979 devriminin yıldönümünde Plaza de la Revolucion'da bir mitingle açtı. Meydana hiç de küçümsenmeyecek bir 40 bin kişi toplanmış. FSLN'in cumhurbaşkanı adayı yine eski cumhurbaşkanı, eski "comandante" Ortega. Rakibi, seçime sözde "liberal ittifak" adına giren eski Managua belediye başkanı Arnoldo Aleman, Miami'deki Kübalı karşı devrimcilerden eski Somozista'lara kadar bir ittifaklar ağı kurmuş. Nikaragua halkı bitkin durumda: devrimin sınırlı kazanımları 1990 sonrasında adım adım geri alınmış, sosyal hizmetler bile özelleştirilmiş, IMF'nin "yapısal uyum" politikaları sonucunda işsizlik (verilen rakama inanmazsınız %80!), yoksulluk, sefalet son haddine ulaşmış. Burjuvazinin yeni adayı 1990 seçimlerinin galibi Violeta Chamorro'dan çok daha sağcı. Peki bu kez, on yıl sonra , bu yeni durumda ne diyor Ortega Devrim Meydanı'ndaki kalabalığa?

FSLN'in "sağ ve sol aşırı uçlar arasındaki bir merkez parti" olduğunu söylüyor. "Küçük, orta, büyük ölçekli tarım üreticilerini, iş adamlarını, her türden ulusal yatırımcıyı "Nikaragua ekonomisini kendileriyle birlikte yeniden canlandırma"ya çağırıyor. "Herkes adına hükümet" sloganıyla bir "ulusal birlik hükümeti" kuracaklarını açıklıyor. (Bütün bilgiler FSLN'in

resmi yayını **Barricada Internacional**'in Haziran-Eylül 1996 arasındaki sayılarından alınmıştır.)

Tabii devrim sonrasında toprakları ellerinden alınmış olan büyük hayvan yetiştiricisi ya da kahve plantasyonu sahibi kapitalistlerin, mülksüzleştirilmiş ihracatçı tüccarların ya da az sayıda sanayicinin bu çağrıya kulak asması kolay kolay beklemez. Onun için FSLN Ortega'nın yanına başkan yardımcısı adayı olarak bir büyük kapitalisti alıyor. Juan Manuel Caldera, ülkenin üçüncü büyük hayvan yetiştiricisi, ünlü Caldera aile şirketinin mensubu, Nikaragua iş dünyasının TÜSİAD'ı COSEP'in üyesi, 80'li yıllarda devrime karşı mücadele etmiş, bu uğurda topraklarının bir bölümünü yitirmiş, Katolik Cizvit okullarında yetişmiş, kendi de çocukları da ABD'de okumuş bir büyük burjuva! Sık sık ABD'yi ziyaret edermiş; FSLN'in gazetecilerinin gururla belirttiğine göre, son gezisinde 17 Kongre üyesi ile görüşülmüş. Devrimden sonra ABD'ye göçmüş Nikaraguali iş adamlarından mali destek beklediğini belirtiyormuş.

FSLN, bu büyük tarım kapitalisti ile anlaşabilmek için Mayıs ayında bir anlaşma imzalayarak, "mülkiyet haklarına saygı temelinde" 80'li yıllarda yapılan kamulaştırmaların (yargı kararına bağlı olarak) geçersiz kılınmasını ya da bunlar için tazminat ödenmesini kabul ve "gelecekte kamulaştırma ya da el koyma" olmayacağını taahhüt ediyor, "özel mülkiyet hakkının güvence altında" olduğunu teyit ederek, üretimin artması için "serbest ticaret"in geliştirilmesi gerektiğini kaydederek, bu ittifakın gerçekte FSLN'in "üretici sektör" yani burjuvazi ile ittifaki olduğunu ilan ediyor.

Bütün bunlardan sonra FSLN'in Seçim Bildirgesi'ndeki şu noktalara şaşırmak olanaklı mı? "Üretici sektörü (siz bunu sermaye diye okuyun) istihdamı arttırmak amacıyla desteklemek", "artık kamulaştırma olmayacağını" taahhüt etmek, "Batı bölgesini kalkındırmak için serbest ticaret bölgesi kurmak", "uluslararası topluluğa daha önce yapılmış olan mali taahhütleri tanımak ve yerine getirmek", "polise yeni olanaklar yaratmak", "kamunun yanısıra özel sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerini geliştirmek" vb.vb. Nikaragua burjuvazisi karşısındaki teslimiyet, "ABD ile iyi ilişkiler kurma" ve "yapısal uyum programlarına kendi içinde karşı olmama" gibi ilkelerle de pekiştiriliyor. Ortega "küreselleşmiş" dünyada gerçekçi olmak gerektiğini, IMF ile elbette iş yapılacağını söylüyor. Neden olmasın? Ortega ve FSLN önderliği kendi burjuvazisiyle müttefik haline geldiğine göre elbette emperyalizmle de iyi ilişkiler sürdürecektir!

Kimileri bu tür politikaların seçim kazanmak için gerekli olduğunu savunacaktır. Sonucun bir kez daha hüsran olduğunu biliyoruz oysa: 20 Ekim'de, Aleman oyların %51'ini alırken, Ortega ile kapitalist yardımcı-

sının oy oranı % 38'de kalıyordu. Sefalet içinde bir halk, gerçek sağcılar varken taklitlerinden ne beklesin!

Sandinizm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de solda birçok konuda örnek gösterildi. Öyleyse bu zavallı tablonun ardında neler olduğunu daha iyi anlamak, Nikaragua'dan dersler çıkarmak gerekiyor.

Hangi demokrasi, hangi sosyalizm?

Nikaragua'da 1979 ile 1990 arasında yaşananlar, dünyada ve Türkiye'de sosyalizmin sorunları açısından önemli bir deneyim olarak değerlendirildi. En önemlisi, solun bir bölümü, Sandinistlerin uygulamalarında, Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa, Çin, Küba gibi örneklere karşıt olarak, sosyalizmin demokratik bir uygulamasının bir örneğini gördüler. Bunu (Ekim devriminin ilk yıllarını bütünüyle unutarak) **ilk** "sosyalist demokrasi" denemesi olarak niteleyen, sosyalizmin tarihinde bir dönüm noktası olarak görerek selamlayan çevreler oldu. Kimi ise, bu ve benzeri noktalardan hareketle, FSLN'i, başka bazı hareketlerle birlikte "dünya devrimci hareketi"nin önemli bir unsuru olarak düşünmeye devam etti.

Sandinizmin içinde olacağı bir "dünya devrimci hareketi"nin nasıl bir devrimciliği temsil edebileceği, 1996 seçimlerindeki program ve ittifakından anlaşılmış olmalı. Sandinizmin gelişmesini en iyi biçimde son Kongre'ye katılan bir köylü delege özetlemiş. FSLN iktidardan düştükten sonra, eski devlet başkanı yardımcısı Sergio Ramirez önderliğindeki bir sağ kanat, 1994 Olağanüstü Kongresinden sonra, reformist eğilimlerini açıkça ifade ederek partiden ayrılmış ve yeni bir hareket oluşturmuştu. Bu hareket kendine Movimiento de Renovacion Sandinista (Sandinist Yenilenme Hareketi) adını seçmiş olduğu için **açıkça** reformist olanlar "yenilenmeci" olarak tanınıyor. İşte köylü delege buradan hareketle şöyle demiş FSLN'in resmi yayını Barricada'nın muhabirine: "Ortodoks Sandinistler bugün kendilerine yenilenmeci diyenlerden çok daha fazla yenilenmecidir." Doğru söze ne denir?

Sandinizmin devrimci barutunu (belki de geri dönülmezcesine) yitirmekte olduğunu anlamak daha kolay. Asıl zor olan, Sandinist deneyimin bir sosyalist demokrasi olduğu için değil, **olamadığı için** devrildiğini kavramak, Sandinizmin 1990'da hükümetten düşmesinde (ve 1996'da geri gelememesinde) elbette bir dizi nesnel faktör rol oynadı. ABD'nin Reagan dönemindeki saldırgan politikası, bu politikanın ürünü olan kontra savaşının Sandinist iktidarı sıkıştırması ve (ABD ambargosuyla birleştiğinde) ekonomiyi perişan etmesi, perestroyka döneminde yaşanan krizin tam Nikaragua seçimleri (Şubat 1990) öncesinde Doğu Avrupa'da üst üste yaşa-

nan çöküşlerle (Eylül-Aralık 1989) doruğuna yükselmesi dolayısıyla sosyalizmin yaşadığı prestij kaybı, ABD'nin Panama'yı işgalinin (Aralık 1989) halkta yarattığı korku ve daha birçok nesnel faktör Nikaragua devriminin aleyhine işliyordu. Ama sosyalistler eğer Nikaragua devriminin yenilgisinden ders çıkaracaklarsa, bu nesnel koşullara sığınmaktan kaçınarak Sandinist önderliğin politikalarını da değerlendirmek zorundalar.

Sandinizmin temel politikası resmen üç temel şiar ile özetleniyordu: uluslararası politikada "tarafsızlık"; iktisadi alanda "karma ekonomi"; politik alanda "çoğulcu demokrasi". Nikaragua devriminin stratejik yönelişinin bu üç temel boyutu, aynı zamanda, devrimin yenilgiye uğramasının üç temel nedenini oluşturur. Uluslararası alanda, Sandinizm, ABD'nin korkunç saldırganlığına karşı Batı Avrupa'yı ve Latin Amerika hükümetlerini kazanabilmek için, "tarafsızlık" şiarı altında, devrimi Nikaragua sınırlarının ötesine taşımaktan kaçınmıştır. Oysa Sandinist devrimin hemen ardından, 1980'de Salvador'da FMLN'in gerilla savaşına geçmesiyle birlikte Orta Amerika devrimi müthiş bir sıçrama yaşayacaktır. Muzaffer Nikaragua devriminin yanısıra Salvador ve Guatemala'da devrim ABD kuklası rejimleri tehdit etmektedir. Ama bölgenin ve Avrupa'nın kapitalistlerine güvence vermek için "tek ülkede sosyalizm"e razı olan Sandinizm, böylelikle, kendi devrimini kendi yalıtmış, ABD karşısında yalnız kalmıştır.

Aslına bakılırsa bu eksikli bir vargıdır: Sandinizm "tek ülkede sosyalizm"e **bile** ulaşmamıştır. İzlediği uzlaşmacı politika dolayısıyla "karma ekonomi"ye bağlanmış, yalnızca Somozist burjuvaziyi mülksüzleştirmekle yetinerek işçi ve köylülerin çıkarlarını sonuna kadar savunmayı başaramamıştır. Emekçi sınıflara dayanan devrimler, taktik adımlar ne olursa olsun, bir aşamada kapitalislerin çıkarlarıyla emekçilerin çıkarları arasında kesin bir seçim yapmak zorundadırlar. Kapitalist sınıfı bir bütün olarak karşısına alamayan FSLN, ABD ambargosu ve kontra savaşı sonunda Nikaragua ekonomisini harap edince, 1988 ve 1989'da uygulamaya koyduğu ağır kemer sıkma programlarıyla işçi, köylü ve emekçileri yoksulluğa iterek kendi kuyusunu kendi elleriyle kazmıştır.

Nihayet "çoğulcu demokrasi". Solda Nikaragua'yı "sosyalist demokrasi"nin bir örneği olarak görmeye eğilimli olanlar, Sandinizmin bu şiarının aslında sosyalist değil parlamenter bir demokrasiyi, yani liberal burjuva demokrasisini meşrulaştırmak için kullanıldığını unutuyorlar. Devrim sonrasında 1980'de kurulan ilk yasama organı, işçi, tarım işçisi, küçük köylü, kadın, gençlik vb. alanlardaki çeşitli kitle örgütlerine yaslanıyor, böylece devrimci yönetimin kitlelerle belirli bağlar oluşturmasını olanaklı kılıyordu. Kuşkusuz bu sistemin gerçekten demokratik, dinamik, ülke-

nin bütün hayatını eline alacak kitle temsilcilerinden oluşmuş bir konsey demokrasisine dönüşmesi için daha çok yol yürümek gerekiyordu. Ama Sandinizm bu yolu yürümek yerine, uluslararası burjuvazi ile uzlaşma adına, geri dönerek çok partili bir liberal burjuva demokrasisini tercih etti. 1984'te, emekçi örgütleri yerine bölge esasına göre, genel ve eşit oyla yapılan seçimler sonucunda oluşan parlamento tipi meclis, kitle örgütlerinin Nikaragua devrimindeki gücünü yitirmesi sürecinin başlangıcını simgeliyordu. Bu da devrimin burjuvajiye rehin verilmesinden başka birşey değildi. Buradan 1990'a (ve 1996'ya) giden yol (yukarıda ele alınan nesnel koşullar hatırlanırsa) oldukça kolay kavranabilir.

Öyleyse, Nikaragua devriminin en belirgin dersini ifade edelim: Sandinizm sol bir politika gütmediği için, yeteri kadar sosyalist olmadığı, bir işçi demokrasisini oluşturmadığı, hakim tepelerini işçi devletinin denetlediği bir ekonomiyi kurmadığı ve devrimi uluslararası alana taşımaktan (elinde fırsat olduğu halde) kaçındığı için yenildi. İşte bu yüzdendir ki, bugün kapitalistlerle ittifak yaparak ve Amerika'ya selam çakarak yeniden başa geçmesi mümkün değildir. Dünyada ve Orta Amerika'da devrim yeniden canlandığında Nikaragua'nın işçileri ve köylüleri, hiç kuşku yok, kendilerine başka bir politika ve günü geldiğinde de başka bir önderlik bulacaklardır.

"Gazino kapitalizmi" mi, sermayenin kumarhanesi mi?

Ekim ayındaydı. Bir İtalyan gazetesinin birinci sayfasının tepesinde İtalyanca değil Fransızca bir karikatür yayınlanıyordu. Karikatürün dekoru ve kostümleri Fransız devriminden ödünç alınmıştı, kişiler ise günümüzün politik liderleriydi. Devrimin simgelerinden giyotinin başında duran cellat Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'tı. Giyotin inmiş, kurbanın başı çoktan yuvarlanmıştı: Kesik baş İtalya'da sözde sol "Zeytin Ağacı" koalisyonunun başbakanı Romano Prodi'ye aitti. İşini bitirmiş olan cellat Chirac şöyle diyor:"Özür dilerim, haşmetmeap. Yanılmışım!"

Karikatür ne mucizevi bir sanat! Kapitalizmin doruğunda yer alan borsanın gülünç nazeninliğini bundan daha iyi ifade etmek nasıl mümkün olurdu? Sözkonusu karikatüre vesile olan olay şuydu: Chirac, İtalya'nın 1999'da başlaması planlanan Avrupa Para Birliği'ne ilk aşamada katılmasının çok zor olduğunu belirten bir açıklama yapınca İtalyan hükümetinin hırçın diplomatik girişimlerinin sonucu olarak aynı günün akşamı Fransız Cumhurbaşkanı bir açıklama daha yapıyor, "sözlerinin yanlış anlaşıldığını" ifade ederek durumu düzeltmeye çalışıyordu. Ama, bu arada olan olmuş, İtalyan borsaları büyük bir sarsıntı geçirmişti. Başka bir ülkenin

Cumhurbaşkanı'nın dudakları arasından dökülen üç beş sözcük, İtalya gibi güçlü bir altyapıya sahip bir emperyalist ekonomiyi bir büyük çöküntünün eşiğine sürükleyebilmişti.

Bundan birbuçuk ay sonra, Aralık başında ise konuşan ABD merkez bankası Federal Reserve'ün başkanı Alan Greenspan'di. New York saatiyle akşam yedi dolayında yapılan konuşmanın ardından saat 7:45 dolaylarında gece alışverişlerinin yürütüldüğü Globex sisteminde borsa endekslerinin gelecek değerlerine ilişkin alışveriş fiyatları düşüşe geçmişti bile. Amerika'da akşam, başka yerlerde sabah demektir: Greenspan'in konuşması üzerine dünya borsaları dehşet verici bir panik içine giriyor ve bir "telaşlı Cuma" yaşıyordu. Tokyo Nikkei endeksi %3, Almanya ve Fransa borsaları %5, Amsterdam %6, Londra %4 değer yitiriyordu. Ertesi sabah bumerang dünyayı katedip New York'a dönecekti. Wall Street de öteki borsalar gibi güne büyük bir panikle başlıyordu. Borsa yarım saat içinde %2,2 değer yitiriyordu. Kanamayı durduran haber ise kapitalizmin kriz içinde nasıl hasta bir sistem haline geldiğinin cisimleşmiş bir örneğiydi: ABD'de Kasım ayı istatistiklerine göre işsizliğin %5,2'den %5,4'e yükseldiği ortaya çıkınca, "yatırımcılar" rahatlıyor, güven kazanıyor ve yeniden alımlara başlıyordu. Amerikan ekonomisinin kötüye gidişi Wall Street'i ve dünya borsalarını kurtarıyordu!

Dünya borsalarının yaşadığı bu paniğin temelinde Federal Reserve başkanının basit bir patavatsızlığı mı yatıyor? Greenspan durup dururken bütün dünyanın kapitalistlerine neden korku salmak istemiş olsun? Bu nasıl Noel hediyesi? Gerçek elbette böyle basit "hata" teorileriyle kavranılamaz. Şimdilik büyük bir çöküntüye yol açmadan atlatılan bu borsa paniği, dünyanın önümüzdeki dönemdeki gelişmesi açısından, Türkiye basınının ayrıntılı yer verdiği nice olaydan çok daha önemli bir etken olarak üzerinde durulması gereken bir gelişmedir.

Bu olay Marksistlerin son yıllarda ısrarla altını çizdikleri bazı noktaların gerçek hayat içinde bir kez daha doğrulanmasından başka birşey değildir. Greenspan'in dünya borsalarını telaşa sürükleyen sözleri neydi? Açıklamasında yer alan iki ifade günlerce konuşulacaktı: "Akıldışı bir aşırılık menkul kıymet değerlerini hak edilmemiş ölçüde yükseltir, bu da daha sonra, son onyıl boyunca Japonya'da görüldüğü gibi, beklenmedik ve uzun süreli daralmalarla sonuçlanabilecek bir durum yaratırsa, bu durumu nasıl teşhis edebiliriz?" ABD'nin baş bankacısı ardından bir "mali balonun patlaması"ndan söz ediyordu.

Uzun uzun metin analizi yapmaya gerek yok. Greenspan, yıllardır yükselmekte olan ve birçok geleneksel göstergeye göre aşırı değerlenmiş olan borsanın, sonuçta bir küçük kıvılcım karşısında bir yangın yerine dönebi-

leceğini bütün iş dünyasına hatırlatıyor. 1987'deki büyük borsa çöküşünü pek az yarayla atlatan kapitalizmin bu sefer ne ölçüde etkileneceğini de bilmediğini söylüyor.

Peki, borsanın kolayca patlayabilecek bir "mali değerler balonu" haline gelmesine yol açan ne? Dünya kapitalizmin 1974-75 daralmasından (resesyonundan) bu yana yaşadığı uzun kriz içinde, para sermayenin üretim sermayesinden koparak mali piyasalarda gününü gün etmeye çalışması. Yani popüler basında "gazino kapitalizmi" olarak anılan gelişmeler dizisi.

Bu "gazino kapitalizmi" kavramının dil açısından mı, yoksa sosyo-ekonomik içeriği saptırmak bakımından mı daha ucube bir şey olduğuna karar vermek zor. "Gazino" Türkçede kadın-erkek, çoluk-çocuk birlikte eğlenilen yerlere verilen addır. Batı dillerinde ise "casino" hem (eskiden) bu anlamı, hem de "kumarhane" anlamını taşır. Dolayısıyla İngilizce'deki "casino capitalism"in Türkçe'ye "gazino kapitalizmi" olarak çevrilmesi sadece bir dil hatası değildir. Ayrıca "kumarhane" ile "kapitalizm" arasında kurulan bağı ortadan kadırdığı için bir aklama operasyonu olarak da görülebilir. Tabii Topal cinayetinden ve Susurluk'tan bu yana bazıları kumarhane sözcüğünden bile ürküyorsa, onu bilemeyiz!

Ama kavramı doğru çevirerek "kumarhane kapitalizmi" demek bile, sorunu çarpıtmaya devam etmek demek. Çünkü günümüzdeki kapitalizme "kumarhane kapitalizmi" demek, çalışkan, namuslu, dürüst, ne sıfat kullanırsanız kullanın "iyi" bir kapitalizm olabileceğini iddia etmek demektir ister istemez. Oysa mali şişkinlik borsanın doğasında vardır: kriz anlarında "akıldışı bir aşırılık" borsaları kaçınılmaz olarak sarsar. Ve borsa, kapitalizmin kaynak dağıtım mekanizmasının bugüne kadar oluşmuş en gelişkin biçimidir. Bu yüzden "kumarhane kapitalizmi" diye bir tür yoktur. Kapitalizm her zaman bir büyük, açık, kibar kumarhanedir!

Bugün olan bu büyük kumarhanede işlerin iyice çığrından çıkmasıdır. Düşünün: işsizlik artıyor, ekonomi kötülüyor, borsa bunu duyunca coşuyor! Bu işin sonu hayırlı değildir. Yakın gelecek muhtemelen büyük bir mali çöküşe gebedir. Zaman kestirmek imkansızdır ama kapitalizm "ödünç alınmış zaman" üzerinden yaşıyor. Eğer bu büyük çöküş yaşanırsa, dünya ekonomisinde ve politikasında görülecek sarsıcı değişiklikleri hayal etmek bile güçtür. Dünyanın ezilenleri ve en başta işçi sınıfı hareketi bu olasılığa mutlaka hazır olmalıdır.

Çünkü o gün geldiğinde, kimse "özür dilerim, haşmetmeap" demeyecek bize. Kesilecek başın dünyanın ezilenlerinin başı değil, sermayenin başı olmasını sağlamak zorundayız.

André Malraux'yu taşımak

André Malraux'nun cesedinden arta kalanlar 23 Kasım 1996'da, ölümünün 20 yıl dönümünde resmi bir törenle, Paris'in merkezinde yer alan Panthéon nekropolüne aktarıldı. Yaygın kabul gören anlayışa göre bir "savaş kahramanı", bir "yazar" ve bir "maceracı" olarak bilinen Malraux hakkında Fransa Başkanı Jacques Chirac bu görüşe uygun şu " romantik milliyetçi" yorumu yaptı: "O ne sağa, ne de sola aitti. O Fransa'ya aitti." Burada Althusser'i hatılamamak elde değil doğrusu, "Özne kategorisi her ideolojinin kurucu kategorisidir. Fakat aynı zamanda ve hemen ekliyoruz, özne katagorisi her ideolojinin kurucu kategorisiyle bu, her ideolojinin (her ideolojiyi tanımlayan) işlevinin somut bireyleri özne haline getirmek olmasındandır. Her ideolojinin işleyişi, bu çifte 'oluşturma' hareketi içinde varolur, çünkü ideolojinin kendisi bu işlevin maddi biçimleri içinde işlev görmekten başka birşey değildir. "(Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,** Çev: Yusuf Alp-Mahmut Özışık, İletişim Yay., İst. 1989, s.51.) Dolayısıyla Fransız burjuvazisinin siyasi temsilcileri André Malraux'yu Panthéon nekropolüne aktarmakla (ve bu sırada yaptıkları açıklama ve yorumlarla) aslında Malraux'yu çok belirgin bir işlem yoluyla bireylikten özneliğe "dönüştürüyorlardı". Yani 23 Kasımda Fransa'da devlet töreniyle "hareket eden" sadece Malraux'nun cesedinden arta kalan kemik parçaları değildi.

Malraux'nun son seyahati bir ideolojinin somut bir bireyi (dikkat edin sağ değil sadece somut) somut özne olarak "çağırmasına/adlandırmasına" dair dikkat çekici ve en taze örneğini oluşturuyor. Peki, acaba Malraux bu seyahati izleyebilse ve Chirac'ın hakkında yaptığı yorumu duyabilseydi ne düşünürdü dersiniz? Şüphesiz bu soruya spekülatif olmayan bir cevap vermek mümkün değil. Ancak kuvvetle muhtemeldir ki Malraux Panthéon'da bir köşeye yerleştiğini görseydi ve Chirac'ın "övgüsünü" duyabilseydi bütün bunlardan son derece memnun olurdu. Ne de olsa Malraux gençlik yıllarında eski Mısır dönemine ait mumyaları gördüğünde büyülenmiş ve enerjisinin tamamını bütün yaşamı boyunca kendi imajını oluşturup şekillendirmeye, kalıcı bir biçimde mumyalaştırmaya (daha doğrusu estetize etmeye) harcamıştı. Örneğin elinde kendi adına herhangi bir diploma hatta bir sertifika bile bulunmazken herkesi Ecole du Louvre mezunu olduğuna inandırmayı başarmıştı. (Birçok ansiklopedi de bu okuldan mezun olduğu yazıyor.) Son derece zengin bir kadın olan birinci karısı Clara'yı ise aslında bir bakkal dükkanından gelmekte olan annesinin yüksek burjuvaziye mensup bir şahsiyet olduğuna ikna etmişti.

1923'de Malraux Clara'yı, o zamanki adıyla Hindiçin'e Kmer heykel-

lerini çalmak üzere götürdü. Yakalandı, tutuklandı ve sonrasında sınır dışı edildi. Ancak kısa sürede Saygon'a geri dönmenin bir yolunu buldu ve burada sömürgecilik karşıtı bir gazete yayınlamaya başladı. Maceracı bir anda "devrimciye" dönüşmüştü. Asya kıtası Malraux'nun ilk romanlarının (bunlar arasında ülkemizde en çok tanınanı **La condition humaine** (İnsanlık Durumu) olsa gerek) arka planını oluşturdu.

İspanyol iç savaşında Cumhuriyetçi hava kuvvetlerinde filo komutanlığı yaptı. İki baş yapıtı bu dönemde yaptığı detaylı ve derinlikli gözlemleri yansıtır: **L'Espoir** (Umut) başlıklı roman ve "Sierra de Teruel" adlı film. Bu arada İspanyol Cumhuriyeti için fon sağlayabilmek amacıyla Amerika'ya bir gezi yapmak fırsatını da buldu.

İspanya'da Stalinistlerin Trotskistleri, anarşistleri ve diğerlerini vahşice öldürüyor olması şüphesiz ki gözünden kaçmadı. Fakat André Gide ve George Orwell'dan farklı olarak bu konuda konuşmak için vaktin henüz çok erken olduğunu düşünüyordu. Malraux için herşeyden önce kendi imajı geliyordu. Sonunda Stalinizmin ihanetiyle birlikte faşizm galebe çaldı. Goyasal bir karanlık İspanya'nın üzerine çöktü ve oradan bütün Avrupa'ya doğru hızla yayıldı.

Malraux savaş bitip Hitler yenildikten ve Fransa özgürlüğüne kavuştuktan sonra bu kez otoritesinin ağırlığını zaten Stalinizmin bünyesinde yarattığı tahribat dolayısıyla iktidar perspektifini çoktan yitirmiş olan Fransız Komünist Partisi'nin yükselişini durdurmak için kullandı. İspanya'da ve Fransız direnişinde savaş vermek, eylem içinde yoldaşlık yapmak, bir arada özellikle pratiğe yönelik işler kotarmak güzeldi ancak bir yaşam tarzı olarak kollektivizm Malraux için çok fazlaydı.

Yıllarca Stalinist "milli komünizmi" kapitalizme karış tek alternatif olarak gördüğünden 1945 yılında yaptığı tercih yenilemesinde iki şıktan birini seçmek durumunda olduğunu düşünüyordu: Ya Sovyetler Birliği'nin ya da Fransa'nın yanında yer almak. O, doğru cevabı olmayan bu testte tercihini değiştirip bu kez ikinci şıkkı işaretledi; Fransa'yı ve Charles de Gaulle'ü seçti.

İşçi yakmak!

Siz Etiler'deki, Çankaya sırtlarındaki, Kordon'daki şık lokantalarınızda yumuşak bir müziğin eşliğinde dışarıdaki soğuğa ve yağmura inat şöminede çıtır çıtır yanan odunların alevini seyrederek ısınırken, onlar sizin bir gecede o lokantada bırakacağınız parayı bir ay boyunca eve götürebilmek için (belki de ondan daha azı için) kendilerini alevlerin içine fırlatanlardır.

Siz kadınınızla erkeğinizle Paris'in ya da Roma'nın butiklerinden bin-

lerce dolar ödeyerek aldığınız tuvaletlerinizi ve kostümlerinizi gardroplarınıza sığdırmak için çare ararken, onlar alev alev yanmakta olan bir petrol tankerinin üzerine yağmurdan başka hiçbir şeye karşı dayanıklı olmayan muşambalarla gönderilenlerdir.

Siz Boğaz sırtlarını kocaman bıçak yaralarıyla çirkinleştirerek trilyonlara yaptırdığınız malikânelerde en ufak yangın tehlikesine karşı en pahalı koruma sistemlerini Avrupalar'dan getirtirken, onlar yangınların içine her gün ve her gece donanımsız girenlerdir.

Siz büyük otellerinize benzer biçimde inşa ettiğiniz hastanelerenizde kral dairesi bakımı görürken, onlar kalifiye yanık merkezi bulunamadığı için bedenleri tepeden tırnağa yanık hastane hastane dolaştırılan, steril olmayan ortamlarda mikroplara terkedilenlerdir.

Onlar sanki kapitalizmin şafağında, bundan iki yüzyıl önce neredeyse çalıştırılmak için değil zulmedilmek üzere fabrikalara toplanmış çalışan yoksullardır.

Onlar, televizyon haber programlarında alev alev yanarken sanki büyük Polonyalı yönetmen Andrzej Wajda'nın kendi ülkesinde vahşi kapitalizm dönemini anlatan "Vaadedilmiş Toprak" filminden fırlamış gelmişlerdir.

Onlar, sanki televizyon ekranlarına Zola'nın ölümsüz "Germinal"inden yapılmış, 19. yüzyıl Fransız maden işçilerinin sefaletini anlatan filmden kopya çekilmişlerdir.

Onlar tam beş yıl önce, 3 Mart 1992'de Kozlu'da işçilerin hayatını hiçe sayan bir yatırım ve iş güvenliği politikası dolayısıyla bir iş katliamına kurban verilen 262 madencinin kardeşleridir.

Kimileri kapitalizm değişti, işçi sınıfı değişti, dünya değişti deyip dursun; onların tanker alevinin ışığında televizyon ekranlarında tekrar ve tekrar izlediğimiz kararmış çıplak bedenleri, Fransız devriminin baldırı çıplaklarının 20. yüzyıl sonunda yeni-liberalizm yangınında hâlâ yaşadığını göstermektedir.

Onlar işçidir, siz burjuvasınız.

Onlar bütün Türkiye'nin gözleri önünde cayır cayır yandıysa kapitalist bir toplumda işçi oldukları içindir. Çünkü kapitalizm için işçi bir insan değildir: kâr üretmek için bir araçtır, makinenin bir uzantısıdır.

İkiyüzlülüğü bırakın! Adamlarınızdan biri, o milyonlarca insanın izlediği ünlü haberlerinizden biri, bu rezil manzaradan hareketle bile işçilere, emekçilere liberalizm aşılamaya çabalıyor. Boyundan büyük felsefi tahlillere girişerek, "ihmal"in sebebini açıklıyor: Türkiye'de devlet birey için değilmiş de, birey devlet içinmiş onun için böyle şeyler oluyormuş, falan filan.

Bırakın bu "ihmal" söylemini! O sadece bir sonuç! Bu canice olayın temel nedeninin kapitalist kâr hırsı olduğunu kör olmayan nasıl görmez? Tuzla'daki özel tersanelerin burnunun dibindeki kamuya ait Pendik Tersanesi'nde böyle bir yangının kolay kolay çıkmayacağını, çıksa bile tersanenin kendi eğitilmiş ve donatılmış yangın mücadele elemanlarınca çok daha güvenli biçimde denetim altına alınacağını sadece Pendik Tersanesi işçileri ya da Gemi Mühendisleri Odası Başkanı söylemiyor. Ünlü kapitalist ailesi Sadıkoğlu'nun bir mensubu da kabul ediyor.

İşte size özel sektörün neden kamu sektöründen daha kârlı olduğunu açıklayan bir başka neden!

Özel sektörde sermayenin mantığı dolayımsız ve acımasızdır. Orada işçilerin hayatının kârın önünde bir engel olmasına izin verilmez! Yani bu olayda devlet değil, doğrudan doğruya kapitalizm ve kâr hırsıdır emekçileri cehennem ateşine süren! (Tersane yangın görevlisi açıklıyor, duyun: "Fazla malzeme ve kadro isteme dediler".)

Tabii bu kadarla kalmıyor. Liberal Dalan'dan sözde sosyal demokrat Sözen'e ve "adil düzen" temsilcisi Erdoğan'a kadar İstanbul'un bütün son dönem belediye başkanları, oraya buraya gösteriş yatırımları yaparken, Habitat için İstanbul'un taşını söküp yeniden döşerken, ateş hattına sürdüğü itfaiye emekçilerine hiç olmazsa belirli bir iş güvenliği sağlayacak türden giysileri yeterli miktarda ve her gerekli durumda kullanılabilecek biçimde temin edemedikleri için suçlular.

Tayyip Erdoğan titresin!

O itfaiye erleri bir yangının alevlerinden tutuştular ve ikisi hayatını kaybetti ama kendisi gerçekten inanıyorsa bu olay bile cehennem alevinde azaptan kıvranması için yeterli neden olmalı!

Ama siz çağdaş yaşamcılar, Batı hayranları, Kemalistler, siz bu olayı da oportünistçe Tayyip Erdoğan'ın üzerine yıkıp "adil düzen" diye başlamayın! Hayır, sadece "adil düzen" değil, hepinizin özelleştirmeci, küreselleşmeci, vahşi kapitalizminizdir o itfaiyecileri yakan ve öldüren.

Bir de ilerici aydınınızla, sendika bürokratınızla, burjuvazinin o yavan dilini benimseyen tek tip açıklamalarından vazgeçin. "Bu memlekette insanın, yaşamın değeri yokmuş". Olmaz mı? Bu memlekette yaşamı değerli olanlar kendilerini en ufak hastalıkta Avrupa'da, Amerika'da tedavi ettirmek için milyon dolarlık sigorta poliçeleri satın alıyor! İnsan yaşamının nasıl değeri yokmuş! Bu memlekette işçinin emekçinin hayatının değeri yok!

Dersim'de Botan'da köyleri yakılanlar, Zonguldak'ta kömür ocaklarında diri diri yananlar, Sivas'ta din adına yakılanlar ve İstanbul'da yakılan işçiler birlikte mücadele etmeli.

Ateş hiç olmazsa bu sefer sadece düştüğü yeri yakmasın!

ÖDP'nin gerilimi

ŞADİ OZANSÜ

Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) henüz çok genç bir parti. Onbeş aylık bir zaman dilimi bir partinin geleceğine ilişkin sağlıklı değerlendirmelerin yapılabilmesine normal koşullarda pek de imkan sunmaz. Ama Türkiye gibi siyasal gelişmelerin neredeyse ışık hızı yol aldığı bir ülkede devrimci bir politikaya soyunmak zamanla yarışmak anlamına geldiğinden eksik verilerle de olsa **ÖDP** gibi iddialı bir partinin politikalarının eleştiri/özeleştiri süzgecinden geçirilmesinin vazgeçilmez bir görev olduğundan hareketle bu yazıyı kaleme aldım.

ÖDP neyin üstüne kuruldu?

Dünyanın ilk işçi devleti Sovyetler Birliği'nin yıkılması, kendisine bağlı bütün bir işçi devletleri sisteminin çözülmesi, uluslararası sosyal demokrasinin yeni liberalizmin baskısı altında sosyolojik olarak da işçi emekçi partisi vasfını süratle yitirme yoluna girmesi ve bunlara ek olarak Türkiye'de bütün bu sürecin 12 Eylül askeri diktatörlüğünün ürünü bir rejimin yolaçtığı tahribat ortamında yaşanması... İşte **ÖDP** bu ortamda bir 'sol dalga'nın(*) yeniden yaratılmasına etkide bulunmak için kuruldu. Şimdi uzak diyebileceğimiz 30 yıllık bir tarihi bir kenara bırakacak olursak, kucaklayıp sarmalayacağı kitle olarak karşısında Sivas katliamına büyük cenaze törenleriyle tepki gösteren insanları buldu. Daha doğrusu gözüne ilk bu kitleyi kestirdi. Sözkonusu olanın bir leninist parti inşaası olmadığını kabul edecek olursak - ki öyledir-bu tercihin pek de yanlış olmadığını ka-

.(*) Ben, bir 'sol dalga" yaratmak yerine bir 'çekim merkezi' oluşturmanın daha yerinde bir ifade olduğunu düşünüyorum.

bul etmek gerekir. Kuşkusuz böyle bir partiye ilk elde işçi ve emekçi sınıflar dışı kesimlerin akın edeceği biliniyordu ve bunun anlaşılır bir yanı da vardı

Hedef bir 'çekim merkezi' yaratmak olduğuna göre kurulan partiye neden işçi ve emekçilerin değil de bu kesimlerin katıldığını sorgulamak ya da bu akıntıyı engellemeye çalışmak doğru bir tavır olmazdı. Tam tersine mümkün olduğunca mücadele içinde yer alan ve harekete geçme özelliğini barındıran kesimlerin katılımını kışkırtmak gerekiyordu. Nitekim **ÖDP** yönetimi de bunu yaptı. Son 'Bir dakika Karanlık' eylemi bu başlangıç yöneliminin haklılığını bir kez daha doğruladı. İşçi ve emekçiler daha önce **SÖZ** gazetesinin 30 Mart 1996 tarihli 59. sayısında da ifade ettiğim gibi bu partiye diğer kesimlerden daha ağır, çekingen ve ürkek olarak katılacaklardı. Ancak partinin politikalarına güven duymaya başladıkça, onu sınaya sınaya adım atacaklardı. Nitekim öyle de oluyor. Dikkat edilirse **ÖDP** ilk kuruluşunda bir Beyoğlu ya da Mis Sokağı partisi olma eleştirileriyle yüzyüze kalmıştı. Oysa şimdi görülüyor ki ' Bir Dakika Karanlık' eylemine **ÖDP**'nin en zayıf katılımı Beyoğlu'nda olmaktadır. Partinin birçok ilçesi ve özellikle varoşlardaki taraftarları Beyoğlu'na kıyasla çok daha canlı ve kalabalık topluluklar oluşturuyorlar ve işin daha da ilginç yanı Beyoğlu ilçesinden arkadaşlarımız haklı olarak bu alanı terkedip sokağa Okmeydanı'nda çıkmayı tercih ediyorlar. Buna karşılık **ÖDP**'yi 'sağcılık'la suçlayan çevreler - söz gelimi **SİP (Sosyalist İktidar Partisi)** - Beyoğlu/Taksim güzergâhına sıkışıp kalmış durumdalar.

ÖDP'nin sınıfsal kompozisyonu

Eldeki bilgilere göre **ÖDP** 20 bini aşkın üyesi olan bir parti. Partinin kayıtlı üyelerinin dörtte üçü hemen hemen partinin hiçbir faaliyetine katılmıyorlar. Muhtemelen parti içi seçim süreçlerinde boy göstereceklerdir. Buna mukabil partinin henüz üyesi dahi olmayan binlerce sempatizanı vardır ve bunların sayısı giderek artmaktadır. Önümüzdeki süreçte bu aktif olmayan üyelerle faal sempatizanlar parti görevleri ve sorumlulukları açısından yer değiştirmelidirler. Parti yönetimi önümüzdeki dönemde bu sempatizanları kadrolaştırabilirse parti hayatında olağanüstü bir canlanma gözlenecektir. Partinin şu anki faal üyelerinin önemli bir bölümünü **KESK** üyesi emekçiler, küçük burjuvazinin üstü tabakaları ve öğrenciler oluşturmaktadır. Şüphesiz bu sözünü ettiğim bileşim büyük kentlere için söz konusudur, yoksa çeşitli taşra kentlerinde o kentin sınıfsal kompozisyonuna uygun ya da ona denk düşen üye bileşimleri vardır. Söz gelimi kayıtlı üye sayısı 100, aktif katılımcı sayısı 150 civarında olan sanayi kenti Zongul-

dak'ta -ki geçmiş mücadeleciliği ve geleneği açısından ele alındığında bu sayılar son derece zayıftır- üye bileşimi ister istemez işçi-emekçi ağırlıklı olmaktadır. Vurguyu büyük kentler ya da sanayi merkezleri üzerine yapmamın nedeni Türkiye'nin geleceğinin bu yörelerden geçeceği saptamasından kaynaklanıyor. Başta İstanbul ve çevresi olmak üzere, buralarda egemenliğini kuramamış hiçbir siyasi partinin Türkiye'nin geleceği üzerinde tayin edici bir öneminin olmayacağını belirtmek gerekiyor. Bilindiği gibi gerek 1974 **CHP**'si gerekse içinde yaşadığımız yılların **RP**'si büyük kentleri kazandıkları için hükümet olabildiler. Burada anlatmak istediğim **ÖDP**'nin taşra örgütlenmesini önemsememesi ya da ona kayıtsız kalması anlamına kesinlikle gelmiyor, sadece taşranın da aslında gözlerini her zaman metropollere dikmiş öncelikle ondan ses bekleyen bir ruh hali içinde olduğudur. Bu, dünün politik örgütlenmeleri için de böyleydi, bugün fazlasıyla böyledir.

Yukarıda çizmeye çalıştığım **ÖDP** profili bir emekçi partisi profili değildir. Şu haliyle **ÖDP** küçük bir 'halk' partisidir. **ÖDP**'nin gerilimi, dayandığı kitleyi tutması, ama buna karşılık henüz 89 Bahar Eylemlerinin, Zonguldak grevi ve yürüyüşününün kitlesine ulaşamamış ve değmemiş olmasında yatıyor. Şimdi bu konuya geliyorum.

Susurluk ve ÖDP(*)

ÖDP Ayvalık Parti Meclisi toplantısı Susurluk olayının patlak vermesinin hemen ardından toplandı. Parti yönetimi çok yerinde bir refleksle kitlesel Ankara eylemine öncülük etti. Ama bu anlamlı eylemin sonrasında parti sessizliğe gömüldü ve işin akışını medyaya terketti. **ANAP**'ın İstanbul'da toplayabildiği kalabalıktan çok daha büyük bir kitleyi seferber etme imkanı olduğu halde -unutulmasın **ANAP** ana muhalefet partisidir- bu fırsatı geri tepti. Bu aslında **ÖDP** için tarihsel bir fırsattı. Başta **KESK** olmak üzere çeşitli sendika yönetimleriyle yürütülen bıktırıcı pazarlıklardan sonra Susurluk'a karşı düzenlenen büyük Ankara eylemine cılız bir destek verildi. Henüz Refah'a karşı 'laik cephe' ittifakının gündeme gelmediği bir ortamda neredeyse salt Susurluk olayına karşı harekete geçen 80 bin kişilik kitleye **ÖDP**'nin gerektiği gibi ulaşamaması bir ikinci gaftı. Burada **ÖDP** yönetimini daha büyük bir miting için kolları sıvamış olmasından dolayı eleştirmiyorum. **ÖDP** yönetimi yürüttüğü pazarlıklarda ne kadar haklı olursa olsun küsme hakkına sahip olmadığının bilinciyle hareket etmeliydi. Politikada kaprise yer yoktur. Hele kendinizden saydığınız kitle

(*) Ayrıntılı bir tahlil için bkz: "Zehirli Sarmaşıktan Kurtulmak-Susurluk sonrasında Sosyalist hareketin Görevleri- "adlı broşür- SOSYALİZM Broşür Dizisi, Sayı 6. SINIF BİLİNCİ Özel Ek'i.)

örgütlerinin yönetimlerini ikna edemediğinizde varolan haklı ve meşru eyleme kayıtsız kalamazsınız. Çünkü kitlesel örgütlerin önderleri de sözle değil eylemin kendisiyle ve ancak onun içinde ikna olacaklardır. Aksi takdirde o çok eleştirilen ve bürokratik bir örgütlenmenin, yani eski resmi partilerin ürünü olan parti/sendika ilişkilerinin içine hapsolursunuz. Parti/sendika ilişkileri emir-komuta anlayışıyla sürdürülemez. Üstelik bu tersinden de doğrudur. Sizin yandaşınız olan bir sendika ya da konfederasyon yönetimi söz gelimi 'laik cephe'yle birlikte davranmak isteyebilir. Siz bunu şiddetle protesto edersiniz ve o arkadaşların bu cepheye katılmaması gerektiğini anlatırsınız kendilerine. Ve sonuçta siz parti olarak katılmazsınız. Bunun dışında yaşanması gereken hep bir ikna sürecidir. Gerekirse ilişkilerinizi yeniden gözden geçirirsiniz. Ama işte o kadar.

ÖDP yönetimi Susurluk sürecinde politikasını Tansu Çiller ve avanesine kilitlenerek sürdürmüştür. Olayların gelişimi de göstermiştir ki Çiller burada sadece bir piyondur. Tansu Çiller'in hükümetten düşmesi kuşkusuz iyi olurdu ama bu, çetelerle nihai bir hesaplaşma anlamına gelmeyecekti. Devletin en üst düzey bürokratlarının da bilgisi dahilinde yürütülen operasyonların kurulmuş mekanizmasının içine oturtulmuştu sadece Çiller. Zaten gerek cumhurbaşkanı, gerekse medya Çiller ve ekibini harcamakta hiç tereddüt etmedi ama işin **TSK**'ya uzanmasından vebadan korkar gibi korktu. Çünkü burjuvazinin en 'temiz' ve 'yıpranmamış' kurumuna kesinlikle dokunulmamalıydı. Öyle de oldu. Burada yanlış olan, Çiller'in gitmesi halinde işlerin bir çorap söküğüne döneceğini sanmaktı. Tam tersine çıta eğer bir üst noktaya - ama gerçek yerine- yükseltilmiş olsaydı bugün belki Doğan Güreş hala milletvekili koltuğunda oturuyor olacaktı ama, Tansu Çiller ve ekibi çok daha kolay kurban edilecekti. Üstelik en itibarlı kurumun kim olduğuna dair yürütülen kamuoyu yoklamaları da farklı sonuçlar verecekti. Öte yandan Sincar olayının hemen ardından tankların sokağı ele geçirmesine **ÖDP**'nin sessiz kalışının anlaşılabilir yanı yoktur. Kuşkusuz durumu protesto eden bazı basın açıklamaları yapılmıştır. Ama sokağın ve eylemin partisi olan **ÖDP**'nin tam da bu konuda sokağa çıkmak, işçileri, emekçileri ve tüm halkı genel greve ve eyleme çağırması gerekiyordu. Bizim burjuva politikacılarından farkımız bir askeri müdahaleye sadece lafta değil eylemle karşı çıkmamız olmalıydı. Özgürlükçü Demokratik Cumhuriyet tartışmasına girmeden önce bu konuda **ÖDP** yönetiminin neden bir Cem Boyner'den, Hasan Celal Güzel'den daha ürkek davrandığını sormak gerekiyor. Neden? Tek cevabı var: Yeni kurulan bir parti olarak adımlarımızı dikkatli, ölçülü ve hesaplı atalım. Ama politikanın bir altın kuralı da şudur:" bazen aşırı ihtiyat ve risksiz politika yapma isteği en büyük ihtiyatsızlık anlamına gelebilir!"

TÜSİAD Raporu ve ÖDP

Öncülüğünü **TSK**'nın ele geçirdiği "Laik Cephe"nin **RP**'ye yönelik **MGK** aracılığıyla yürütülen taaruzundan hemen önce **TÜSİAD**'ın "Demokratikleşme Paketi" açıklandı. **ÖDP, TÜSİAD** Raporunda derhal kendi "ÖDC" anlayışının bir destekçisini bulmuş oldu. **TÜSİAD** gibi bir büyük sermaye örgütü sonunda sosyalist solun yıllardır eleştiredurduğu bir sistemin "radikal" gibi gözüken eleştirisini yapıyordu. Bu sol açısından bir kazanım olarak görülmeliydi. Dolayısıyla paketin demokratikleşme ayağıyla belirli bir konjonktürel anda pekala yanyana durulabilir, ortak düşmana birlikte karşı koyulabilirdi. Medya, **TÜSİAD** raporuyla paralellik içinde Susurluk olayının üzerine gitti. Ve üstelik o denli gitti ki, sonuçta kendi kendini "Susurluk kahramanı!" ilan ediverdi. Daha bundan birkaç ay öncesinin "Mehmetçik!" basını bir anda anti-faşist oluverdi! Tıpkı 2. Dünya Savaşı sırasında ABD, İngiliz ve Fransız büyük sermayesinin demokratik(!) emperyalizmler haline geliverişi gibi. Tarih sanki bu dönemin bir minyatür tekrarını yaşattı bizlere, Biz **ÖDP** olarak ÖDC politikamızla, büyük sermaye örgütünün -en azgın işçi düşmanı özelleştirme saldırısına ilişkin eleştirimizi bir an için saklı tutarak veya bu eleştiriyi yöneltme hakkını buna en ufak bir niyeti olmayan Rıdvan Budak'a devrederek- yanında yer almış olduk. Ancak olaylar o kadar süratle gelişiyordu ki medyanın ve onun sahibi olan **TÜSİAD**'ın gerçek niyetinin ne olduğu derhal ortaya çıkıverdi. Paket programın hemen ardından onun ikinci evresi olan "laik cephe" politikası gündeme oturdu. Susurluk olayının üzerine giden medya, aynı hızla, üstelik daha da pervasız bir tarzda "Laik Cephe"ye asılmaya başladı. Tabii **TÜSİAD**'ın da onayıyla. Tablo artık çırılçıplak ortada: **TÜSİAD**'ın "demokratikleşme programı" ve hemen ardından ortaya atılan "Laik Cephe" politikaları birbiriyle uyum içindedir ve hedefleri artık hükümet imkanlarını da kullanarak hızla palazlanmaya başlayan İslamcı sermayedir. Batılı ya da daha doğru bir deyişle batıcı sermaye İslamcı sermayeye savaş açmıştır. Çetelerin tasfiyesi taktiğinin ileri sürülmesi gerçek bir demokratikleşme -sadece batının normlarına uygun bir çeteleşme kalsın- niyetinden çok Çiller ve ekibinin zayıflatılarak **RP**'nin hükümet imkanlarını yitirmesini amaçlıyordu. Yoksa büyük sermayenin Çiller'le bir alıp veremediği yoktu. Zaten esas darbeyi de "Laik Cephe" taktiğiyle vurdular. Susurlukla bağlantılı olarak Çiller'e yöneltilen hücum aslında **RP**'ya karşı bir kanat taarruzuydu. Büyük taarruz "Laik Cephe"yle doğrudan **RP**'ye karşı yapıldı. İşte tam bu noktada **ÖDP** yönetimi çok doğru bir tutum takındı ve "Laik Cephe"yle bağlarını kesti. Kendi kestiği gibi **KESK**'in de akıntıya kapılmasına engel oldu. İşte bu **ÖDP**'yi Doğu Pe-

rinçek'in **İP**'sinden ayıran yanıdır. Ve bu yöneliş aslında **ÖDP**'nin konjonktürel olarak savunduğunu ileri sürdüğü ÖDC anlayışını da fiilen terk edişi anlamına gelir. ÖDC kavramı bundan böyle ya kör bir inatlaşmanın sonucu olarak kullanılacaktır ya da bilinçsiz bir kavrayışsızlıktan. Ama ben **ÖDP** yönetiminin bunda ısrarlı olacağını sanmıyorum, çünkü Perinçek'i saldırganlaştıran olay **ÖDP**'nin çizgisini değiştirmiş olmasıdır. Yıllardır akla kara arasında başka bir ton göremeyen Perinçek'in **ÖDP**'nin yaşayarak yaptığı özeleştiriden ders çıkarması gene de pek mümkün görünmüyor. **ÖDP** Perinçek'in dayattığı sahte ikilemden kurtulmuştur. İP başından beri sermayeye "karşı" devleti desteklemiş, **ÖDP** ise ÖDC politikasıyla bir an için devlete "karşı" sermayeyle yanyana durmuştur. Olayların gelişimi ikincil çelişkilere rağmen devletin sermayeye bağlı olduğunu kanıtladığında **ÖDP,** ÖDC'yi onu en iyi anlayıp içselleştiren Rıdvan Budak'a bırakarak yoluna devam etmeye başlamış, Perinçek ise sevgili devletiyle başbaşa kalmıştır. Artık kutsal devletiyle özelleştirmeye karşı mücadele etme yolu kendisine ardına kadar açıktır. Hayırlı uğurlu olsun!

Özelleştirme Susurluk'tur! Susurluk Özelleştirmedir!

Bu, geniş emekçi kitlelerine yönelik bir yazı olmadığına göre dolayımlarına da ihtiyaç yoktur. **ÖDP** içinde bazı insanlar partimizin önündeki hedefin bir burjuva hukuk devleti olduğunu ileri sürüyorlar. Ama bunlar küçük bir azınlıktır. Bu kesimin dışındaki büyük çoğunluk ÖDC şiarını ileri sürerken bile bundan bir hukuk devletinin çok ötesinde şeyler anlamaktadır. Fiilen ne kadar bütün pratik ÖDC'nin aslında demokratik bir hukuk devletini işaret ettiğini gösterse de, partinin ezici çoğunluğu devlet çetesinin aslında bizzat kapitalist sistemin bir ürünü olduğunun ve bugün değilse bile mevcut sistem varlığını koruduğu müddetçe, belki başka koşullarda ve farklı biçimler altında yeniden ve yeniden üreyeceğinin bilincindedir. Dolayısıyla **ÖDP**'de burjuvazininin artık demokratlaştığına ilişkin ham bir hayal taşıyan pek az kimse vardır. 12 Eylül döneminde cezaevlerinde yıllarını geçirenler başta Metris olmak üzere birçok askeri cezaevinin bizzat kapitalistler tarafından finanse edilmiş olduğunu bilirler. Burjuvazinin tek derdi sermayenin yeniden üretiminin ortamının korunması olup, koşullar gereği faşizmden askeri diktatörlüklerden veya kendi demokrasisinden yana tavır alabilir. **ÖDP**'nin sorunu, Susurluk olayının arkasındaki devlet çetesinin kapitalist sistemle ilişkilendirilmesidir. Bu ilişki çeşitli dolayımlarla emekçi kitlelerine anlatılmalı ve onların Susurlukçulara karşı harekete geçmesi sağlanmalıdır. İşte ÖDC politikası bu dola-

yımın kurulmasının da önünde bir engeldi. Görülmüştür ki, büyük sermaye kendi "demokratikleşme " programını aslında bugünkünden daha baskıcı bir ara rejimle gündeme getirmek istemektedir. (Bu ara rejimin sonucu anti-demokratikliği çok açık olan bir yarı başkanlık sistemi ve iki turlu bir milletvekili seçim sistemidir. Bu sistem başkanlık modeliyle otoriterdir, seçim sistemiyle gayrı adildir. RP'yi politika sahnesinden dışlamak için ileri sürülen bu sistem varolan barajlı sistemden bile daha geçicidir. **ÖDP** buna şiddetle karşı çıkmak ve alternatif olarak her bir oyun boşa gitmediği milli bakiye sistemini savunmalıdır.)

Emekçi kitleler Susurluk olayıyla harekete geçmediler, geçemezlerdi de. Emekçiler giriştikleri her hak arama eyleminde karşılarında emniyet kuvvetlerini buldular. Mehmet Ağar'ın adamlarının saldırılarına uğradılar. Özelleştirmeye karşı yürüyen işçilere Doğan Güreş'in tankları karşı çıktı. Zonguldak işçilerinin yürüşüşünü gene kontrgerilla şefleri engelledi. Politik ajitasyonda bu bağlantıları kurmak mümkündür. İşçilerin ve emekçilerin her eylemi -bu ne temelden hareket ederse etsin, devlet çeteleri kolaylıkla bağlanabilir.- Sonuçta özelleştirmenin Susurluk, Susurluğun da özelleştirme olduğunu anlatmak hiç de zor değildir. **ÖDP** bundan sonra devlet çetesine karşı böyle mücadele etmelidir. Ekonomik talepleri veya daha basitlerini bile politik taleplere dönüştürmek devrimci Marksist bir program anlayışının esasını oluşturur. Bu ta 1920'li yıllardan günümüze uzanmış bir kazanımdır, **ÖDP** bunu kullanmayı bilmelidir.

"1 Dakika Karanlık Eylemi" ve ÖDP

ÖDP izlediği politikayla bu eylemde yeterince kazançlı çıkmamıştır. Birçok **ÖDP**'lide geçmiş örgütsel anlayışlara bir tepki olarak toplumun çıkarlarıyla partinin çıkarları arasında bir farlılık varmış anlayışı hakimdir. Parti yönetimi de ne yazık ki bu sakat anlayıştan nasibini aldığı için örgüt birimlerine gönderdiği genelgede "1 dakika karanlık eylemi" sırasında parti kimliğini öne çıkartmama doğrultusunda davranılmasını istemiş, partinin eylemlere sloganlarıyla sahip çıkmasını tercih etmiştir. Oysa partinin "Nereden geliyoruz?", " Ne istiyoruz?" türü hoplayıp zıplama sloganları dışında neredeyse tek bir sloganı vardır "Çeteler halka hesap verecek!" Bu durumda yanılmıyorsam ilk kez uğur Mumcu cenazesinde **CHP**'lilerce ortaya atılan "Susma sustukça sıra sana gelecek" sloganı eylemin egemen sloganı haline gelmiş oldu. **ÖDP** en militan ve sayıca en kalabalık eylemleri gerçekleştirmesine rağmen, kendisinin onda biri kadar bile bir dinamizm görtermemiş olan **CHP**'ye oranla daha az başarılı olmuştur. Çünkü **CHP** eylemlere cılız katılımlarla bile olsa kendi kimliğini

katmış bunu sağlayamadığı yerlerde de "Dağ başını duman almış"larıyla ideolojik damgasını vurmuştur. Eylem sonrasında, önceleri sinek avlayan **CHP** lokalleri İstanbul'da şimdilerde dolup taşmaktadır. Kaldı ki son kamuoyu yoklamaları da **CHP**'nin oy oranının yüzde 12'lere vardığını göstermektedir. **ÖDP** yönetimi politikanın bir asalet gösterisi olmadığını esas bu alanda partizanca davranmak gerektiğini anlamalıdır. Öte yandan sivil inisiyatifler o kadar da güvenilesi girişimler değildir. Bunların önderliği ele geçirilemediği takdirde bütün bir Doğu Avrupa'yı nasıl da kapitalist restorasyon sürecine ittikleri görülmüş olmalıydı. Nitekim **ÖDP**'nin kendi kimliğini saklamadaki ustalığı(!) ve biraz da sloganlarının yetersizliği son dönemde eylemi süratle "Laik Cephe"nin rotasına dökmek üzereydi.

ÖDP ve sendikalar

ÖDP'nin sendikalar politikasını başarısından söz etmek mümkün gibi gözükmüyor. **KESK** yönetimindeki etkisine rağmen bu kesimden partiye gerekli olan kan gelmemektedir. Sürekli tekrarlanan "**KESK** zaten bizimle" nakaratına rağmen **KESK** üyesi emekçilerin büyük bir bölümü partinin uzağında durmakta ya da kendi alanlarında faaliyet göstermekle yetinmektedirler. Partinin **KESK**'ten gelecek kadrolara ihtiyacı vardır.

DİSK üyesi işçilerin önemli bir bölümü **ÖDP** sempatizanı, temsilcileriyse **ÖDP** üyesi olmasına rağmen yönetimin son dönem politikaları manidardır. **ÖDP** yönetimi bu konuda suçu öncelikli olarak kendinde aramalıdır.

Öte yandan Türkiye işçi sınıfının en önemli kesimlerini bünyesinde barındıran **Türk-İş** içinde ciddi bir örgütlenme faaliyeti yürütmemek aslında işçi sınıfı örgütlenmesine önem vermemek demektir. **Türk-İş** örgütlenmesinde programlı ve aktif olarak yer almayan **ÖDP**'nin bir işçi-emekçi partisine evrilmesi mümkün olmayacaktır. **ÖDP**'li Marksistler tüm parti aygıtını **Türk-İş** içinde parti faaliyeti yürütmeye yönlendirmelidirler. **ÖDP** ya bir işçi-emekçi partisi olacak ya da politika sahnesinden bir süre sonra silinip gidecektir. Partinin gerilimi tam bu noktadadır. Ama geleceği de buradadır.

Dünya kapitalizmi: Bunalımı bitirmeyen toparlanma*

NAİL SATLIGAN

Petrol- İş'in 1992 yıllığında "Dünyada ve Türkiye'de Ekonomik Kriz" konusuna özel bir bölüm ayrılmıştı. O sırada kapitalist dünya ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin üçüncü büyük kısılmasının (recession) tam ortasında bulunuyordu. İçinde bulunduğumuz yılda ise, Türkiye ekonomisinin performansı bunalım nitelemesini ve başlığını herkesin gözünde haklı göstermekle birlikte dünya ekonomisinin durumu, çok değişik çevrelerde alabildiğine olumlu değerlendirmeleri, yakın gelecekle ilgili olarak da fazlasıyla iyimser ön görüleri uyarmış görünüyor.

---

* Bu yazı daha önce Petrol-İş Sendikasının 1995 yılı başlarında yayınlanan yıllığında yayınlanmıştır. (**'93-'94 Petrol-İş,** Yayın No. 36, İstanbul, Nisan 1995.) Yazıda verilen bazı istatistiklerinin 1994 yılına ait olması bu yüzdendir. Ne var ki, yazının ana tezi açısından 1995 başı ile 1997 başı arasında önemli hiçbir fark yoktur. Yazının kavramsal çerçevesi, kapitalizmin tarihinde, yaklaşık 50-60 yıllık dönemleri kaplayan "uzun dalgalar" ile neredeyse düzenli olarak 7-10 yıllık aralıklarla tekrarlanan "iktisadi çevrimler" arasında bir ayırıma dayanmaktadır. Bu çerçevede Nail Satlıgan 1993'ten itibaren dünya ekonomisinde gözlenen toparlanmanın, 1974-75'te başlamış olan uzun depresyon dalgasının aşıldığı anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında, genel tabloda hiçbir değişiklik olmamıştır: gerek uzun depresyon dalgası, gerekse iktisadi çevrimin toparlanma kesiti 1996 yılında da sürmüştür. Son iki yılın gelişmeleri aslında Satlıgan'ın tahlilinin doğruluğunu ortaya koyan çeşitli verilerle doludur. İster ünlü "Japon mucizesi"nin günümüzde neredeyse durmuş büyüme süreci ve büyük darboğazlarla karşı karşıya olan mali sistemi ile içine düştüğü acıklı durum, ister Avrupa'nın yaşadığı "istihdam krizi"nin bu iki yıl boyunca gerilemek bir yana derinleşmiş olması (Almanya, 1997 Şubat'ında açıklanan 5 milyon işsiziyle, Hitler'in iktidara geldiği 1933'ün işsizliğine, oran olarak değil ama mutlak sayı olarak erişmiştir!), uzun depresyon dalgasının sona ermemiş olduğu konusunda sayısız başka kanıt arasında en önemlileridir. Yazının burada yeniden yayınlanmasına izin verdikleri için yazara ve Petrol-İş Sendikası Eğitim ve Araştırma Müdürü İlyas Köstekli'ye teşekkür ederiz.

Söz gelimi dünya ekonomisinin en önemli uluslar üstü kuruluşlarından Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 1994'ün Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanan son iki raporunda "paylaşılması zor" bir iyimserlik sergiledi.[1] Kapitalist dünyanın başta gelen sanayileşmiş ve/ya da zengin ülkelerinin (ayrıca Meksika, Türkiye ve Yunanistan'ın) üye olduğu kuruluşun uzmanlarına göre OECD ülkelerinde gayri safi yurt içi hasıla, önümüzdeki dönemde, yani yüzyıl sonuna dek yılda yüzde 3 dolayında büyüyecekti.

Bu durumda, dünya ekonomisinde bunalımdan söz etmeyi sürdürmenin gerekçelerini ortaya koymak her halde yararlı olacaktır. Çünkü 1982-83 yıllarında başlayan iktisadî toparlanma (recovery), 1985'ten başlayarak ileri sürülen bütün kötümser ön görülere, hatta 1987 Ekim'inde patlak veren borsa çöküşüne karşın, beklenenden uzun sürünce tanık olduğumuz bir gelişme muhtemelen gene karşımıza çıkacak, "tarih"in, "sınıflar"ın ve "sınıf mücadelesi"nin, "ideolojiler"in yanı sıra iktisadî bunalımların da sona erdiğini, insanlığın kalıcı bir "istikrar içinde büyüme" çağına nihayet girdiğini haber veren müjdeli vaazlar, çok geçmeden ortalığı kaplayacaktır. (Aslında bütün bu kehanetlerin birer "hüsnü kuruntu"dan ibaret olduğunun ipuçlarını, anılan raporun başka yerlerinde, örneğin işsizlikle ilgili kestirimlerinde bulmak mümkün. Bu konuya aşağıda döneceğiz.)

Uzun dalgalar içinde kısa çevrimler

Dünya kapitalizmi, 1973'te uzun bir depresyon ya da yavaş büyüme dönemine girdi. O tarihten sonra bir kaç çevrimsel toparlanma evresinden geçildi. Bunların sonuncusu, 1983 ile 1989 arasını kaplayanı, "komünizmin sonu" ve "yeni dünya düzeni" tezlerinin damgasını vurduğu yıllara bitişince, kapitalizmin dinamizminin erdemlerini yeniden keşfedenler çoğaldı. 1991-93 kısılması, kapitalizmin yeni bir atılımın uzağında olduğunu gösterdi. Sistemin, uzun depresyon döneminden çıkmayı başaramadığı anlaşıldı. Bununla birlikte 1983-89 yükselmesinin, beklenenden uzun sürmesi, kapitalizmin bunalım sırasında geçirmiş olduğu değişmelerin bazı birikimli etkilerinin hükmünü geçirmeye başlamış olabileceğini de akla getiriyordu. Ne de olsa 1980'li yıllar, kapitalist dünyanın hemen bütün kilit ülkelerinde, dizginsiz piyasa egemenliği anlamına gelen neo-liberal iktisat siyasetlerinin bütün hızıyla uygulandığı bir dönem olmuştu. Bu dönem içinde meydana gelen birikimli yapısal değişmeler, kapitalizmi 1950'ler ve 60'lardaki gibi uzun dönemli bir hızlı büyüme evresine geçirmeye ye-

1 OECD, **Economic Outlook**, Cenevre, Temmuz 1994; Ergin Yıldızoğlu, "OECD'nin İyimser Raporu", **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1994, s. 9.

tecek miydi? Yoksa bu tür bir yeni **boom,** dar anlamda iktisadî alanın dışında kalan ve henüz oluşmamış olan birtakım toplumsal koşulların –dışsal denilen etkenlerin– olgunlaşmasını mı gerektiriyordu? Bu sorulara doğru cevap verebilmek için, ampirik malzemeye eğilmeden önce, kapitalizmin gelişmesinin bu güne dek sergilemiş olduğu iki farklı dalgalanma türüyle ilgili teorik yaklaşımları gözden geçirmekte yarar olacaktır.

İktisadî düşünce tarihinde, kapitalizmin evriminin kaçınılmaz olarak çevrimsel bunalımlarla noktalanacağını en sistemli biçimde öne süren, Marx olmuştur. Marx'a göre kapitalizmin bunalımları birer aşırı üretim bunalımıydı ve bunlar, sistemin iç çelişkilerinden kaynaklandıkları için kaçınılmazdı. 1825'ten bu yana sanayi üretimi, dünya pazarı çapında yirmi iki tane iktisadî dalgalanma (business cycle) yaşadı ve bunların her biri bir aşırı üretim bunalımıyla sona erdi. İktisadî dalgalanmanın bunalım uğrağında büyüme, çok az meta üretildiği için değil, üretilmiş metalar piyasada alıcı bulamadığı için ya durur ya da durgunlaşır. Böylece firmaların battığı, işçilere yol verildiği, ham madde ve teçhizat satışlarının ve siparişlerinin daraldığı, işsizliğin giderek çoğaldığı, bu kez tüketim malları satışlarının daraldığı vb. helezonî bir hareket başlar. Fiyatlar geriler ya da daha yavaş artar, üretim ve gelir azalır, sermaye değer yitirir. Bu alçalan helezonun sonunda çıktı ve stoklar satın alma gücünden daha çok azalmış olur. Sıra, üretimin toparlanmasına gelir. Bunalım evresinde hem ücretlerin gerilemesi ve emek örgütlenişinin 'rasyonelleştirilmesi' yoluyla artık değer haddi arttığı hem de sermaye değeri azaldığı için ortalama kâr haddi yükselir. Bu, yatırımları canlandırır. İstihdam artar, değer üretimi ve ulusal gelir genişler. Ekonomi, bir sonraki bunalımla noktalanacak yeni bir iktisadi canlanma, refah ve aşırı ısınma çevrimine girer. Elbette bu, kapitalizmin bunalımlarla dolu son 170 yıllık tarihinde yaşanan çok sayıda iktisadî dalgalanmanın son derece "üslûplaştırılmış" bir anlatımıdır. Hiçbir somut iktisadî dalgalanmayı, ne içinden geçmekte olduğumuz çevrimi, ne bir öncekini, ne de bir sonrakini, özgül koşullarından soyutlayarak anlamak mümkün değildir. Ancak yukardaki "şema"nın içerdiği iki temel karateristik vardır ki bunlar, kapitalizmin tarihine yayılmış iktisadî dalgalanmaların tümünü belirlemekle kalmaz, kapitalizmin yakın geleceğiyle ilgili her türlü tartışma açısından vazgeçilmez bir tahlilî ağırlık da taşır. Birinci olarak, bu çevrimsel hareket ile kâr için üretim ve özel mülkiyet (rekabet) sistemi arasında ayrılmaz bir bağ vardır; çünkü bütün iktisadî dalgalanmaların "tetikleyici"si olan, dönemden döneme "hedefi aşma" (over-shooting) olgusunun, yani, yatırım ve çıktı düzeyinin kâh eksik çıkması, kâh aşırı gitmesinin ardında, her bir firmanın kârını azamileştirme çabasının, kaçınılmaz olarak ekonominin tümü çapında daha düşük bir ge-

nel kâr haddiyle sonuçlanması yatar. İkinci olarak, böyle bir çevrimsellik aynı zamanda bir otomatizmi içerir. Bir başka deyişle, bunalım canlanmanın, canlanma da bunalımın koşullarını hazırlar. Son zamanlarda yoğunlaşan ekonometrik araştırmaların gösterdiği gibi[2] Marx'ın **Kapital**'de daha çok "sanayi çevrimi" (industrieller Zyklus) diye andığı bu tür iktisadî dalgalanmaların, bugüne dek tanık olunan yirmi iki tanesinin büyük çoğunluğunun sürelerinin istatistiksel ortalamaya (7,5 yıl) yakın, dalgalanmaların anlamlı bir düzenlilik, alt evrelerinin ise büyük bir simetri sergilemiş olması, yukardaki tezin doğruluğunun sağlam bir ampirik kanıtı sayılmalıdır.

Yirminci yüzyılın başlarında Parvus (Efendi) ve Van Gelderen gibi Marxist iktisatçılar, dünya ekonomisinin gelişmesindeki iniş çıkışların, demin özetlediğimiz 7 ile 10 yıllık iktisadî dalgalanmaların yanı sıra değişik bir ritmi de barındırdığının farkına vardılar. Birden çok "kısa" çevrimi kapsadıkları için, bu ritmi cisimlendiren salınımlar, "uzun dalgalar" olarak anıldı ve kavramı en çok geliştirenlerden Rus akademik iktisat tarihçisi Kondratyev'in adına bağlandı. Kondratyev'in ampirik incelemelerinden çıkardığı sonuç, kapitalizmin tarihinde on dokuzuncu yüzyılın başından beri aşağı yukarı elli yıl sürelik iktisadî dalgaların saptanabileceği, yirmi beş yıllık yükselme evrelerini yirmi beş yıllık alçalma evrelerinin izlediği doğrultusundaydı. Kondratyev'in bu uzun çevrimleri saptarken kullandığı ölçütler, esas olarak fiyat, dolaylı olarak da üretim ve gelir hareketleriydi.

İkinci Dünya Savaşını izleyen uzun **boom,** iktisadî konjonktürde uzun dalgalar/uzun çevrimler teorisini gözden düşürdü. Akademik iktisatçıların çoğu, uzun dalgalar kavramına teorik ve/ya da ampirik yaklaşımları içinde yer veren Schumpeter, Forrester ve Rostow gibi meslektaşlarının tersine artık çabalarını, uzun alçalma dönemlerini değil, uzun büyüme dönemlerini belirleyen etkenler üzerinde yoğunlaştırmayı yeğliyorlardı. 1960'ların ikinci yarısı ile 70'lerin başlarında iktisadî büyümenin hızının düşmeye başladığı yolundaki belirtiler çoğalınca, uzun dalgalar kavramına yeniden eğilip onu geliştiren ve gerek İkinci Dünya Savaşı sonrası uzun genişleme dalgasını açıklamakta, gerekse onun arkasından gelen uzun depresyon dalgasını öngörmekte bir tahlil aleti olarak ilk kez kullananlar gene Marxist ya da Marxisant iktisatçılar oldular. Burada öncülüğü Mandel'e vermek yerinde olur. Mandel, önce sistemli olarak **Der Spätkapitalismus**'ta, ardından daha genişlemesine **Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları**'nda konuyu ele aldı ve Lev Trotskiy'in, 1920'lerin ortalarında Kondratyev ile girişmiş olduğu bir polemikte ileri sürdüğü görüşlere da-

---

2 Alfred Kleinknecht, Ernest Mandel ve Immanuel Wallerstein, der., **New Findings in Long-Wave Research,** New York, St. Martin's Press, 1992.

yanarak "uzun dalgalar" ile "uzun çevrimler" arasında ayırım yaptı.[3] Mandel'e göre "uzun çevrimler" kavramı, semantik açıdan, olağan sanayi çevrimine benzeyen az çok otomatik bir hareketi ima ediyordu. Oysa uzun dalga hareketleri çerçevesinde genişlemeden depresyona geçiş ile depresyondan genişlemeye geçiş arasında temelli bir bakışımsızlık vardı. Birinci geçiş içseldi; ikincisi ise otomatik değildi, yani dışsaldı. Uzun bir depresyondan uzun bir genişlemeye geçiş "iktisat dışı" sistem şoklarını gerektiriyordu: savaş ve karşı devrim gibi büyük alt üst oluşların sonucu olarak ortalama kâr (ve artık değer) haddinde köklü bir değişme, piyasanın köklü bir biçimde genişlemesi ya da dünya pazarında, kendi kâğıt parasını "dünya parası" hâline getirmeye gücü yeten bir hegemonyacı devletin ortaya çıkması vb. gibi. Uzun dalgaların art arda gelen evreleri arasındaki bu bakışımsızlık, "Kondratyev dalgaları" için düzenli bir zaman ölçeği bulunmamasında, yirmi beş yılın salt istatistiksel bir ortalama olmasında, fiilî "Kondratyev"lerin sürelerinin yirmi ilâ otuz beş yıllık bir aralık içinde değişmesinde ifadesini buluyordu. Mandel'e ve onun yaklaşımını benimseyen bir dizi Marxist iktisatçıya göre uzun dalgaların "ilk devindirici"si ortalama kâr haddi ve piyasanın boyutudur. Ancak bunların her ikisinde 1) *köklü* ve 2) *az çok eş zamanlı bir genişleme* (ya da daralma) görüldüğü zaman uzun dalganın bir evresinden ötekine geçiş gündeme gelebilir.[4] Şunu da vurgulamak gerekir ki, uzun depresyon dalgalarından uzun genişleme dalgalarına geçişi sağlayan otomatik mekanizmaların bulunmadığını öne sürmek, uzun depresyonlar sırasında meydana gelen iktisadî gelişmelerin, özelllikle kalıcı ve kütlesel işsizliğin, kapitalizmin kâr hadlerinde anî ve hızlı bir yükseliş yoluyla yeni birer genişleme dalgasına geçmesini mümkün kılabilecek bazı koşulların oluşması açısından elverişli bir ortam yarattığını yadsımak anlamına gelmez. Kapitalizmin akıbeti konusunda "iyimser" ve "kötümser" bakış açıları arasındaki esas tartışma, bu gibi gelişmelerin mevcut olup olmadığı değil, yeterli olup olmadığı noktasında odaklaşır. O halde, beklenenden uzun süren ve neo-liberal ideolojinin iktisat siyasetine bütünüyle yön verdiği 1983-89 toparlanmasının kökenlerini ve gelişme dinamiklerini incelemek yararlı olacaktır. Gerek bu toparlanmayı doğuran etkenler, gerekse toparlanmanın kendisinin harekete geçirdiği gelişmeler, kârlar ve piyasalarda köklü ve eş zamanlı bir artışı sağlayacak boyutlardaysa, 1990'ların ilk yıllarını kapsayan ve şimdi sona ermekte olan kısılma, dünya kapitalizminin yeni bir uzun genişleme dalga-

3 Ernest Mandel, **Der Spätkapitalismus: Versuch einer marxistischen Erklärung,** 3. B., Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1974; Ernest Mandel, **Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları,** çev. Doğan Işık, İstanbul, Yazın Yayıncılık, 1986.

4 Ernest Mandel, **"Uzun Dalgalar"**, çev. Zülfü Dicleli, **Marxist Düşünce Sözlüğü**, der. Tom Bottomore, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 575-77.

sına geçiş sürecinde yaşadığı geçici bir epizot olarak görülebilir. Tersi doğruysa, gelip geçici olan bu günkü toparlanmadır; dünya ekonomisi, insanlık için son derece büyük toplumsal, iktisadî ve manevî zararları biriktire biriktire ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin büyüme ve istihdam düzeylerini, görünür gelecekte yakalayamadan inişli çıkışlı seyrine devam edecektir.

Neo-liberalizmin sonuçları

1970'lerin ilk yarısında patlak veren bunalım döneminin gelişmesini belirleyen çok sayıda etken arasında en önemlisi ve bütün ötekileri özetleyeni, kâr haddindeki azalmaydı. O dönemde sermayenin stratejisi, kemer sıkma ve uyum politikaları, yani ücretlerin düşürülmesi, istihdam güvencelerinin gevşetilmesi, sosyal devlet harcamalarının geriletilmesi ve "paracı" iktisat siyasetinin öteki öğeleri aracılığıyla, kâr haddinin toparlanmasını sağlayacak koşulları yaratmak oldu. Bir başka deyişle, bunalımın yükü, bütünüyle işçiler tarafından taşınacaktı. Sermayenin uluslararasılaşması ve bunalımın kapsamı karşısında, önerilen herhangi bir çözümün tek bir ülkeyle sınırlı kalması düşünülemezdi. Nitekim kemer sıkma ve uyum politikaları genelleşti ve "üçüncü dünya" ülkelerinde de yaygınlaştırıldı. İçinde bulunduğumuz durumun öteki iktisadî boyutları arasında uluslararası para sistemindeki bunalımı, Amerikan hegemonyasının gerilemesini, esas olarak üç blok – ABD, Avrupa Topluluğu ve Japonya – arasında süregelen emperyalister arası rekabetin keskinleşmesini de saymak gerekir. İkinci Dünya Savaşı sonrası genişleme döneminde iktisat siyasetinin esin kaynağı olan Keynescilik, bunalımın ortaya çıkışıyla birlikte neo-liberal düşünce karşısında geriledi. Çünkü hakim sınıf, neo-liberalizmi, kemer sıkma politikalarını hayata geçirmek açısından, çok daha etkili bir çerçeve olarak görüyordu.

Herşeyden önce liberalizm, bunalımın, piyasanın dizginlenmesi çabasının sonucu olduğunu iddia etmekteydi. Bunalımın başlamasından, üretim koşullarını olumsuz yönde etkileyen bir "arz şoku" olarak tanımlanan petrol fiyatları artışı sorumlu tutulmaktaydı. Ne var ki neo-liberalizme bakılırsa, işçiler daha düşük ücretlere, kısa süreli istihdama ve çalışma koşullarının değişmesine razı olsalar, yani piyasanın başıboş bırakılmasına izin verselerdi bunalım kısa ömürlü olabilirdi. Neo-liberal kuramcılar, sanayileşmiş ülkelerin hükümetlerini, ekonomiyi ve piyasayı serbestleştirmeye çağırdılar. Bunalımın etkisinin bütün boyutlarıyla yaşanması için izin verilecek, böylece üretimin yeniden yapılaşması ve emek gücünün fiyatının düşürülmesi yoluyla, kâr haddinin eski düzeyine çıkarılması sağ-

lanacaktı.

İkinci olarak, sermaye, "refah devleti"ni geriletmeye ihtiyaç duyuyordu. İktisadî bunalım, kamu açığının artmasını beraberinde getiriyor, bu durum, bunalımın sona erdirilmesini daha da zorlaştırıyordu. İkinci Dünya Savaşının sonunu izleyen kapitalist genişleme evresinde kârların büyümesi, devletin toplumsal harcamalara girişmesini ve bunları genişletmesini mümkün kılmıştı. Ama şimdi kâr haddi düşmüştü ve toparlanma, sömürü haddinin artırılmasını gerektiriyordu. Bu, reel ücretlerin ve sosyal yardımların bütün biçimlerinin azaltılması yoluyla gerçekleştirilecekti. Kâr haddinin yükseltilmesinin aynı zamanda vergi indirimlerini gerektirmesi bütçe açığını daha da ağırlaştırıyordu. Neo-liberalizmin yükselişinin ardında parasal sebepler de vardı. '70'li yılların başında içine girilen kısılma evresinde sürekli (sürünen) enflâsyon sorunu, en azından potansiyel bir tehlike olarak gündemden hiç inmemiştir. Kapitalizm, artık değerin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için belli bir fiyat artış düzeyine, üretilmiş malların uluslararası rekabet gücünü korumak için ise, enflâsyonun düşürülmesine ihtiyaç duyar. Yani kapitalizm, denetimden çıkması durumunda, sistemin tümünü sarsma tehlikesini barındıran, kârlılık üzerindeki zıt yönlü etkileri nedeniyle, özel kesime açılan kredi hacmi, para arzı ve kamu kesimi açığı gibi alanlarda disiplinin gevşetilmesi eğilimlerini sürekli olarak besleyen enflâsyon sorunuyla ilgili olarak tam bir ikilem karşısındadır. Neo-liberalizm, bu ikileme karşı bir güvence olarak da düşünülmüştü.

Üçüncü olarak, uluslararası para sisteminin bunalımı da neo-liberalizmi güçlendirdi. Kapitalist ekonominin işleyişi, para sisteminin sağlamlığına, o da, parası, bir mübadele ve değer saklama aracı olarak işlev görebilecek hegamonyal bir gücün var oluşuna bağlıdır. Amerika Birleşik Devletleri ve dolar, İkinci Dünya Savaşını izleyen genişleme döneminde bu rolü oynayabildi. Ama 1970'lerin başından sonra, özünde ABD ekonomisinin sorunlarına bağlı olarak ABD dolarının değerinde görülen büyük çaplı düşüşler, doların öncü rolüne ve mevcut uluslararası para sistemine son verdi. Keynesci iktisat siyaseti bağlamında tam istihdamın bir iktisat siyaseti amacı oluşu ise, sabit bir döviz kurları rejiminin yerleşmesi için, ekonomilerin öncelikle yapısal dış ödemeler bilânçosu açıklarının üstesinden gelmesi gereğiyle çelişiyordu.

İşlerliği baskı önlemlerini zorunlu kılan, bu niteliğiyle, on dokuzuncu yüzyılın burjuva devrimlerine esin kaynağı olan liberalizmden ayırt edilmesi gereken neo-liberal iktisat, böylece, kapitalizmin, iktisadi bunalıma kendi lehine çözüm bulmak üzere benimsediği idelolojiyi sağlamış oldu. Neo-liberalizimin temelinde yatan neo-klâsik iktisadın yapısı, tam istihdamın kural, bundan her türlü sapmanın ancak geçici olduğu, ekono-

minin kendisinin sapmaları kendiliğinden düzelteceği var sayımına dayanır. Dönem dönem bunalımlar olsa da bunlar, üretim kapasitesini var olan satın alma gücüne uyarlama işlevini yerine getirir. Daha az üretken ve eskimiş işletmelerin yok olması, emek üretkenliğinin yükselmesi toparlanmanın koşullarını yaratır.

İktisadî bunalımın başlangıcından yirmi küsur yıl sonra neo-liberal politikalar, bunalımı aşmak için kapitalizmin ihtiyaç duyduğu koşulları yaratmakta başarılı olamadı. Kâr haddinde bir toparlanma görüldüyse de bu oran bunalım öncesi düzeylerin ve yeni bir sürekli genişleme evresini başlatmak için gerekli olanın çok altındadır. Üstelik neo-liberal politika günümüzdeki bunalıma bir de talep öğesi soktu.

Neo-liberallere göre bunalımı, artık değer haddini, dolayısıyla yatırım, üretim ve istihdamı düşüren bir "arz şoku" kışkırtmıştı. Bu durum, Keynesci talep politikaları kullanılarak tersine çevrilemezdi; çünkü fiyatlar artmazsa üretim de artmayacaktı. Öyleyse "arz cephesi" üzerinde çalışmak gerekiyordu. Bir yandan, ücret maliyetlerini azaltıp kârları yükseltecek önlemler yoluyla gelir, işçiler aleyhine yeniden bölüştürülecekti. Bu önerinin altında yatan inanç, daha çok kâr elde etmeleri durumunda patronların daha çok yatırım yapacakları, bunun ise üretkenlikte ve istihdamda bir artış yaratacağı yolundaydı.

Öbür yandan, işletmeler ve yüksek gelirler üzerindeki vergilerin indirilmesinin de yatırımlar ve istihdam üzerinde yararlı etkileri olacaktı. Buradaki var sayım şudur: Bunalımdan çıkılamayışının nedeni, zenginlerin, yoksullar kendilerini doğru dürüst sömürmelerine izin vermedikleri için yeterince zengin olmamalarıdır. Sonunda, ekonomide depesyonu uzatıp kalıcılaştıran, bu tür politikalar oldu.

Kapitalist ekonomilerde ücretler çelişik bir rol oynar: Patronların maliyetlerinin bir parçası olarak, ücretlerin düşürülmesinin kârlar üzerinde olumlu bir etkisi olur. Ama ücretler aynı zamanda genel talebin en önemli bileşenlerinden biridir; dolayısıyla ücretlerin kısılması kârları olumsuz yönde etkileyebilir. Kapitalist ekonomi, bir bıçak sırtı üzerinde durur: Ücretler, kârlar çok düşük olacağı için fazla yüksek olamayacağı gibi, talep yetersiz olacağı için fazla düşük de olamaz.[5]

Kapitalist ekonomilerde artık değer ve/ya da kâr haddinin artışına bağlı olan iktisadî büyüme, her koşul altında, gelir bölüşümünün emekçiler aleyhine bozulmasını gerektirmez. Ücret malları kesimindeki üretkenlik artışları artık değer haddini, ham madde ve teçhizat kesimindeki üretkenlik artışları (sermaye bileşimi üzerindeki etkileri aracılığıyla) kâr haddini

5 Jesus Albarracin, "The Neo-liberal Fiasco", **International Viewpoint**, No. 255 (Nisan 1994), s. 11-14.

yükselterek aynı sonucu doğurabilir. Hatta üretkenlik artışları sayesinde kâr haddi ile reel ücret düzeyinin birlikte artması da mümkündür. Bu ise, uzun depresyon dalgasından uzun genişleme dalgasına geçiş için yukarda anmış olduğumuz kâr haddi ile piyasa hacminde eş zamanlı ve köklü artış koşulunun yerine gelmesinin ilk adımı olurdu.

Gel gelelim Avrupa Topluluğu rakamlarına baktığımızda, üretkenlik artış hızının 1970'lerde yılda yüzde 4,5'ten 1980'lerde yüzde 2,5'e düştüğünü görüyoruz.[6] Bu denli uzun süreli bir bunalımdan çıkış, üretkenlik artış hızının canlanmasını, bu da kârlarda, sürekli birikimi uyarabilecek bir artışı gerekli kılar.

Bunu elde etmek için neo-liberalizm, reel ücretlerde üretkenlik artışındaki azalmadan daha büyük bir azalmayı kışkırtmıştır. Oysa bu, orta dönemde talebin bir bölümünü kıstığı için bir kısır döngüdür. 1980'lerin ikinci yarısında malî spekülâsyon geliri ücret dışı bir ikame talep yaratmıştı. Ama bu, dünya ekonomisini bir "kumarhane kapitalizmi"ne çeviren istikrarsızlığıyla, 1987'den beri meydana gelen irili ufaklı borsa çöküşleri sırasında ortaya çıkan tehlikeleriyle uzun dönemli bir çözüm olamaz.

Neo-liberaller, kârları ücretler aleyhine, kalıcı olarak yükseltmek için, bir başka ikame talep bulmak zorundaydılar. "Devletin malî bunalımı", kamu açığının düşürülmesini dayattığından toplumsal harcamalar bu rolü oynayamazdı. Geriye yatırımlar kalıyordu. Kâr artışlarının yanı sıra, vergi indirimleriyle sağlanacak kişisel kullanılabilir gelir artışlarının "tasarruf arzı"nın artmasına, dolayısıyla reel faiz hadlerinin düşmesine yol açması sonunda yatırımların artacağı umudu boşa çıktı. Yatırımlar, kârlar artmış, faiz hadleri azalmış olsa bile başka bir çok etkene bağlıdır: derneşik talebin artmasına, girişimcilerin bekleyişlerine vb. Kârların artışı ve faiz hadlerinin azalışı, söz konusu dönemde tanık olunduğu gibi yatırım artışına yol açmayabilir.

Neo-liberallerin önerdikleri parasal kısıntılar aynı yönde etkili oldu. Özünde paracılığın savunduğu şey, para arzını genişletmenin üretim üzerinde hemen hiç olumlu etkisi olmadığı, çünkü üretimin ve üretkenliğin parasal etkenlere değil, "reel" etkenlere bağlı olduğuydu. Tam tersine, emek maliyetleri fiyatların başlıca belirleyicisi olduğundan parasal genişleme, olsa olsa, işletmelerin fiyat ve ücret artışlarını yansıtabilmesini mümkün kılacak koşulları kolaylaştırarak enflâsyoncu etkileri güçlendirirdi. Öyleyse üretim maliyetlerini denetlemenin başkaca bir yolu olmadığından, üretim ve istihdamı "disiplin" altına alacak, kısıtlayıcı bir para politikası uygulanmalıydı. Ne var ki sıkı para politikası, faiz hadlerinin artmasını kışkırtıp yatırımları olumsuz yönde etkilediği ve bir güven bunalımı

6 **Ibid.**, s. 12

yarattığı için ekonomiyi boğabilir de. Nitekim sonuç, paracılığın, fiyat istikrarını ne pahasına olursa olsun sağlama saplantısıyla, genel bir talep bunalımı yaratması oldu. Böylece vergi yükünün zenginler lehine yeniden bölüştürülmesi, ücretlerin ise kârların lehine düşürülmesi, zenginlerin daha iyi yaşamalarını sağladı; ama sanayileşmiş ülkeleri uzun süreli kısılmadan çıkarmayı başaramadı. İşsizliğin her yerde artışı iktisadî ve toplumsal sorunları ağırlaştırırken, OECD'nin raporu dahi, yakın gelecekle ilgili karamsarlığını gizlemiyor.

İşsizlik, katlanılması zor boyutlara ulaşmış bulunuyor. Halen (1994) OECD ülkelerinde işsizlik oranı faal nüfusun yüzde 7,5'i dolayındadır. Bu, OECD ve Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) rakamlarına göre, OECD ülkelerinde 38 milyon dolayında insanın işsiz olduğu anlamına geliyor. Bu rakamların da birer düşük kestirim olduğu kesindir; çünkü uluslararası örgütlerin çoğunluğu, resmi işsizlik istatistiklerinin, gizli denilen işsizliği, yani iş bulacaklarına inanmadıkları için, işsiz olarak kayıtlarını yaptırmayan, ama iş gücü talebi canlandığında emek piyasasına yeniden girebilecek kimseleri dışarıda bıraktığını kabul etmektedir. AT'de faal nüfusun yüzde 11,6'sı düzeyindeki işsizlik, yaklaşık olarak 20 milyon kişilik bir "ordu"ya denk düşüyor. OECD'nin son raporuna "göre son yılların en hızlı ekonomik büyümesi olarak nitelenen 1994-1996 döneminde en gelişmiş yedi ülkede işsizlik oranları 1994'te yüzde 7,2'den 1995 ve 1996'da ancak yüzde 6,8 ve yüzde 6,6'ya düşecek. 1980'lerin sonunda ekonomik büyüme yerini durgunluğa bırakırken ortalama işsizlik oranı yaklaşık yüzde 5,6 dolayındaydı, sonra yüzde 8,1'e kadar yükseldi. Bu temelde işsizlik oranlarının 1990'ların sonunda başlayacak olan bir ekonomik durgunluğa, bir öncekinden daha yüksek bir platodan gireceği ve yüksek işsizliğin, 1980'lerden bu yana nispi toparlanmalarla azaltılamayan ve artık kronikleşen bir sorun haline geldiği söylenebilir."[7] Bir başka deyişle, kapitalizmin bunalımı artık bir "istihdam bunalımı" niteliğine bürünmüştür.

İstihdam bunalımı

Marx'ın **Kapital**'inin I. cildinin 23. bölümü, "Kapitalist Birikimin Genel Kanunu" başlığını taşır.[8] Bu bölümün günümüzdeki gelişmeler ışığında okunması, **Kapital**'in günümüzde, XX. yüzyılın sonunda, yazılmış olduğu tarihten, XIX yüzyılın ikinci yarısından, daha "güncel" olduğunu ortaya koyacaktır. Marx, 1846'dan başlayarak ampirik bir tahlile tâbi tuttuğu İngiliz-İrlanda ekonomisinin çevrimlerinden hareketle, değişir sermayeye

7 Yıldızoğlu, **loc**, cit.
8 Karl Marx, **Kapital. Ekonomi Politiğin Eleştirisi**, c. 1-2. çev. Mehmet Selik, Ankara, Odak Yayınları, 1974, s. 371 - 519.

dönüştürülen canlı emeğin artışının büyüme süreci içinde görece azaldığı saptamasını yapmıştı. İşçi sınıfı, kendisinin ürettiği bir önceki birikim döneminin ve bu dönemde değişmez sermayede meydana gelen teknik ve değerce değişimin sonucu olarak "gittikçe artan bir ölçüde kendisinde nispî bir fazlalığa yol açan, kendini nispî bir artık-nüfus ihtiva eder hale getiren araçları da yaratıyor"dur.[9] Görece azalan bir işçi sayısından, büyüyen bir emek miktarı sızdırılıyordu. İşçi sınıfının iş bulabilen bölümünün aşırı sömürülmesi, iş bulamayan "rezerv"ini büyütüyor, bu büyüme de, aşırı çalışma baskısını ve sermayenin tahakkümünü ağırlaştırıyordu. Bu gelişmelerle at başı giden ücret düşüşleri birikim sürecini hızlandırınca göreli aşırı nüfusun bir bölümü, birikim sürecinin içine çekiliyor, böylece ücret gelirleri, geçici olarak yeniden yükseliyordu. Bu yoldan ücret hareketleri, yedek sanayi ordusunun genişleyip daralmasını düzenliyordu; yedek sanayi ordusu ise, emek arz ve talebinin belirleyici zemini olarak sermaye birikiminin en önemli var oluş koşuluydu. Böylece sermayenin ve toplumsal zenginliğin bir çevrimden öbürüne genişlemesi, proletaryanın bütününü, sermayeye bağlayan zincirleri gitgide perçinliyordu. Bu süreç içinde göreli aşırı nüfusun kaynakları ve görünüm biçimleri de gitgide farklılaşıyordu. İşsizler ordusunun "akıcı" (kuşak değişimi, erkeklerin yerini çocuklar ile kadınların almaları) ve "durgun" (düzensiz istihdam edilen) bileşenleri, işlevsel birer parçası oldukları faal işçi ordusunun aşınıp yıpranmasının hızlanmasını mümkün kılıyordu. Tarımın sanayileşmesinin ortaya çıkardığı "saklı" aşırı nüfus, sürekli bir "ikmal" kaynağı olarak iş görürken, en dipteki tortu olan sefalet ve perişanlık (Pauperismus) "faal sanayi ordusunun ve yedek sanayi ordusunun artık hiçbir işe yaramaz kısmının ölümünden önceki son durak yeri" idi.[10]

Son 20 yılın sosyoekonomik gelişmelerine yüzeysel bir bakış bile, Marx'ın bu teorisinin günümüzde insanlığın geleceği açısından düşündürücü bir güncellik kazandığını ortaya koymaya yeter. Marx'ın İngiliz kapitalizminin gelişme sürecine dayanarak incelediği süreç bu gün dünya düzleminde gerçekleşmekte, günümüz kapitalizminin "düşünce depoları", aşağı yukarı on beş yıldan beri küresel bir göreli aşırı nüfusla ilgili olguları kaydedip tartışmaktadır.[11] Halen resmî işsiz sayısı, 38 milyonu OECD, 20 milyonu da AB ülkelerinde olmak üzere 120 milyondur. 200 milyon çocuk, çoğunlukla özgür olmayan (köleci ya da kölecilik benzeri) çalışma

9 **Ibid.**, s. 407.

10 **Ibid.**, s. 422.

11 Karl Heinz Roth, **"Die neuen Klassenverhältnisse und die Perspektive der Linken. Schwächen und Stärken eines überfälligen Diskussionsvorschlags"**, Die Wiederkehr der Proletarität, der. Karl Heinz Roth, Köln, ISP, 1994, s. 180'den International Labour Office, World Labour Reports, 1988-1994, Cenevre, 1988-1994.

ilişkileri içinde çalıştırılmaktadır. 150 milyon "fazlalık" insan, ülkelerinin ve kıtalarının hem içerisinde hem dışarısında göç halindedir. Aşağı yukarı 500 milyon kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır; yalnız Lâtin Amerika ile Afrika'da bu gibilerin sayısı 180 ilâ 200 milyona yükselmiştir. Dünya çapında eksik istihdam rakamı, 700 milyon kişi olarak kestirilmekte, bunlar, ya "resmî" üretim alanının eğreti ve geçici işlerinde, ya bağımsız çalışanlar (self employed) olarak, ya da pembe gözlükle yazılan raporlarda "gayri resmî kesim" diye nitelendirilen düşük ücretli iş yerlerinde geçimlerini sağlamaktadırlar.

İktisadî ön görüler, bu güne kadarki gerçekleşmelerle karşılaştırılarak incelendiğinde, şimdiki işsizlik oranlarını sürdürmenin iyimser bir hedef olduğu anlaşılır. Kapitalizm, en iyi olasılıkla orta çaplı bir büyüme faal nüfustaki artışı massetmeye ancak yetecek sınırlı bir istihdam artış sağlayacaktır. Bu günkü işsizlik ve eksik istihdam bunalımı, klâsik Marxist tahlilin geçerliliğinin çarpıcı bir doğrulanışıdır: Üretici güçlerin gelişmesi ile kapitalist üretim ilişkileri arasındaki çatışma eğilimi keskinleşiyor.[12] Günümüzde teknolojik olarak pek âlâ mümkün olan bir şeyin, çalışmak isteyen herkesin iş bulmasının ve çalışan herkesin çok daha kısa sürelerle çalışmasının, bir türlü gerçekleştirilememesi başka türlü nasıl açıklanabilir? Kapitalizmin mantığı, daha az kârla üretim yapmaktansa daha az üretmeyi dayattığı içindir ki bir yanda, çalışmak isteyen on milyonlarca insan iş bulamazken öbür yanda, henüz işlerinden olmayanlar, gitgide daha ağır, baskıcı ve elverişsiz çalışma koşullarına boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Emek dünyasını tehdit eden bu iktisadî gelişmenin siyasal-toplumsal yansıması, insanlığın bu güne kadar elde etmiş olduğu bütün kazanımların en tutarlı koruyucusu ve potansiyel sürdürücüsü olan toplumsal sınıfın, işçi sınıfının, uğradığı örgütsel çözülme ve gerileme sürecidir. Bu yüzden, azamî kâr mantığının aşılması, yalnız sosyoekonomik bir sorun olarak değil, bir özgürlük sorunu olarak da bütün yakıcılığıyla gündemdedir.

12 Maxime Durand, "Sketching out Alternatives", **International Viewpoint**, No. 255 (Nisan 1994), s. 33.

Küresel kapitalizmin zayıf toparlanışı*

MAXIME DURAND

1996 yılının başlarında konjoktüre, iktisadi büyümenin ABD ve Avrupa'da gevşemekte olduğunu gösteren işaretler damgasını vuruyordu. OECD'nin 1995 Aralığında yayınlanan iktisadi perspektifleri en azından, 1996'da sadece %1-1.5 oranında büyüyecek olan Fransız ve Alman ekonomileri için şimdiden geçersizleşmiş durumda. Eğer OECD'ye inanılacak olursa gelişmiş emperyalist ülkelerdeki büyüme hızları 1997'den itibaren birbirine yaklaşacak ve yaklaşık olarak %2.7 seviyesine oturacak! (Bakınız tablo 1)

Bu pembe büyüme tablosu bile büyük ülkelerde işsizliği aşağıya çekmek için yeterli olmuyor. OECD'nin tahminlerine göre işsiz insan sayısı 32.5 milyonu buluyor ve bunların 18.3 milyonu Avrupa Birliği'nde yaşıyor. Kitlesel işsizlik bu düzeyde kalıcılaşmış durumda (bakınız tablo 2). Avrupa Komisyonu'nun Beyaz Kitabında yer alan 15 milyon iş yaratılarak Avrupa'da işsizliğin yarı yarıya azaltılmasının mümkün olduğu iddiası unutulmuş durumda.

Fakat işsizlik pahalıya malolan birşey olduğundan OECD (hükümetlerin büyük olasılıkla aynısını akıllarından geçirdikleri düşünceleri yüksek sesle telaffuz ederek) "teşvikleri geliştirmek" üzere işsizlik yardımlarını tırpanlamayı öneriyor. Sanki işsizlik iş arayanlardaki isteksizlikten kaynaklanıyormuş gibi.

Konjonktürün yükselişindeki bu tıkanmanın Avrupa'daki ve biraz de-

* **International Viewpoint**'ın Eylül 1996 tarihli 280. sayısından Türkçeye Kemal Ülker tarafından çevrilmiştir.

ğişik bir biçimde ABD'deki ve Japonya'daki konjonktürün farklı evrelerini inceleyen bir perspektife oturtulması gerekiyor. 1980'lerin başındaki resesyondan sonra bütün gelişmiş ülkeler yükselişe geçtiler. İktisadi canlılık 1990'ların başına kadar düzenli bir şekilde arttı.

Bu yükseliş dönemi ortodoks iktisatçıların parlak zaferine işaret eder gibi görünüyordu. Neo-liberal reçeteler sonunda işe yaramaya başlamış gibi görünüyordu ve artık büyümenin kaldığı yerden devam etmesi beklenebilirdi. İçine girdikleri rahatlık duygusu her zaman olduğundan çok daha büyüktü çünkü 1987'deki mali kriz herkesin beklediği gibi bir resesyonla sonuçlanmamıştı. Aksine büyümeyi canlandırmıştı. Aksine, bu dönemde yeni istihdam yaratılabildi ve işsizlik her yerde bir parça da olsa düştü.

Dönemeç 1990'da ortaya çıktı. Bunun Irak krizi ve Körfez Savaşı ile bir ölçüde bağlantısı vardı. Durum 1991 ve 1992 süresince sürekli olarak kötüleşmeye devam etti. Bir resesyon, hem de oldukça derin bir resesyon haline geldi: pek çok ülkede 1974-75'tekinden ya da 1981-82'dekinden daha derindi. İşsizlik yeniden büyümeye başladı. Sonuçlar İsveç ve İsviçre gibi geleneksel olarak işsizliğe karşı en iyi korunan Avrupa ülkelerinde özellikle acımasız oldu. Sermayenin ideologları kimi şüpheler taşımaya başlamışlar ve "döngüsel bir gerileme"den söz eder olmuşlardı.

Tablo 1

GSMH Artışı

	'93	'94	'95	'96	'97
Almanya	-1.2	2.9	2.1	2.4	2.7
Fransa	-1.5	2.9	2.7	2.2	2.7
İngiltere	2.3	3.8	2.7	2.4	2.7
AB	-0.6	2.8	2.7	2.5	2.7
ABD	3.1	4.1	3.3	2.7	2.8
Japonya	-0.2	0.5	0.3	2.0	2.7
OECD	1.2	2.9	2.4	2.6	2.8

Kaynak: OECD

Haklıydılar. Yükseliş 1994 yılında büyük bir dinamizle başladı, üretimdeki düşüş ne kadar hızlı olduysa, büyüme aynı hızla yeniden yükseliyordu. Kapitalizmin ideologları hala bir çevrimden söz ediyorlar ancak

bunun sadece bir yukarı çıkış olacağını umut etmek istiyorlar, beraberinde sürdürülebilir ve kalıcı bir büyüme getireceğini umuyorlar. Derken hiç öngörülemeyen bir olay ortaya çıkıverdi: yukarı çıkıştan sadece 18 ay sonra çevrim yeniden düşüşe geçti. Bugün işte bu noktadayız.

Bu hayal kırıcı durum karşısında resmi söylem oldukça şaşırtıcı bir iyimserlik sergiliyor. Uluslararası Para Fonu'ndan Michel Camdessus 18 Ocak tarihli **Le Monde**'da "Küresel düzeyde enflasyon son otuz yılın en düşük seviyesinde" diye yazıyordu. "Büyüme sürüyor (ve) ana para birimleri yörüngelerini çok daha inandırıcı seviyelere çevirmiş durumdalar." Kısacası, "eğer iktisatçılar kendilerini sadece makroekonomik sorunlarla uğraşmaya verirlerse, iyimser olmak için gerekçeler bulacaklardır."

Benzer bir dinginlik Paris'te yapılan G-7 maliye bakanları zirvesinde kendisini gösteriyordu: "ülkelerimizin birçoğunda geçtiğimiz aylarda görülen geçici gerilemeye karşın, sürekli bir yükseliş için gerekli temel iktisadi koşullar bugün ortaya çıkmaktadır" diye açıklama yapıyorlardı. Fransa Başkanı Jacques Chirac "istikrarlı bir temel üzerinde yeniden başlayacak, her durumda 20 veya 30 yıl sürecek büyümeye" güvenini ifade ediyordu.

Bu söylemi salt ideolojik kanaatlere bağlamak yanlış olacaktır. İçinde bulunulan durumun OECD'ye ve onu yönetenlere "özünde tatmin edici" olarak görünmesinin sebebi "tepedekilerin" düşünüş biçiminin "aşağıdakilerin" düşünüş biçimiyle aynı kriterlere dayanmamasıdır. Resmi iktisat biliminin ana kriteri işsizlik ya da işçilerin yaşam koşulları değil fakat faiz oranı, enflasyon ve kârlılıktır. Ve gerçekten de, bu sınırlı bakış açısına göre, işlerin o kadar kötü gitmediği içtenlikle söylenebilir.

Dünya kapitalizmi "arz yönünden canlı temeller"e sahip. Diğer bir deyişle, kârlar yüksek ve enflasyon düşük bir düzeyde. Avrupa Komisyonu'nun iktisadi tahminleri bu formülü açıkça ortaya koyuyor: "öyleyse arz tarafında temel öğeler talebin yeniden canlanmasına karşılık vermeye hazır durumdadır." Sanki sağlıklı bir arz tarafına talepteki gerçek bir zayıflık eşlik edemezmiş gibi, arz ve talebi birbirinden ayrı iki varlık gibi ele alıyorlar. Bunun da ötesinde "uygun mali ve parasal koşullar" faiz oranlarının, özellikle uzun vadeli mevudat faizlerinin düşmesi biçiminde yansıyor. (**Economie européenne**, supp. A, no. 12, Aralık 1995)

Ekonominin genelde sağlıklı olmasıyla insanların içinde bulunduğu somut koşullar arasındaki büyük uçurum en güzel yedi zengin ülkede kârın ve büyümenin bir değerlendirmesi ile ifade edilebilir. Bu noktada neoliberal evreye girildiğinden bu yana kâr oranlarında düzenli bir artışın yaşandığını belirleyebiliriz. Kriz öncesi düzeye (Japonya hariç) ulaşılmış durumdadır. Hatta '90'ların başındaki resesyon bile kâr oranlarının gösterdi-

ği ilerlemeyi sadece geçici olarak bastırabilmiştir.

Tablo 2

İşsizlik

	'93	'94	'95	'96	'97
Almanya	8.9	9.6	9.3	9.3	9.1
Fransa	11.7	12.2	11.5	11.3	11.0
İngiltere	10.2	9.2	8.4	8.2	8.0
AB	11.1	11.5	11.1	10.8	10.5
ABD	6.8	6.1	5.6	5.7	5.9
Japonya	2.5	2.9	3.1	3.4	3.4
OECD	8.0	8.0	7.8	7.7	7.6

Kaynak: OECD

Diğer yanda, büyüme oranları çok büyük dalgalanmalar gösteriyor ve bunun daha istikrarlı bir düzeye oturacağına dair herhangi bir belirti bulunmuyor. Bu uçurum modern kapitalizmin gerici karakterini mükemmel bir biçimde özetliyor; etkinlik kriterinin gereklerinin yerine getirilmesi hiçbir şekilde toplumsal ihtiyaçların daha tatminkar biçimde karşılanması anlamına gelmiyor.

Realite boşluğu

Fransa'da ve Almanya'da beklentilerin sönüşü oldukça açık bir biçimde görülüyor. Avrupa Komisyonu'nun "Topluluk için iktisadi perspektiflerin büyük ölçüde elverişli olmaya devam ettiği" yolundaki iddiasına katılmak zor. Üye ülkelerin katı bütçe prensiplerine bağlılıklarını sürdürmeleri durumunda bile (hatta tam da bu şekilde hareket etmeleri durumunda) Avrupa'daki konjonktür Maastricht takviminin gereklerinin yerine getirilmesi için elverişli değildir. Yine burada resmi söylemle iktisadi realite arasında şaşırtıcı bir uçurum var. Bunun en güzel örneğini verenler, her yıl Davos'ta toplanan ve işadamlarından oluşan uzmanlar oldu. Bunların %65'i Maastricht anlaşmasının uygulanmasının erteleneceğini, %16'sı daha da ileri giderek tek para birimine geçişin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini düşünüyor. Sadece %17'si, nihai kararın 1997 performansı temelinde 1998 başında alınmasını ve 1 Ocak 1999'da tek paraya geçilmesini öngören Maastricht takviminin uygulamaya konulacağına inanıyor.

Bu takvimi uygulayabilmek için kamu açıklarının GSMH'nin %3'ü düzeyine indirilmesi gerekiyor. Bütün Avrupa Birliği için açık 1993 yılında %6.3'tü. Resmi olarak, 1996'da %3.9 düzeyine ulaşıldı ki, bu İtalya'nın dışında bütün üye ülkelerin sözkonusu Maastricht koşulunu yerine getirmelerine olanak sağlıyor. Aslında bu şema anlaşılması oldukça kolay bir nedenden dolayı geçersizdir. Kemer sıkma politikaları vergi gelirlerini düşürerek kamu açıklarını azaltmak yerine arttırmaktadır. Çünkü bu açıkların ana kaynağı harcamalardaki ölçüsüz artış değil, vergi gelirlerinde kemer sıkmadan kaynaklanan kayıplar, özellikle ücret dışı gelirlerin vergiden muaf tutulmasına yönelik sistematik politikalardır.

Sermaye gelirlerini vergilendirmek istemeyen hükümetler bu gelir sahiplerinden borçlanmak zorunda kaldılar ve bu da reel faiz haddinin büyüme hızından büyük olmasıyla sonuçlandı. Bu bir kartopu etkisi yarattı. Bir önceki yılın borçlarının faizlerini ödeyebilmek için hep biraz daha fazla borçlanmak gerekiyordu. Borç yükü altındaki üçüncü dünya ülkelerine birazcık benzer bir şekilde. Hatta OECD bile böylesi bir bağlamda mevcut belirsizlik ikliminin olumsuz etkilerini "bir dizi ülkede ihtiyaç duyulacak olan yeni bütçe kısıtlarıyla öngörüldüğünden çok daha ötede artıracağını" kabul ediyor. Böyle belirsizlikler "OECD'nin sekretaryası tarafından yapılan, firmaların gerçekleştireceği canlı yatırımlara ve tüketim harcamalarının artmasına dayalı olarak Avrupa'nın sürekli büyüyeceği öngörüsüne karşı bir tehdit oluşturmaktadır." Başkaları daha iyimserler ve bütçe katılığını mümkün hale getirmekte faiz oranlarının düşürülmesine anahtar bir rol atfediyorlar. Güven geri dönecek, hane halkları daha çok tüketecek, firmalar daha çok yatırım yapacak. **Le Monde**'dan Alain Vernholes bu senaryonun "en azından %50 gerçekleşme şansına sahip olduğunu" belirtiyor. Fakat bunun için küçük bir koşul var, bu ülkelerin "özellikle istihdam ve asgari ücretler sözkonusu olduğunda bunun bedelini ödemeye hazır olmaları gerekiyor."

Bütün bu zorluklar "Euro"nun en hararetli taraftarlarının bile artık ona inanmadığı anlamına geliyor. Ya tek paraya Fransız Frangı - Alman Markı etrafında toplanarak ulaşılacak, ya da süre uzatımına gidilecek. Bu belirsizlik mali piyasalar parmaklarını frank-mark eksenini kırmaya çalışan yarım kalmış ve pahalı girişimlerle yaktığından bu yana yeni bir mali spekülasyon dalgasına yol açmadı. Bir önceki spekülatif olay Avrupa para sistemini göçertmişti. İngiliz Poundu, İtalyan Lireti ve İspanyol Pesetası %20 oranında devalüe edilmişti.

İki yıl sonra bu rekabetçi devalüasyonların bilançosu şöyle oldu: kötü öğrenciler zarar görmek bir yana ucuzlayan ihracatları sayesinde pazar paylarını artırdılar. Ve Maastricht fanatiklerinin öngördüğü gibi enflasyo-

nist bir bataklığa düşmediler. Maastricht çağırısının nihai çelişkisi ise, İngiltere'nin 1996 ve 1997'de Maastricht kriterlerini, pazar kazanmasını, açığını küçültmesini ve işsizliği azaltmasını sağlayan devalüasyon sayesinde karşılayabilir hale gelmesi ortaya koyuyor.

Elveda, sosyal piyasa!

Bunların yanısıra, İsveç ve Alman modelleri krize girmiş durumda. Ehlileştirilmiş kapitalizmin vitrin camlarının küreselleşmenin çekiç darbelerine karşı duramadığı anlaşılıyor. 1989'da Almanya'da %5,6 ve İsveç'te %1,6 olan işsizlik oranı. Aralık 1995'de (sırasıyla) %8,6'ya ve %9,7'ye ulaştı. Alman patronlar özellikle 1996'da durgunluk benzeri bir duruma öngördükleri için karamsarlar. Kötü sonuçlar, hem rekabet gücünü hem de pazar payını yitiren Alman ekonomisinin zayıflayan ihracat performansına bağlanıyor. 1995'de Almanya'nın ihracatı %3,7 artarken, Fransa'nınki %6,2 arttı. Bu düşük performans Alman modelini tehlikeye sokuyor. Bu durumun devam etmesi Markın karşı konulmaz egemenliğini bile tehdit edebilir.

Avrupa'nın zayıf büyümesi ve yüksek işsizliği genellikle dünya ekonomisinin diğer büyük kutupları Japonya'nın ve ABD'nin durumuyla karşılaştırılır. Çeşitli işsizlik tanımları aracılığıyla bu karşılaştırmaların çarpıtılması bir yana, bir dizi şey değişikliğe uğramakta. Bu durum özellikle 1980-82 resesyonuna "ayak uydurmayı" becerebilen ve bunun ardından yıllarca %4-5 yıllık büyüme hızını yakalamayı başaran Japonya örneği için açıktır. 1992'den bu yana ise ortalama büyüme oranı sadece yıllık %0,4. Bu sadece bir resesyon değil fakat Japonya modelinin istikrarlı, görece yüksek ücretli ve işiyle özdeşleşmiş çekirdek çalışanlar grubunun varlığı ve kuvvetli (aşırı değerli) Yen gibi dikkate değer kilit öğelerine karşı esaslı bir tehdittir. Bugün devam etmekte olan mali kriz, Japonya'nın ABD'nin borca dayalı büyümesini finanse etmeye devam edip edemeyeceği konusunda şüpheler duyulmasına yol açmaktadır.

Yıllık ortalama %3,5 büyüme oranını yakaladığı üç güzel yıldan sonra ABD ekonomisinin nefesi 1995'in sonunda tıkandı. Karşılığını ücretlerin sınırlanması ve iş gücünün daha sıkı yönetilmesinde bulan yüksek verimlilik kazançları yoluyla kârlarda sağlanan artışa bakarak (1995'de + %20) Avrupalılaşmaktan söz edenler olabilir. Eninde sonunda bu sadece iç piyasanın büyümesini zayıflatabilir ve böylelikle ekonominin büyümesini boğar. Bu eğilim hükmünü büyük ölçüde ifa ediyor ve şimdilerde büyüme büyük ölçüde istihdamdaki dinamizm (1979'la 1995 arasında Avrupa Birliği'nin sadece %9 olan artışına kıyasla istihdam ABD'de %30 artış gös-

termiştir) ve gelirin liberal meslekler ve artık değer lehine yeniden paylaştırılması sayesinde sağlanıyor. Bu arada ABD'li ücretlilerin satın alma gücü Reagan döneminin başından itibaren neredeyse sürekli olarak düşüyor.

Böylelikle ABD'nin büyüme hızının sonsuza dek yeniden üretilemeyeceği görülmektedir. Ne tasarruf oranlarındaki düşüş ve hanehalkı borçluluğundaki artış ne de bir işte çalışanları da ("çalışan yoksullar") etkileyen kitlesel yoksulluğun artışı sonsuza kadar devam edemez. Cari dış ticaret açığının (170 milyar dolar) büyümesinin Japonya'nın fazlasının azaldığı ve Almanya'nın birleşme maliyetleri dolayısıyla açık verdiği bir zamana denk gelmesi ciddi bir sorundur. Bütün bu değişiklikler Reagancı büyüme modelinin gittikçe daralan sınırlarına işaret ediyor.

"Dünya verileri aktivitenin bariz biçimde gevşediğini gösteriyor. ABD'ye ait erken uyarı göstergeleri bir yavaşlama öncesinin işaretlerini teyit eder nitelikte. Avrupa Komisyonu'nun 15 Aralık 1995 tarihli bir Notası "konjonktürel iklimin yeniden kararmakta olduğundan" söz ediyor. Ancak daha önce sözü edilmiş olan incelikli diyalektik sözü edilen kaygıların dağılmasını da sağlıyor. "Herhalükarda, gelecek açısından, iyimser beklentiler dünya geneli için geçerli olacaktır." Bu iyimserlik OECD'nin dışındaki, diğer bir deyişle Doğu ve Güney ülkelerinin performansındaki iyileşme beklentisine dayanıyor. Burada tablo son on yılda olduğundan daha az karanlık, en azından kendimizi bu ülkelerdeki toplumsal eşitsizlikleri sorgulamadan, resmi GSYİH rakamları ile kısıtladığımızda durum böyle.

Tablo 3 dünya ekonomisinin paradoksal durumunu ortaya koyuyor. Latin Amerika'da (Meksika esaslı bir istisnadır), Kara Afrika'da ve Orta Doğu Asya'da belirli bir büyüme olduğuna, Asya'nın genel dinamizminin sürdüğüne ve Doğu Avrupa'daki serbest düşüşün sonuna gelindiğine tanıklık ediyor gibiyiz.

Sanayileşmiş ülkelerde 1989 ve 1994 arasında büyüme -parlak olmamasına rağmen- küresel performansın üzerinde oldu (%1'e karşılık %1.8). Fakat 1997.- 2002'de sanayileşmiş ülkelerin küresel %3,2 ortalama karşısında yılda ortalama %2,2 büyümeleri bekleniyor. Diğer bir deyişle Güneyin ve Doğunun ülkeleri önümüzdeki yıllarda Kuzeyin ülkelerine göre ulaşacakları daha yüksek büyüme oranları sayesinde bir lokomotif rolü oynayabilirler.

Bu iç piyasanın aleyhine ihracata ağırlık veren, Güneyin ülkelerini birbirleriyle rekabete iten ve onları kuzeyin pazarını büyütmek üzere sınırlarını açmaya zorlayan dünya çapında hakim neoliberal modelle hiç de uyum içinde değil. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından empoze ve

Tablo 3

Bölgesel Büyüme

	1989-94	94	95	96	97-02
L. Amerika	3.0	4.6	2.3	3.8	4.4
O. Doğu / Kuzey Afrika	3.7	0.7	2.9	4.7	4.0
Kara Afrika	2.1	1.9	5.1	4.5	4.0
Asya: Dört "Kaplan"	6.9	7.2	4.5	3.8	5.3
Asya: diğer ülkeler	7.3	8.6	7.6	7.6	7.5
Eski SSCB	-12.6	-16.0	-5.6	3.2	4.2
Orta ve Doğu Avrupa	-9.7	3.2	4.3	5.0	5.2
OECD	1.8	2.9	2.8	2.6	2.2
Dünya	1.1	2.5	3.0	3.2	3.2

Kaynak: OECD

sistematize edilen bu acımasız mantık dünya ölçeğinde pozitif bir dinamiğe öncülük edemez. Meksika örneği bunun nedenini anlamakla bize yardımcı oluyor: bu model başlıbaşına bir dışsal dengesizlik kaynağıdır ve mali krizle sonuçlanmaktadır. Hatta OECD bile kendini mali piyasaların liberalizasyonu ve kötü biçimde kontrol edilen "yükselen piyasaların" gelişiminin yol açtığı tehlikelerin altını çizmek zorunda hissediyor. Örgüt makroekonomik yönetimdeki ve mali kurumlardaki değişikliklerin, kimi uç durumlarda dünya mali sisteminin kargaşaya düşmesine yol açan iktisadi güçlerden sakınmak açısından gerekli olduğu" düşüncesinde ısrar ediyor. Bu türden değişikliklerin nereden kaynaklanacağını görmek kolay olmadığından, resmi iyimserliği paylaşmak oldukça zor.

Bu kuşbakışı özet çağdaş kapitalizmin yüzyüze olduğu temel çelişkileri ortaya koyuyor. Bütün bunlar kârın mantığının bakış açısıyla iyi olabilir fakat bu iyilik sürekli bir büyümeyi sağlamak ve sistemin artan bir biçimde ihmal edilmiş olan toplumsal ihtiyaçlara tazelenmiş bir beceriyle karşılık verebilmesi için yeterli olmuyor. Dünya ölçeğinde ücretler neoliberal politikalar tarafından kısıtlanıyor. Avrupa'da bu derece belirgin hale gelmiş bulunan şu gerçek artan bir biçimde dünya ölçeğinde de ifade edilir olacak: kârlar için sağlıklı olan, karşılığını piyasa açılımlarını ve kapitalizmin dinamiğini etkileyen ücret kısıtlamalarında buluyor. Zamana ve yere göre istisnalar olabilir ancak kapitalist küreselleşme işsizliği ve yoksulluğu yaygınlaştıran bu modelin evrensel olarak empoze edilmesine dayanmaktadır. Bütün bu problemlere, bu model içinden çözümler beklemek her zamankinden çok daha fazla beyhudedir.

"Derdim genç banka memurları ile değil": Kapitalist gelişmenin "uzun dalgaları"*

ERNEST MANDEL

1973'ten bu yana kapitalist dünya ekonomisi, yakın gelecekte, İngilizcede "soft landing" olarak adlandırılan bir geçişi olanaksız kılan bir bunalım içinde bulunuyor. Uzun bunalım dönemleri, benim jargonumdaki adıyla uzun dalgalar, normal konjonktür devrelerini yani üretim ve kâr iniş-çıkışlarını içerir. Fakat konjonktürün yükselişi işsizlikte bir azalmaya yol açmıyor; oysa ki, bu, uzun dalgaların belirleyici özelliğidir. İşsizlik sadece korkunç biçimler aldığı üçüncü dünyada, Stalin sonrası Doğu Bloku toplumlarında ve sabık SSCB'de değil Batı'da da kesintisiz olarak tırmanıyor.

Sözü kolayca anlaşılacak bir noktaya getireyim: Resmi belgelerdeki rakamlar tahrifata uğratılıyor. Mevcut işsizlerin çoğu –kadınlar, gençler, kalifiye olmayan erkek işçiler– istatistiklerde yer almazlar. Çünkü onlar emek pazarından dışlanmışlar, burjuva ekonomistlerinin kinik söylemindeki güzel ifadeyle bu pazardan yok olmuşlardır. Bu, pazarın onları dışlamasıdır. Kitlesel işsizliğin temel nedenini açıklamak çok basittir, hemen hemen aritmetik bir sorundur bu. Üçüncü teknolojik devrimin etkisi yarı otomatikleşme, minyatürleşme ve maddi üretici güçlerin çoğalmasıyla bir-

---

* İsviçre'nin Zürih kentinde 1994 sonbaharında Kızıl Fabrika Kültür Merkezi tarafından düzenlenmiş olan "Bunalım - Hangi Bunalım?" başlıklı konferans dizisinde yapılan konuşmanın metni. "Nichtsgegen junge Bankangestellte..." başlığıyla IG-Rote Fabrik/Zürich (der.), Krise – Welche Krise?, Berlin, Edition ID-Archiv, 1995 içinde yayınlandı.) Türkçeye Sinan Köseoğlu tarafından çevrildi, çevirenin düzeltmesi Erhan Ustaoğlu tarafından gerçekleştirildi.

likte sürüyor. Belçika'dan bir örnek verelim: Belçika'nın klasik sanayi dallarından biri, kâğıt ve ilgili her türlü malın üretildiği sektördür. Bugün Belçika'da, günlük olarak tüm Belçika ve Hollanda'da satılabilecek miktardan daha fazlasını üreten bir tek kâğıt üretim makinesi var. Bu, örneklerden yalnızca bir tanesi, yine bu türden bir yığın örnek sıralayabilirim.

Uzun dalgaları ampirik olarak doğrulayan şey nedir –sadece kitlesel işsizlik mi? İşsizlik, kendi başına önemsiz olmamakla birlikte neden yalnızca bu değildir. Bunun nedeni paranın yeniden özelleştirilmesinde, ya da, genel geçer deyişle, dünya ekonomisinin büyüyen globalleşmesinde, en nihayetinde üretici güçlerin gittikçe güçlenen artışı yoluyla gerçekleşen sermayenin genişleyen uluslararasılaşmasında yatıyor.

Dünyadaki döviz pazarlarındaki spekülasyonun taşıyıcısı, büyük bankalar ve büyük sanayinin önemsiz olmayan bir bölümü, yani kapitalist sınıfın çekirdeği.

Değişen çok az şey var. Bu, dünya ekonomisinin globalleşmesiyle birlikte para ticaretindeki teknolojik devrimle de ilgilidir (bu tam doğru bir ifade değil, zaten konunun dışında kalıyor). Elektronik yöntemlerin döviz pazarlarında kullanılmaya başlamasıyla beraber birkaç saniye içinde milyarlarca dolar bir ülkeden diğerine, bir kıtadan başka bir kıtaya aktarılabiliyor. Ve bu akış, merkez bankalarınınki de dahil olmak üzere her türlü kontrol mekanizmasının elinden sıyrılıyor. Banka etkinliklerindeki bu devasa büyümenin sonuçlarından biri, banka memurlarının ortalama niteliklilik düzeylerinin feci şekilde düşmüş olmasıdır. Milyarlarca doları, kararlarını tek başına alan her türlü tecrübeden yoksun genç banka memurlarının eline bırakan büyük bankalar mevcuttur. (Derdim genç banka memurları ile değil.) Genç banka memurları, her gün milyarlarca doları idare etmekte ve bu arada defalarca besbelli hem bankalarını hem de kendi ellerini yakmaktadırlar. Bu durum, bankaların kontrolünün, çelişkili bir şekilde bankaların devletleştirilmesi nedeniyle daha sıkı olduğu ve skandalların daha az ortaya çıktığı Fransa ve Belçika için biraz daha az olmak üzere, ABD, İngiltere ve İsviçre için geçerlidir.

Rantabilite arayışı adı altında eğitim ve sosyal güvenlik kuruluşları gibi kurumları hedef alan, sözde harcamaları kısmaya yönelik müdaheleler yürürlüğe sokulmaya çalışılmaktadır. Bu mantık vahşice ve kiniktir. Depresyon ne kadar uzun sürer ve işsizlik ne kadar tırmanırsa, organize işçi hareketi ya da sınıfı o kadar zayıflayacaktır.

İşçi sınıfı sözcüğünü en geniş anlamında, Plehanov ve Lenin'in Rus sosyal demokrasisinin ilk programında yaptıkları tanımlamaya göre kullanıyorum. Ücretli emekçiler sınıfı, işgüçlerini satmaya ekonomik olarak zorlanan unsurlardan oluşur. Bunlar, öyleyse sadece sanayi işçileri ya da

herşeyden önce erkek sanayi işçileri değildir. Bunlar arasında kamu hizmetlerinde, hizmet sektöründe ve tüm alanlarda çalışan ücretli kesimler de yer alırlar.

Sermayenin dünya ölçeğindeki bu yeni muhafazakâr sataşmasının ardında sermayenin kendisi için tehlikeli, hani neredeyse aptalca olduğunu söyleyeceğim bir yanılsama yatıyor: sosyal devletin tasfiyesinin doğuracağı sonuçların burjuva sınıfının kendisine olumsuz etkide bulunmayacağı yanılsaması. Bu, kaba bir deyişle saçmalıktır. Tarihsel bir emsal mevcuttur. Modern halk sağlığı yaklaşımının (kanalizasyon gibi basit şeyler) ortaya çıkışı, 19. yy'ın ortalarında yoksulluk ve sefaletin neden olduğu bulaşıcı hastalıkların –sanırım hepsinden önce kolera– kapitalist büyük şehirlerin zengin semtlerine de yayılması gerçeğine dayanır. Burjuvazi, sosyal vicdanı yüzünden değil –bu sonradan yapılan bir akılcılaştırmaydı– tersine korkudan böyle bir dert taşımaya başlamıştı. Ve bugün de batının en zengin ülkelerininkiler de dahil olmak üzere büyük burjuvazi dünya ölçeğinde, bunu hesaba katmamasına karşın benzeri bir sorunsal ile yüz yüzedir. Verem ve kolera gibi yoksulluğun neden olduğu bulaşıcı hastalıklar kaçınılmaz bir şekilde üçüncü dünyadan Batının en zengin ülkelerine sıçrayacaktır ve zengin semtlerinin bundan korunabileceği yanılsamasına düşmek çılgınlıktır. 19. yy'da olduğu gibi yine yaşama içgüdüsünden dolayı, ancak zengin Batı ülkeleri halkının tümünü kırıp geçiren sonuçlar doğmasıyla birlikte gecikmeli bir tepki oluşacaktır.

Yeni-muhafazakâr ideolojiyi niteleyen şey, tüm dünya nüfusunu tehdit eden tehlikeleri yine neredeyse budalalık ölçüsünde azımsayışıdır. Mahşerin dört atlısı çoktan yola düzülmüştür ve biz soluklarını ensemizde hissediyoruz. Nükleer enerji, savaş ve üçüncü dünyadaki açlık demokrasiyi tehdit edecek politik sonuçlar taşımaktadır.

Bunlarla ilgili ürkütücü bir örnek vereyim: Üçüncü dünyada her yıl 26 milyon çocuk açlık ve tedavisi kolay hastalıklar yüzünden ölüyor. İşte günümüz dünya kapitalizminin korkunç gerçekliği. Her kim bunu görmüyor, gözlerini yumuyor, kaçınılmaz ve normal olduğuna inanıyorsa ayakları yere basmıyor demektir. Rosa Luxemburg'un eski meşhur sözünü hatırlayalım; insanlığın önünde iki seçenek var: Ya sosyalizm ya barbarlık. Bugün büyük bir sorumluluk altında ve dünya gerçekliği hakkında sahip olduğumuz bilgiden dolayı yeni-muhafazakârlıktan daha gerçekçi olabiliyor ve insanlığın önünde iki seçenek olduğunu söyleyebiliyoruz: Sosyalizm ya da fiziki yokoluş. Sadece insanlığın değil, belki de yeryüzünde yaşayan her türden yaşamın fiziki yokoluşu. Bu teze bir örnek verelim: Nükleer savaşın sonunda neler olacağını herkes bilir. Düşünülmeyen ya da pek az düşünülen şey, nükleer enerjiden sözümona barışçıl amaçlarla yararlanılan

bugünkü nükleer enerji santrallerine, klasik silahların konuşmasıyla beraber bir değil yüzlerce Hiroşimaya yol açacağı gerçeğidir. Bu nükleer enerji santrallarına klasik silahlarla saldırıldığında tüm yakıp yıkıcı ve insanı yok edici etkileriyle birlikte hepsi birer atom bombasına dönüşecektir. Üstelik bu etkilerin yakın komşu halklarla sınırlı kalmadığını yaşayarak öğrenmiştik. Çernobil'deki reaktör kazasından sonra radyoaktif sızıntı yalnızca Ukrayna'yı değil, Laponya ile Ukrayna'nın doğu ve batısındaki ülkeleri de etkisi altına almıştı.

Nükleer enerji santrallerinin kaldırılması için mücadele vermek, uluslararası merciler tarafından önerilen sınırlayıcı yaptırımların hepsinden daha gerçekçi bir hedeftir. Bu huzur bozucu unsur ortadan kalkmazsa insanlık ortadan kalkma tehdidi altında kalacaktır.

Daha önce betimlediğim ücretli kesimlerden oluşan kitle, hem de daha beş yıl önce sanıldığından çok daha şiddetli biçimde tepki vermektedir. Bu tepkinin içeriği çok geniş olabilir; Fransızcada "insolence"[1] sözcüğü ile ifade edilen, geçmişte bilinenlerin tümünün ötesine geçen bilinçli bir cüretkârlıkla yüklüdür.

ABD Yüksek Mahkemesi kürtajı neredeyse tamamen yasaklamak üzere toplandığında bir milyon Amerikan kadını sokaklara dökülüp şöyle dediler: Kararın ne olacağı umurumuzda bile değil, biz kendi kaderimizi kendimiz belirleriz. Birkaç hafta önce, oldukça ehliyetsiz bir şahıs olan yeni başbakan Berlusconi ve İtalyan parlamentosu, emekli aylıklarına ve bazı sosyal kurumlara yönelik bir saldırı başlattığında, ücretli kesimden üç milyon İtalyan yine sokaklara dökülüp aynı şeyi söylediler: Bu parlementonun, bu başbakanın neye karar verdiği umurumuzda değil –kendi kaderimizi kendimiz belirleriz. Demek ki, bir ülkede daha fazla, başka bir ülkede daha az da olsa kitlesel tepki yok değildir.

Benim mezhebimden yoldaşların önemli bir rol oynamış olmaları nedeniyle özellikle gururlandığım üçüncü bir örnek ise şöyle: Hepten kokuşmuş bir sima olan yoz Brezilya devlet başkanı iktidara kene gibi yapıştığında, PT (İşçi Partisi) önderliğindeki bir milyonu aşkın insan yine sokaklara dökülerek o yoz domuzun defolup gitmesini talep etmiş ve iktidardan çekilmesini sağlamışlardı. O halde sorun, kitlesel bir tepkinin olmayışı değil, bu tepkinin sosyalizmin içinde bulunduğu tüm dünya sathına yayılmış inanç bunalımı ikliminde cereyan etmesidir. Ücretli kesimin gözünde Stalinizm ve poststalinizm -aynı şekilde sosyal demokrasi- tamamen başarısızlığa uğramıştır. Onlar için bu iki geleneksel işçi hareketi ve sınıfı akımının solunda inanmaya değer bir alternatif yoktur. Biz -neo-stalinizm ve sosyal demokrasinin solundaki toplam güçleri kastediyorum-, yakın zama-

1 Küstahlık, haddini bilmezlik, cüretkârlık.

na hitab eden önemli ve yetkin bir alternatif olarak görülmüyoruz. Biz ahlâksız düzenbazlar değiliz; insanlar bize sempati duyuyor, bizi onurlu buluyor, fakat tarafımızdan önerilen demokratik bünye temelinde başarıya ulaşacağımıza inanmıyorlar. Sosyalizm projemiz kendi kendini yönetme ilkesine dayalıdır; bu, halkın büyük çoğunluğunun etkin katılımı demektir, inanılmazsa gerçekleşmez. Bu ciddi bir çelişkiye yol açar. Sayıp döktüğüm büyük kitle hareketleri, bölük pörçük ve kesintilidirler, bundan dolayı yakın gelecekte mevcut düzen tarafından, öncelikle de, sosyal demokrasi ve neo-sosyal demokrat Avrokomünistler dahil devlet iktidarını taşıyan partiler tarafından rejime yeniden kazanılırlar. Bu sorun teorik olarak değil, ancak pratikte çözülebilir. Kapsamları ve pratik etkileri sayesinde insanları ikna eden Rus, Alman ya da İspanyol devrimlerindekine benzer şeyler (bunu şu anda oldukça kabalaştırarak söylüyorum, tarihsel analojiler hiçbir zaman doğru değil, daima varsayımsaldır) olmalıdır. Bunun ne zaman olacağını kimse bilemez, belki on yıl, belki yirmi yıl, belki de otuz yıl sonra. Ama birşeyi kendime büyük bir güven duyarak söyleyebilirim: Daha beş yıl önce kaçınılmaz gibi gözüken şey, yeni-muhafazakârlığın dünya sathındaki zaferi, önümüzdeki senelerde tümden hayal olacaktır. Dünya beş yıl içinde bugünkünden tamamen farklı görünecektir. Bu itinalı iyimserlik için iki neden göstermek istiyorum: Nedenlerden birini büyük İngiliz devrimcisi Shelley kısa bir cümlede özetlemişti: We are many, they are few.[2] Arkamızdaki çok sayıda insanın gücüne sahibiz. Sizi belki de dehşete düşürecek bir rakam vermek istiyorum: Dünya ölçeğinde ücretliler sınıfı en azından bir milyara varmıştır ve aralıksız artmaktadır.

İki rakam daha vermek istiyorum: Hindistan'da, Marksist anlamda yarı-proletarya denilen kesim, yani aksi halde yeterli yiyecek bulamayacağı için yılın bir bölümünde ücretli işçi olarak çalışmak zorunda olan yoksul köylüler, hesaba katılmadığı surette dahi 100 milyon ücretli çalışan mevcuttur. Çin'de, köylerden gelen yarı-proleterler dışında 300 milyonu aşkın ücretli çalışan vardır. Hergün, Marksist olmayan ciddi günlük gazetelerde, şu anda burada tek tek betimleyemeceğim bir dizi ekonomik süreç nedeniyle on milyonlarca yoksul köylünün köylerinde açlık tehlikesiyle karşı karşıya oldukları için işgüçlerini satmayı denemek üzere şehirlere göç ettiklerini okuyabilirsiniz. İşte bu, Marx'ı sadece 19. yy'da yaşamış bir kapitalizm eleştirmeni değil, 21 yy'ın dâhi kâhini haline getiren öngörülerinden biridir.

Marx'ın bu tezleri ortaya attığı dönemde ücretli emekçiler kapitalist sömürü ve baskının dolaysız sonuçlarına karşı direniyorlardı. Bu mücadeleler büyük ölçüde yenilgiyle sonuçlandı. Fakat ücretli sınıflar bu yenil-

2 Biz çoğuz, onlar az.

gilerden birşey öğrendiler: Örgütlenme zorunluluğu. Marx bunu yazdığı sıralarda örgütlenmiş ücretli emekçilerin sayısı tüm dünyada yüz ya da yüzellibini belki de geçmiyordu. Bugün, örgütlenmiş ücretli işçiliğin bulunmadığı hiçbir ülke, hiçbir ada, bundan yakasını kurtarabilmiş hiçbir toplum yoktur. Bu eğilim güçlenecektir.

Dikkatli iyimserliğimin ikinci nedenini, üç kurbağanın başından geçen bir olayı konu alan bir anekdotun yardımıyla betimlemek istiyorum: Üç kurbağa bir süt güğümünün içine düşerler. Yeni-muhafazakâr birinci kurbağa şöyle der: "Biz zaten kaybetmiştik, bunun ilk günahtan hiçbir farkı yok, kurbağalar kötüdür, kötü kalacaktır, mahvolmaya mahkûmdur". Çabalamaz ve boğularak ölür. Birinciden kuşkusuz daha sempatik sosyaldemokrat ikinci kurbağa şunu söyler: "Aslında, durum o kadar da kötü değil, bir çözüm bulacağız, neredeyse olacak". Hiçbirşey yapmaz ve aynı şekilde boğulur. Sosyalist, komünist –ya da nasıl isteniyorsa öyle adlandıralım; sadece benim içinde bulunduğum grubu kastetmiyorum– üçüncü kurbağa ise şöyle der: "Kaybedecek neyimiz var ki? Gördük, diğer iki kurbağa da boğuldu, haydi çırpınabildiğimiz kadar çırpınalım, hiçbirşey yapmamaktan daha iyidir". Yırtınırcasına çırpınır ve bir de bakar ki süt kaymak bağlamış. Solcu kurbağa hemen dışarıya sıçramayı başarır ve kurtulur. Bu, eylemin, etkinliğin, hareketin, direnişin, isyanın savunulması ve dayanışma formülüyle ifade edebileceğimiz şeyin müdafaasıdır. Farklılaşmaların, ayrılıkların, küçük parçalara bölünmenin dışlandığı, sömürülen ve ezilenlerin bir bölümünün herhangi daha yüce bir amaç uğrunda –sözcüğün en geniş anlamında, kurtuluştan daha yüce bir amaç yoktur– bir alt örgütlenmeye gitmedikleri dünya ölçeğinde işbirliğinden söz ediyorum.

Burada küçümsenemeyecek bir tehlikeyle karşı karşıya kalıyoruz: Büyük sermaye neyin spekülasyonunu yapıyor? Parçalanma, bireyselleşme ve dayanışmasızlık ideolojisinin ücretli sınıfa bulaşmasının spekülasyonunu yapıyor. Gerçek ve bizi intihara sürükleyecek bir eğilimin söz konusu olduğunu; yeni ve daha şiddetli bir ekonomik bunalım ve işsizlik dalgasının gelmesi halinde bu eğilimin yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini anlamak zorundayız. Bir Marksist değil ama akıllı bir adam olan, dindar sosyalist Albert Einstein bile 30'lu yıllarda önemli bir formül ortaya atmıştı: İşsizlik radikal bir biçimde ortadan kaldırılmadığı takdirde faşizmle mücadele edilemez. Bu düşünce bugün de o zamanki kadar doğrudur. Eğer işsizlerin sayısı iki ya da üç katına çıkarsa, bugünkü bunalımın devamı niteliğindeki diğer bir bunalım ve resesyon dalgası esnasında politik demokrasi ve insan hakları tehlikeye girecektir. Daha sonra ırkçılık, Yahudi, Zenci ve Asyalı düşmanlığı ve darkafalı bir milliyetçilik tüm dünya sathına büsbütün akıldışı bir tarzda yayılacaktır. Fiilen bir Yahudi nüfusun yaşamadığı Ja-

ponya'da büyük ölçüde Hitler'in kışkırttığı ve esinlendirdiği klasik bir tahrif ürünü olan Siyon Bilgeleri Protokolü kitleselleşerek genişlemekte ve yankı bulmaktadır.

Bir anket, Japonya nüfusunun hayatlarında daha önce bir Yahudi bile görmemiş %35'inin, uluslararası Yahudiliğin dünya çapında bir komplo hazırlığı içinde olduğuna ve buna karşı konulması gerektiğine inandığına işaret etmektedir. Günümüzde Yahudi düşmanlığının oldukça yaygın yaşandığı ülke sabık Sovyetler Birliği'nde, tişörtleri üzerinde Hitler resimleri ile ortalıkta dolaşan ve Hitler'in tek hatasının çok az Yahudi katletmek olduğunu, kendilerinin bir dahaki sefere daha iyisini yapacaklarını iddia eden –evet, başka şey söylemeye dilim varmıyor– çılgınlar var. Ve bunlar, Nazilerin en az 30 milyon insanı katlettikleri bir ülkede oluyor. Bu tamamen çılgınlıktır. Bu insanlardan akılcı görüşler taşımaları beklenemez, onlar sadece pratikte yenilgiye uğratılabilirler. Sonuç alabilmek için, daha önce söylendiği gibi, işsizlikle, çalışma süresi, hafta başına en fazla 30 iş saati düşecek şekilde acilen kısaltılarak mücadele edilmelidir. Bu, bizi oracıkta bekleyen korkunç tehlikeyi dünya ölçeğinde bertaraf etmenin biricik yoludur.

Burada birşeyin altı çizilmelidir. Dayanışmanın sınırlısı olmaz, bu imkânsızdır. Dayanışma ve işbirliği isteği ücretli kesimin önemli bir bölümünde ortadan kalktığı takdirde, bunun yerini alan dar kafalı milliyetçilikten kimseye hayır gelmeyecek, ülkeler karşı karşıya gelecektir. ABD klasik bir örnektir. Otomobil sanayiinde çalışan ücretliler şunu söylemektedirler: Ekonomik krize girmemiz Japonların suçudur. Girişimcilerle birlikte Japon otomobillerinin ithalatına karşı korumacı bir politika taraftarıdırlar. Bu ekonomik olarak tamamen anlamsızdır.

Ülkenin ülkeye cephe alması, eyaletin eyalete, şehrin başka bir şehre, oradan da bir semtin başka bir semte cephe almasına varır; bir çok ülkede böyledir bu. Dayanışma ya hiçbir türden ayrımcılık biçimini taşımaksızın, genelleşmiş, kısıtlanmamış olarak dünya ölçeğinde gerçekleşir, ya da bir işe yaramaz ve bir önem taşımaz. Buradan hareket ediyor, ve bu yüzden ılımlı, ölçülü bir iyimserlik besliyorum. Sınırsız dayanışma konusunda en iyi eğitici çok uluslu şirketlerin kendisidir. Çok uluslu şirketlerin bugün işaret parmaklarını tehditkâr bir tarzda sallayarak şöyle diyorlar: "Eğer taviz vermezseniz, işyerlerini düşük ücretli bir ülkeye kaydırırız." Bunu yapabilirler. Ücretlerin daha düşük olduğu ülkeler daima vardır. Bu stratejiye verilecek yegane mümkün ve gerçekçi yanıt tüm ücretlilerin aralarında, dünya sathına yayılmış bir dayanışma ve işbirliği ilişkisi kurmalarıdır. Bunu yürütmek o kadar kolay değildir, kendi kendimi aldatmıyorum, yıllar alabilir. Kulağa bir parça garip gelse de daha önce birşeyi vurgulamıştım:

Bugün mücadeleci sendikacıların elindeki en büyük silah adres defteri, ya da daha moderni faks aracıdır. Bir işletmede herhangi bir istihdam kaydırması olur olmaz, tüm dünyada bu işkolundaki diğer firmalarda çalışan tüm çalışma arkadaşlarına alınan bu kararla ilgili bilgi verilebilir ve onlara "buna karşı ne yapmalı" sorusu sorulabilir. Başlangıçta çok şey yapılamayacak, sonraları yavaş yavaş bazı şeyler yoluna girecek, daha sonra ise tüm dünyada birlikte hareket etme endişesi taşınacaktır. Bu gerçekleşecektir. Ne zaman olacağını bilemem, fakat bu an gelecektir.

Tabii ki kolay değil. İnsanlar inanmadıkları birşey için harekete geçmezler. Bir kere daha vurguluyorum: Sosyalizme beslenen inancın tüm dünyada sarsılması, kuşkusuz ücretli işçiliğin içindeki bazı kesimlerin farklılaşma ve politikadan uzaklaşma eğilimleri duymasına yol açmıştır. Ayrıca farklı işyerlerinde farklı iş güvencesi düzeyleri mevcuttur. Genellikle hâlâ tam iş güvencesiyle çalışan ücretliler vardır, ama yalnızca kısmi güvenceyle çalışan, niteliksiz ücretliler olduğu gibi, hiçbir güvence altında olmayanları da mevcuttur.

Üzücü ve sembolik bir örnek olarak, beş devrimin başladığı Paris Faubourg Saint-Antoine'daki durumdan bahsetmek istiyorum. Orada, patronları tarafından itilip kakılan yasadışı göçmenler her sabah ortalıkta dolaşmakta ve cüzi ücretlerle bir işe kapılanmaktadırlar. Ücretler hâlâ kendi anayurtlarında aldıkları ücretlerden biraz daha yüksektir. İşveren onlara istediğini yapabilir, gözdağı verir, onları ortalama ücreti düşürmek için kullanır. Ama ben madalyonun öteki yüzünü göstermek istiyorum şimdi. Ücrete tabi sınıfın artan ölçüde bölünmesi aynı zamanda işverenlerin beklentilerinin tamamen ötesinde kalan bir sonuca yol açmaktadır. Niteliksiz ücretliler etkin ve bilinçli bir direniş yetisine sahip değildir, fakat diğer taraftan yüksek nitelikli ücretliler gitgide bilinçlenmektedirler. Polonya Solidarnosc hareketinin ilk kongresinde (şu anda 4. Enternasyonal'in üyesi olan) bir yoldaş tarafından vurgulanan bilindik bir söz var: "Yukarıdakiler, ahlâksız ve ehliyetsizler". Buradaki "ahlâksız" değil ama, "ehliyetsiz" sözcüğü işçi sınıfının bir bölümünün zihniyetindeki büyük bir değişime delalet eder. İşçi ve sendikacılara eğitim seminerleri verdim, son yirmiyirmibeş yıl içinde belki de 100.000'den fazla sendikacı önünde konuştum. Bu kurslara katılan işçi ve sendikacıların genel tepkisi şöyleydi: Evet tamam, söylediklerinin hepsi çok güzel şeyler, gerçekleştiklerinde memnun olacağız, fakat, teknikerler, mühendisler ve fabrika müdürleri olmadan bunun altından nasıl kalkabiliriz? Buna gücümüz yetmez. Artık durum farklı ve söylenen şu: Biz, yalnızca teorik düzeyde kalan mühendislerin yaptığından daha iyisini yaparız, biz firmadaki günlük pratiğin içindeyiz. İşçiler mühendislerin ve diğerlerinin omuzlarına vurup, zora baş-

vurmadan onlara şöyle diyecekler: Defolun, lazım değilsiniz, size ihtiyacımız yok, sizin yaptığınızdan daha iyisini yaparız.

İşte zihniyetteki büyük değişim. Değişimin ücretli işçilerin önemsiz bir kısmında olduğunu, fakat ne de olsa olduğunu seve seve ekliyorum. Burada, tebliğimde altını çizmek istediğim şeyin, yani, ücretli işçi, ücretliler sınıfı kavramının her yönüyle toplumsal bir kavram olduğu düşüncesinin pratik uygulamasını görüyoruz. Eğer kavramı klasik büyük sanayide çalışan erkek işçilerle sınırlarsak, yalnızca büyük sanayi ülkelerinde değil tüm dünya ölçeğinde sayı küçülecektir. Bu, yalnızca teorik nedenlerden değil pratik nedenlerden ötürü de yanlış bir tanımlamadır. Bir örnek verelim: Maden işçileri, çelik işçileri ya da makine imalatı sektöründe çalışan işçiler kritik bir anda kapitalist ekonomiyi tamamen felce uğratamazlar. Bunu şimdiye kadar hiç yapmadılar, yapamadılar. Ancak, banka memurları bunu çok daha etkili bir biçimde yapabilirler. Telekomünikasyon sektöründe çalışan işçiler bugün kapitalist ekonomiyi çok daha etkili bir biçimde tamamen felce uğratabilirler. Bankalar olmaksızın kapitalist ekonomi hiçbir yerde işleyemez, bu olanaksızdır. Bir hafta sonra ekonomi çöker. Belçika dahil dünyadaki birçok ülkede –daha fazlasını sayabilirim– banka memurlarının bilinç derecesi ve potansiyel toplumsal güçlerini kullanma isteği artmaktadır. Bu, burjuva sınıfı için ferahlatıcı bir manzara değildir ve burjuvazi bu konuda haklı olarak endişelenmektedir.

O halde şöyle bir çıkarsama yapabiliriz: Direniş, isyan, sınırsız dayanışma; eninde sonunda, dünya nüfusunun %99'unu oluşturan ücretli insanların kaderlerini kendi ellerine alacaklarına ve belirleyeceklerine sonuna kadar inanmak.

Kapitalist gelişme eğrisi*

LEV TROTSKİY

Marx'ın **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri**'ne yazdığı girişte Engels şunları söylüyordu:

> Güncel tarihin olaylarını, birbirini izleyen bir dizi olayları bir hükme bağlarken, gerilere, nihaî ekonomik sebeblere kadar uzanmak kimsenin elinde değildir. Bugün, teknik araçlarla uzmanlaşmış basın o kadar çok malzeme sağladığı halde, İngiltere'de bile, dünya piyasasındaki sınaî ve ticarî hareketleri, üretim yöntemlerindeki değişmeleri günü gününe izlemek imkânsız oluyor, kısacası, her hangi bir zaman için bu çok karmaşık ve durmadan değişegelen faktörlerden genel sonuçlar çıkaramıyoruz. Bu faktörlerden en önemlisi, su yüzüne birdenbire ve şiddetle çıkmadan önce uzun süre gizli gizli faaliyet göstermektedir. Belirli bir dönemin ekonomik tarihine hiçbir zaman çağdaş bir gözle bakamayız. Bu bakış, ancak "sonradan bakış" olabilir, yani gerekli malzemeleri toplayıp biriktirdikten sonra yapabiliriz bu kontrolu. Ekonomi tarihine bakış için istatistikler zorunlu bir yardımcı rol oynar, ama günlük olayları daima geriden izlerler. Bundan dolayı, zamanın akıp giden tarihi içinde en kesin faktörü sabitmiş gibi ele almak, belirli bir dönemin başlangıcındaki mevcut ekonomik

---

* Bu yazı, ilk kez Rusça olarak **Vestnik Sotsialistiçeskoy Akademiy** (Sosyalist Akademi Bülteni) dergisinin, Nisan-Temmuz 1923 tarihli IV. Kitabı'nda yayınlanmıştır. İlk yayınlandığında şöyle bir altbaşlık taşımaktadır: "Vaad Edilmiş Yazı Yerine Editöre Mektup". Bunun nedeni, yazının sonunda Trotskiy'in de belirttiği gibi, metnin aslında **Bülten**'in kendisinden talep etmiş olduğu bir yazı yerine yollamış olan bir mektup olmasıdır. Yazı Batı dillerinde ilk kez Mayıs 1941'de **Fourth International** (Dördüncü Enternasyonal) dergisinde yayınlanmıştır. Türkçede ise ilk kez Trotskiy'in 1920'li yıllarda, özellikle Pravda gazetesi için yazmış olduğu kısa yazıları bir araya getiren bir derleme niteliğini taşıyan bir kitapta yayınlanmıştır: **Sosyalizm Güncel Meseleleri,** çev. Yılmaz Öner, Suda Yayınları, İstanbul, 1976. Burada yayınlanmakta olan versiyon Yılmaz Öner'in bu çevirisidir. Sadece bazı dizgi hataları düzeltilmiş, 20 yıllık süre içinde eskiyerek yeni kuşaklara yabancı hale gelen sözcüklerin bugün daha yaygın olarak kullanılmakta olan karşılıkları tercih edilmiş ve Suda çevirisinde yer almayan son iki paragraf eklenmiştir.

durumu, bütün zaman dönemi için hiç değişmezmiş gibi kabul etmek zarureti vardır ya da söz konusu değişmeleri gözlerimizin önünde cereyan eden olaylardan çıktıkları şekliyle ele almak gerekir. Bu bakımdan, materyalist yöntem, bu alanda, çoğu zaman, siyasî çatışmaların mevcut sosyal sınıfların ve ekonomik gelişmenin yarattığı sınıf kesimlerinin çıkar mücadelelerinden doğduğunu göstermek ve belirli siyasî partilerin de bu aynı sınıf ların ve sınıf kesimlerinin azçok yeterli siyasî ifadesi olduklarını ispatlamakla yetinmek zorunda kalır.

Belbellidir ki **ekonomik durumdaki güncel değişmelerin, yani saptanması gereken bütün ekonomik süreçlerin hepsinin esas temelinin bu kaçınılmaz ihmali temel yanılgıların kaynağıdır.**[1]

Engels'in, ölmünden kısa bir süre önce formüle ettiği bu düşünceler, kendisinden sonra gelenlerin hiç biri tarafından daha ileriye götürülemedi, hatta hatırladığıma göre, bu düşüncelerden pek az yerde söz ediliyor, gerektiğinde de az ediliyor. Engels'in sözlerinin anlamı birçok marksistin gözünden kaçmışa benziyor. Bunun sebebi de, yine Engels'in belirttiği sebeblerde, yani güncel tarihi hazırlop bir tarih gibi yorumlayanlara karşı mücadele eden bu satırlarda yatıyor.

Ekonominin bugünün politikasına aktardığı su altında yürüyen bu itici güçleri belirlemek, bunları bütün kapsamıyla çözmek çok güç, belki de imkânsız bir iştir. Bununla beraber, siyasî olayları açıklığa kavuşturma görevi ertelenecek bir görev değildir. Çünkü mücadele ertelenemez, bekletilemez. Günlük siyasî faaliyetleri bundan böyle, genel birtakım açıklamalara, kullanıla kullanıla artık ispatına hacet kalmayan bazı açıklamalara dönüştürmek zorunluluğu buradan doğuyor.

Politika, aynı şekilleri koruyarak, aynı sahilde ve aynı hızla seyrettikçe, yani ekonomik niceliklerin birikimi, politik nitelikleri dönüştürmedikçe, ("burjuvazinin çıkarları", "emperyalizm", "faşizm" gibilerden) soyut açıklamalar, istenen görevi şöyle böyle yerine getiriyor, ve politik bir olguyu tüm somutluğu içinde yorumlayamıyor; ama bir olguyu, herkesce bilinen sosyal bir tipe indirgiyor ki bu da, hiç küçümsenmeyecek bir önem taşıyor.

Oysa durumda ciddi bir değişme, keskin bir dönüm noktası oluşunca, bu gibi genel ve soyut açıklamaların bütün isabetsizliği meydana çıkıyor. Bu durumlarda çok daha derinlemesine çözümleyici sondajlarda bulunmak ve işin nitel yönünü bu şekilde belirtmek, hatta mümkünse, ekonomideki itici güçler politika üzerindeki etkilerini nicel olarak ölçmek mutlaka gereklidir. Bu "itici güçler" dinamik temellere çakılı olan görevlerin diyalektik şekilleridir ve üst-yapı içinde çözüme sunulmuştur.

Ekonomik konjonktürdeki dalgalanmalar yeni nicel ve nitel değişimlerin, politika alanında yeni oluşumların doğmasına yol açan periyodik "iti-

1 Karl Marx, **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri,** Sol Yayınları, Ankara, s. 14 - 15. (Vurgu bizim - L.T.)

ci güçler"in ta kendileridir. Mülk sahibi sınıfların gelirleri, devlet bütçesi, ücretler, aylıklar, işsizlik, dış ticaret hacmi vs., ekonomik konjonktüre sıkı sıkıya bağlıdır ve bütün bunlar politikayı doğrudan doğruya etkilerler. Bu etkiler, siyasî partilerin, devlet kurumlarının, vs. tarihini kapitalist gelişmeye özgü ekonomik dönemler açısından adım adım izlemenin ne kadar önemli olduğunu anlatmaya yeter. Biz bununla bu ekonomik dönemlerin **her şeyi** açıklamaya yettiğini söylemek istemiyoruz. Çünkü ekonomik çevrim veya dönemler, ekonomik olayın özü değil, ancak birer türevidirler. Bu dönemler, üretici güçlerin piyasa ilişkileri boyunca gelişebildiği esaslar üzerinde yayılabilir. Ama çevrim dediğimiz bu dönemler, otomatik olarak atan bir nabız sistemi gibi, kapitalist toplum mekanizmasının kaçınılmaz diyalektik kaynağını oluştururlar, bu yüzden de **çok şey** açıklarlar. Sanayi-ticaret konjonktüründeki kopma noktaları bizi politik eğilimlerin, kanun koyucu sistemin ve ideolojinin her türlü şekillerinin geliştiği doku içindeki o kritik düğümlere çok daha yaklaştırır.

Bununla beraber, kapitalzim, sadece bu çevrimlerin periyodik olarak tekrarlanmasıyla belirginleşen bir düzen değildir, aksi takdirde, dinamik bir gelişme değil, karmaşık bir tekrarlanıştan başka bir şey olamazdı. Sanayi-ticaret çevrimleri, değişik fasılalarla değişik karakterler gösterir. Aralarındaki başlıca fark, her çevrim boyunca yükseliş ve alçalış devresi arasındaki nicel ara-ilişkilerle belirlenmektedir. Eğer konjonktürdeki atılım önceki bunalım dönemindeki ekonomik çöküntüyü, getirdiği bollukla giderebilecek durumda ise, kapitalist gelişme, ilerleyişine devam eder. Eğer ekonomik çöküntüyü ve üretici güçlerin zayıf düşmesini belirleyen bunalım, bolluğu getirecek atılım dönemini ezecek olursa, o zaman ekonomide çöküntü başlar. Nihayet, bunalımlar ve atılım dönemleri, kuvvet bakımından, birbirlerine eşitleştikce, ekonomi geçici bir hareketsizlik dönemine girer. Şema, kabaca budur.

Tarihte şunu görüyoruz ki, homojen çevrimler, hep diziler halinde gruplaşmaktadır. Kapitalist gelişmenin bütün dönemleri, keskin dönemeçli atılım ve patlamalarla, kısa ömürlü bunalımların vurguladığı bir sürü çevrimlerden oluşmaktadır. Sonuç olarak, kapitalist gelişmede ana çizgisi belirgin bir şekilde yükselen bir hareket görüyoruz. Bu eğri, ayrı ayrı dalgalanma çevrimlerinden geçerken, otuz kırk yıl hemen hemen aynı seviyede kalınca bu, ekonominin duraklama ya da hareketsizlik dönemini gösterir. Ve nihayet, bazı tarihî dönemlerde, kapitalist gelişmenin ana çizgisi, birtakım dalgalanma çevrimlerinden muhakkak geçer ki, bir bütün olarak yokuş aşağı iner ki bu da, üretici güçlerin çöküşünün belirtisidir.

A priori olarak, enerjik kapitalist gelişme dönemlerinin –gerek politika ve hukukta, gerekse felsefe ve edebiyatta– ekonomik duraklama veya

çöküntü dönemlerinden tamamiyle farklı karakteristiklere sahip olması gerektiğini açıkça ortaya koymak mümkündür. Bunun dışında, böyle bir dönemden farklı bir döneme geçiş, sınıflar arasındaki ve devletler arasındaki ilişkilerde elbette en şiddetli tersliklere yolaçacaktır. Komintern'in 3. Kongresi'nde bu görüşü vurgulamamız gerekti. Kapitalist parçalanmanın salt mekanik bir tarzda anlaşılmasına karşı mücadele etmeliydik. "Anormal" genişlemelerin yerini "normal" bunalımlar aldıkça ve birbirini izleyen bu dalgalanmalar sosyal hayatın her köşesinde iz bıraktıkça, genişleme döneminden çöküntü dönemine geçiş veya bunun aksi, en büyük tarihî bunalım ve devrimleri doğuracaktır. Bir çok durumlarda devrimlerin ve savaşların ekonomik gelişmenin iki ayrı dönemi arasındaki sınır çizgisine rastladığını kanıtlamak hiç de zor değildir. Yani kapitalist gelişme eğrisinin iki ayrı diliminin bitişme noktasına rastlamaktadır devrimler ve savaşlar. Modern tarihin tümünü bu açıdan çözümlemek, diyalektik materyalizmin gerçekten de en doyurucu görevlerinden biridir.

Komintern'in 3. Kongresi'ni takiben profesör Kondratiev bu probleme –normal olarak Kongre'nin soruyu benimseyiş şeklinden kurtulmaya çalışarak– bir yaklaşımda bulundu ve on yıllık bir dönemi kapsayan "küçük çevrim"ler boyunca, yaklaşık elli yıllık dönemi kapsayan "büyük çevrim"ler kavramını yerleştirmeyi denedi. Simetrik şekilde stilize edilen bu şemaya göre, "büyük" ekonomik çevrim beş "küçük" çevrimden oluşmakta ve bu çevrimlerin yarısı genişleme karakterinde, diğer yarısı da bunalım karakterindedir, ve aralarında geçiş basamakları vardır. Kondratiev'in düzenlediği büyük çevrimlerin istatistik belirliliği titiz, ama safdil olmayan bir şekilde tahkik edilmeli, hem ayrı ayrı ülkelere hem de bir bütün olan dünya piyasasına uygulanmalıdır. Prof. Kondratiev'in belirttiği dönemleri, küçük çevrimde raslanan "kesin ritmi" haiz büyük çevrimler olarak görme anlayışını daha başta red etmek mümkündür. Besbelli ki bu, şeklî anolojiye dayanan yanlış bir genellemedir.

Küçük çevrimlerin periyodik olarak tekrarlanması, kapitalist kuvvetlerin iç dinamiğinden ileri geliyor ve piyasanın varolageldiği her yerde her zaman kendini gösteriyor. Prof. Kondratiev'in ihtiyatsız bir tutumla, çevrimler olarak görmek istediği büyük (elli yıllık) kapitalist gelişme dilimlerine gelince, bu dilimlerin karakterini ve süresini kapitalist kuvvetler arasındaki karşılıklı etkiler değil, ama kapitalist gelişmeyi kanallarından geçirip akıtan şartlar belirlemektedir. Yeni ülkelerde ve kıtalarda kapitalizmin yerleşmesi, yeni tabii kaynakların keşfi ya da bu keşif ve yerleşmeler öncesinde, savaşlar ve devrimler gibi "üst yapı" düzenine bağlı büyük çapta olaylar, yani bütün bunlar kapitalist gelişmenin yükseliş, duraklama ve çöküş dönemlerini nitelemekte ve bu dönemlerin yerine geçmektedir.

Peki, araştırmalarımız hangi yolu izlemelidir?

Kapitalist evrimin ekonomik çizgisini periyodik olmayan asıl safhaları ve kopma noktaları boyunca ve periyodik olan ikincil safha ve kopma noktaları boyunca, tek tek bizimle ilgili her ülke açısından ve de bütün dünya piyasası açısından kesinlikle saptamak, görevimizin birinci bölümüdür. Ekonomik eğriyi, bir kez saptadıktan sonra (saptama yöntemi elbette kendi başına bir sorundur ve asla basit bir iş değildir, ve ekonomi istatistikleri tekniği ile ilgilidir), bu eğriyi periyodlarına göre ayırabiliriz, ki bunlar tıpkı bir grafik eğrisinde olduğu gibi, yükseliş ve çöküntü arasındaki açıya bağlı dönemlerdir. Böylece, ekonomik evrimin, bir resim gibi, şemasını çıkarmış oluruz, yani "kontrol edilecek bütün işlemlerin ana hattını" (Engels) belirlemiş oluruz.

Yapılacak araştırmaların ayrıntılarına ve somutluluğuna güvenerek, bunun gibi birtakım şemalar çıkartabiliriz: biri tarım kesimine, diğeri sanayi, vs. ait olabilir. Bu şemalardan hareket ederek bunları siyasî olaylarla (kelimenin en geniş anlamında) senkronize edebiliriz ve sadece aralarındaki karşılıklı ilişkiyi saptamakla kalmayız –daha ihtiyatlı söylersek, sosyal hayatın kesin çizgilerle belirlenmiş dönemleri ile kapitalist gelişme eğrisinin keskin dilimleri arasındaki ilişkileri saptamakla kalmayız– aynı zamanda olaylara sebep olan asıl gizli itici güçleri de somut olarak görmüş oluruz. Bu gözlem boyunca en vülger şemalara saplanıp kalmak elbette olmayacak iş değildir, hele ideolojik süreçlerin içindeki şartları ve yapışkan bağlantıları görememek, ekonominin ancak **en son tahlilde** kesin rol oynadığını unutmak pekala mümkündür. Marksist yöntemden yozlaştırıcı sonuçların çıkarıldığı hiç de az rastlanır bir şey değildir! Ama meselenin yukarıdaki formülleştiriliş tarzını reddetmek, marksizmin özünü anlatmaktaki yetersizliği ortaya dökmek demektir, çünkü marksizm, sosyal üst-yapı değişikliklerinin sebebini ekonomik temellerin değişmesinde arar, başka bir yerde değil!

"Ekonomizm"e karşı çıkanların teorik hışmına uğramak pahasına (ve bir bakıma da onları gazaba getirmek niyetiyle) biz burada, doksan yıllık bir döneme özgü kapitalist gelişme eğrisini gösteren şematik bir grafik sunacağız. Eğrinin genel doğrultusu, bu eğriyi oluşturan bölüm, konjonktürel eğrilerin karakterine bağlıdır. Biz şemamızda birbirinden kesinlikle farklı üç periyod ayırdık.

Çok yavaş bir hızla gelişen ilk yirmi yıllık kapitalist evrim (A-B dilimi), enerjik bir sıçramayı gösteren kırk yıllık dönem (B-C dilimi) ve otuz yıldır süregelen bunalım ve gerileme dönemi (C-D dilimi). Bu şemanın içine, aynı dönemlere tekabül eden en önemli tarihî olayları sokacak olursak, büyük siyasî olayların bu gelişme eğrisindeki değişmelere paralel ola-

rak, bir resim gibi, yanyana sıralandığını görürüz ki bu, tarihî materyalizm araştırmalarının çıkış noktasını saptamak açısından paha biçilmez bir dayanak edinmemize yarayacaktır. Siyasî olaylarla, ekonomik değişmeler arasındaki paralellik elbette ki görelidir. Genellikle, "üst-yapı", ekonomik alandaki yeni oluşmaları ancak uzun bir gecikmeden sonra kaydedebilmekte ve neden sonra yansıtabilmektedir. Ne var ki, bu yasa, şematik bir görüntüsünü burada verdiğimiz şu karmaşık iç-ilişkileri somut şekilde araştırarak açıklığa kavuşturulmak gerekir.

3. Enternasyonal Kongresi'ne verilen raporda biz fikrimizi, 1848 devrimleri döneminden, ilk rus devriminden (1905) ve içinden geçtiğimiz şu dönemde (1920-21) alınmış bazı tarihî misallerle açıkladık. Okuyucuya bu misalleri hatırlatmak isteriz. Gerçi bunlar olgulaştırılmış bir şey değil; daha çok bizim başlattığımız yaklaşımın olağanüstü önemini oldukça iyi bir şekilde vermeye yarıyor, herşeyden önce, savaşlar ve devrimler gibi tarihteki en büyük sarsıntıları kavramaya yardım ediyor. Eğer bu mektupta her hangi bir döneme ait bir tasvir veya şema kullanıyor ve temel olarak, tarihin fiili bir periyodunu ele almıyorsak, bunu sırf, böyle bir girişim ihtiyatsızlık ve telaşcı bir davranış olacağı için, ani şimdiye kadar yapılması gereken karmaşık ve yorucu araştırmalardan çıkacak olan sonuçları tersine çevirmekten kaçınmak için yapıyoruz.

Bugün hangi tarihî kesimlerin aydınlatılabileceğini ve kapitalizm eğrisinin daha somut bir incelenişinden –bu eğri ile sosyal hayatın diğer kesimleri arasındaki ara-ilişkilerden– hareket edecek materyalist bir araştırmanın daha ne kadar ışık tutabileceğini şu anda görmek elbette imkânsızdır. Bu yönde varılacak sonuçlar, ancak bizzat böyle bir araştırmanın sonuçlarına bağlıdır. Bu araştırmalar bugüne kadar yapılan tarihî materyalizm denemelerinden daha tutarlı, daha sistemli olak zorundadır.

Her hal-ü kârda modern tarih doğrultusunda böyle bir yaklaşım, tarihî materyalizm teorisini, bizim bazı marksistlerin deyişiyle, diyalektik materyalizm alanına şekilci yöntemleri aktarmış olan bir çeşit sözde "materyalist" yöntemin şüpheli kavramları ve terimleriyle dolu o spekülatif gevezeliklerden çok daha değeli sonuçlarla bereketlendirmiş olacaktır. O spekülasyonlar ki kavram ve tariflerimizi keskinleştirme görevini şeklileştirmiş ve işi, boş soyutlamalara vardırmıştır. Kısacası bu şekilcilik, marksizmi Kant'ın epigonlarına özgü kalıp zarafeti ile yetiştirmiştir. Marksist çeliği bileyip inceltmenin anlamı nedir? Oysa görevimiz bizzat ham malzemeyi işlemek ve yeniden işlemektir!

Kanımızca, bu tema tarihsel materyalizm üzerine düzenlenen marksist seminerlerimiz için çok verimli bir konu oluşturabilir. Bu alanda yürütülecek bağımsız araştırmalar kuşkusuz tekil tarihsel olaylara ve koskoca

dönemlere yeni bir ışık ya da en azından biraz daha ışık tutabilir. Nihayet, yukarıda sözü edilen kategoriler çerçevesinde düşünme alışkanlığının kendisi bile, günümüzde kendini tüketmenin doruğuna ulaşmış olan kapitalist ekonomi ile bütünüyle dizginlerinden boşanmış olan kapitalist politika arasındaki ilişkiyi tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar açıkça gözler önüne seren çağımızda politik yönelişi büyük ölçüde kolaylaştıracaktır.

Bu temayı işleme konusunda **Vestnik Sotsialistiçeskoy Akademiy'e** söz vereli çok uzun bir süre geçti. Bugüne kadar koşullar beni bu vaadi yerine getirmekten alakoydu. Vaadimi yakın gelecekte yerine getirebileceğimden hiç emin olamıyorum. Bu nedenle şimdilik bu mektubu yazmakla yetiniyorum.

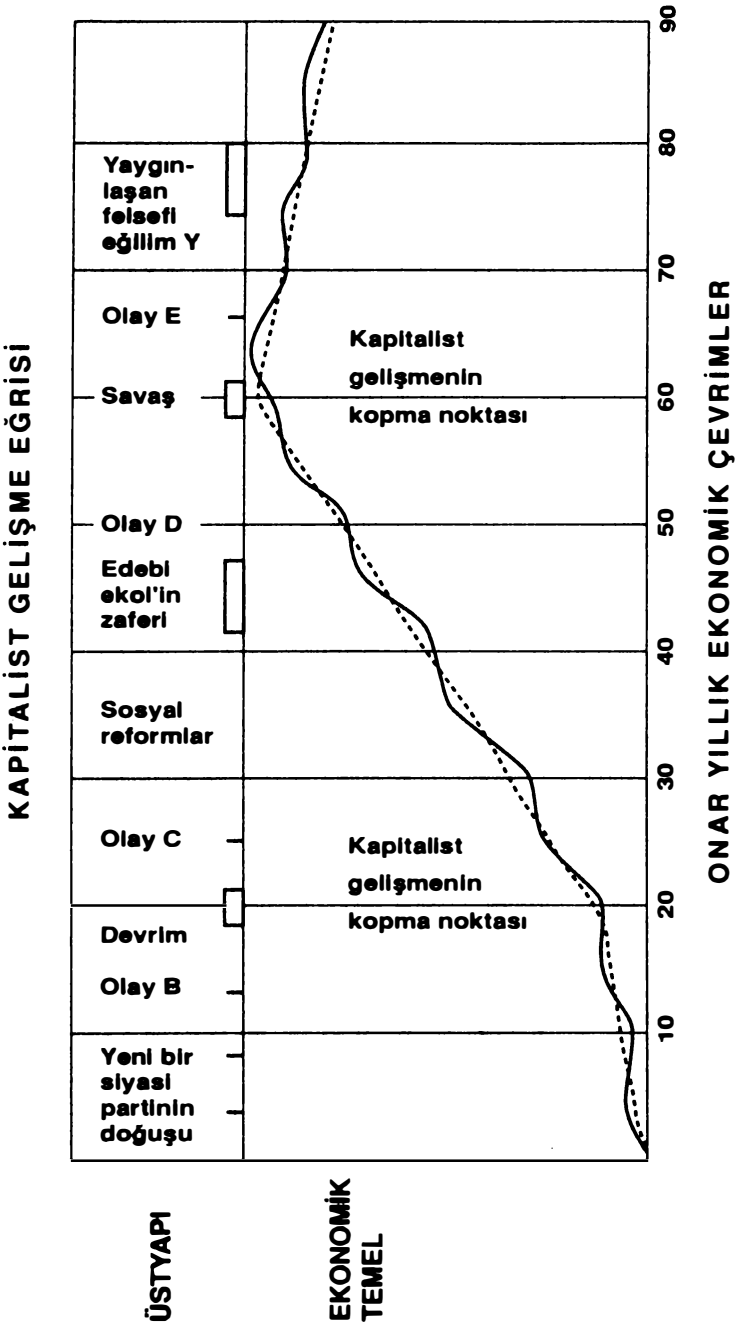
KAPİTALİST GELİŞME EĞRİSİ
ÜSTYAPI
EKONOMİK TEMEL
Yeni bir siyasi partinin doğuşu
Devrim
Olay B
Olay C
Sosyal reformlar
Edebi ekol'in zaferi
Olay D
Savaş
Olay E
Yaygınlaşan felsefi eğilim Y
Kapitalist gelişmenin kopma noktası
Kapitalist gelişmenin kopma noktası
10
20
30
40
50
60
70
80
90
ONAR YILLIK EKONOMİK ÇEVRİMLER

Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı?(2)

SUNGUR SAVRAN

"Sınırsız dünya"! "Küreselleşme" teorisi işte Marksizmin programının böylesine asli bir hedefinin günümüz dünyasında şimdiden gerçekleşmiş olduğunu ilan ediyor.[1] İnsan inanmak istiyor! Ama savaşları falan unutalım, 1996 yılında, dünyanın dört bir yanında bırakın toprak parçalarını, bırakın adaları, avuç içi kadar kayalıklar üzerine patlak veren onca gerilimden sonra içimize bir kuşku düşüyor! (Bizim yakından bildiğimiz Kardak/İmia üzerinde Türkiye/Yunanistan çelişkisi, türünün hiç de tek örneği değil. Benzer krizler, yazın sonunda Japonya ile Güney Kore arasında, Ekim ayında ise Tayvan, Hong Kong vb. de dahil bütün Çin dünyası ile Japonya arasında yaşandı. İnsan 1982'de İngiltere ile Arjantin'i savaştıran Falklands/Malvinas adalarını hatırlamadan edemiyor!) Elinizdeki yazının, **Sınıf Bilinci**'nin geçen sayısında yayınlanan birinci bölümü, "küreselleşme" teorisinin "ulus devletin sonu" tezini ayrıntılı biçimde ele alıyor ve teorik olarak çürütüyordu.

Yazının elinizdeki ikinci ve son bölümünde, "küreselleşme" teorisinin başka boyutlarını deştikten sonra, içinde yaşadığımız dönemde emperyalizmin bir bütün olarak yapısını ve çelişkilerini değerlendireceğiz. Bir ideoloji olarak globalizme burjuva milliyetçiliği temelinde yöneltilen itirazların enternasyonalizm açısından eleştirilmesinin ardından, yazının sonunda, "küreselleşme" tartışmasının politik sonuçlarını çıkarmaya çalışacağız.

---

1. Kavrama bütün küreselleşmeciler katılırlar ama bu iki sözcüğü bir kitabın başlığında bir araya gelmiş olarak görüyoruz da: bk. Kenichi Ohmae, **Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy**, Collins, Londra, 1990.

4. "Küreselleşme" kaçınılmaz mı?

"Küreselleşme" teorisinin politik açıdan en sakıncalı boyutunun, sürecin kaçınılmazlığı ile ilgili iddia olduğuna yazının giriş bölümünde değinmiştik. Küreselleşme terimiyle anılan yeni-liberal bütünleşme sürecinin kaçınılmazlığına ilişkin inancın önemi, işçi sınıfı saflarında ve solda bir teslimiyetçilik ve kadercilik atmosferi yaratmasından kaynaklanıyor.

Kaçınılmazlık fikri, iki düzeyde ele alınabilir. Birincisi, tekil ülkeler düzeyinde, dünya küreselleşirken **bu sürecin dışında kalmanın mümkün olmadığı** fikridir: bunun kabulü, solu ve işçi hareketini ister istemez sürece katkıda bulunmaya sürükler; bu durumda verilecek toplumsal mücadele, kaçınılmaz olarak, bütünleşmeye katılmanın maliyetlerini asgariye indirme türünden bir politika ile sınırlanacaktır. İkinci bir düzeyde ise, "küreselleşme"nin dünya çapında tersinmez, geri çevrilemez bir süreç olduğu fikri işlenir. Birinci düzey doğrudan doğruya bütünleşme karşısında ulusal devletin ve politikanın rolü konusuyla ilgilidir. Bu konuyu yukarıda ayrıntısıyla ele almış bulunuyoruz. Şimdi de sürecin dünya çapında geri çevrilemez olduğu fikrini tartışma masasına getirmemiz gerekiyor. Çünkü "küreselleşme"nin neredeyse bir silindir gibi önündeki bütün engelleri ezerek gerçekleşeceği, hiçbir gücün bu süreci geri çevirmeyeceği yolunda solda da yaygın bir inanış olduğunu gösteren belirtiler sürekli olarak ortaya çıkıyor.

Tartışmayı derinleştirmeden önce, solda son dönemde hakim olan bir düşünce tarzına karşı bir uyarıda bulunmak gerekiyor. "Gerçekçilik" etiketi altında ileri sürülen bir görüşe göre, kapitalizmin yasaları bir kez işlemeye başlayınca, bu üretim tarzının önünde hiçbir şey duramaz. Bu yasalara karşı gösterilecek direnç tarihin tekerleğini geriye çevirmeye çalışmakla eşanlamlıdır. Yapılması gereken, bu yasaları kavramak, onlara uyacak biçimde davranırken elde edilebilecek en iyi sonuçlara ulaşmaya çalışmaktır.

Bir örnek olarak Coşkun Adalı'nın küreselleşme konusunda ileri sürdüğü kaçınılmazlık fikrini ele alabiliriz. Adalı, "küresel birikimin devasa boyutlar aldığı günümüzde (...) ulusal sınırlar(ın), ciddi biçimde kâr oranının düşüşü yönünde çalışıyor" olduğu saptamasından yola çıkıyor. Kapitalizmin mantığı belirli bir düzeye vardığında, Adalı'ya göre, "değerin gerçekleşebileceği mekânın boyutlarını öyle bir zorlar ki sınırları yırtar atar."[2]

2. C. Adalı, "Reel Kapitalizm", **Marksist Eleştiri**, 1, Kış 1996, s. 79. Adalı'ya haksızlık etmemek için ekleyelim: kapitalizmi önündeki her engeli aşan bir silindir gibi gören başka yazarlardan farklı olarak, Adalı, sermayeye boyun eğilmesini önermiyor.

Burada, birincisi, kapitalist üretim tarzının yasalarının mutlak bir şaşmazlıkla, hiçbir karşı eğilim tarafından geri çevrilemeyecek "tunç yasalar" gibi işlediğine dair yanlış bir metodolojik hareket noktası ile karşı karşıyayız. İkincisi, ekonomik hareket yasalarının politik engelleri önlenemez bir kesinlikle silip süpüreceği fikri, ekonominin hiçbir politik dolayımdan geçmeden bütün toplumun hayatını yönettiği türünden tek-yanlı, diyalektik-olmayan bir yaklaşımı ortaya koyuyor. Nihayet, üçüncüsü, bu kaçınılmazlık mantığı kapitalist üretim tarzının sınıf çelişkileriyle örülü doğasını bir kenara bırakıyor, kapitalizmin yasalarının hiçbir zigzaga bile izin vermeksizin, doğrusal bir muzaffer gelişme içinde gerçekleşeceğini varsayıyor. Bu, Lenin'in "emperyalist ekonomizm" dediği okulun yöntemidir.

Bütün bu metodolojik sorunlar Adalı'nın tartıştığı somut konuda içine düştüğü çelişki aracılığıyla et kemik kazanır. Sermayenin yasalarının mekânın sınırlarını "yırtıp atması", Adalı için açıkça ulusal devletin eninde sonunda kapitalizm koşullarında bile tarih sahnesinden çekip gitmesi anlamına geliyor. Oysa burada bir çelişki var: Adalı'nın ulusal devletin yerini almakta olduğunu erken ve aceleci biçimde ilan ettiği alt-sistemler de (yani bloklar da) aynen ulusal devletler gibi kapitalizmin mekânını sınırlandıracağı için, kâr oranının yükseltilmesinin önünde (daha gevşek bile olsa) birer engeldir. Çünkü Adalı'nın da işaret ettiği gibi "sınırların erimesi, sınır denen olgunun erimesi anlamına gelmiyor." Engelin gerçek anlamıyla ortadan kalkması için dünya kapitalizminin devletler arasında bölünmesinin, yani **çok sayıda devlet** durumunun son bulması gerekir. Oysa Adalı'nın kendisi devletin sınıf olgusunun bir ürünü olduğunu vurguluyor: "Devlet, aralarındaki çelişki uzlaşmaz iki temel sınıf varolduğu sürece olacaktır." Öyleyse, sermayenin ekonomik yasaları hiç de mekânın sınırlarını "yırtıp atamaz"! **Sermayenin yasalarının dünya çapında hükmünü icra etmesi eğilimi ile çok sayıda devletin yarattığı sınırlar kapitalizmin aşılamaz bir çelişkisidir.**

Marksizm içinde yaygınlaşan bu "silindir-kapitalizm" anlayışını bertaraf ettikten sonra şimdi esas sorumuza dönebiliriz: "küreselleşme" bir dünya olgusu olarak geri çevrilemez, kaçınılmaz bir olgu mudur? Dikkatli bir inceleme bu sorunun cevabının olumsuz olduğunu gösteriyor.

Günümüzün emperyalist karaktere sahip kapitalizmi, öylesine ağır çelişkilerle karşı karşıyadır ki, bu çelişkilerin birinin ya da birkaçının olgunlaşarak patlayıcı bir karakter kazanması halinde dünya kapitalist sisteminin bir kargaşaya yuvarlanması, 1930'lu yılları bile aratacak bir parçalanma yaşaması, yani "küreselleşme"nin tam karşıtına dönüşmesi sadece bir olasılık değil, yüksek bir olasılıktır. Burada günümüz dünya kapitalizminin yaşadığı bütün önemli çelişkileri, özet halinde bile olsa, hep birden ele

almak mümkün de değil, gerekli de. Dünya çapında bütünleşmenin vazgeçilmez unsurlarından biri olan, işçi devletleri alanında kapitalist restorasyon sürecinin çelişkilerinden, bütünleşmenin karşı kutbunda diyalektik olarak yarattığı ulusal ve dinsel partikülarizmlere[3] kadar çeşitli sorunlar dünya kapitalizminin istikrarını tehdit eden unsurlardır. Biz bunları şimdilik bir kenara bırakarak, son dönemin hızlanmış bütünleşme sürecinin ürünü olarak ortaya çıkan **yapısal, sistemik** üç çelişkiyi merceğin altına alalım.[4]

Bütünleşmenin çelişkileri(1): hayali mekânda macera

Yeni-liberal bütünleşme sürecinin asli boyutlarından birinin, hatta en çarpıcı olanının uluslararası para sermaye akımlarının serbestleşmesi, başka bir deyişle mali piyasaların dünya ölçeğinde bütünleşmesi olduğu biliniyor. Bu sürecin, aynı zamanda, mali piyasalarda çarpıcı bir şişkinlikle elele gittiği, dünya çapında para-kredi sisteminin üretime oranla bir patlama yaşadığı da sık sık üzerinde konuşulan bir olgu. Yaygın kanı, bu iki olgu arasında zorunlu bir nedensellik bağı, hatta bir özdeşlik olduğu yolunda. Bu kavrayışa göre, mali piyasalardaki uluslararası bütünleşme, göz kamaştırıcı spekülatif kâr olanakları yarattığı için giderek daha büyük miktarda paranın bu piyasalara akmasına yol açmış, bu da mali şişkinliğin temelindeki esas neden olmuştur.

Bu açıklama üzerinden yürümek, bizim buradaki amaçlarımız açısından işleri oldukça basitleştirirdi. Çünkü bugünkü düzeylere ulaşmış bir mali şişkinliğin bir parasal çöküntü ile sonuçlanması ihtimali her zaman yüksektir. 1974-75'den bu yana sürmekte olan uzun krizin tarihi, bu tür bir mali çöküntünün eşiğinden defalarca dönülmüş olduğunu gösteriyor: 1982'de Meksika ve Brezilya'da başlayan uluslararası borç krizi, 1987 ve 1989 New York borsa krizleri, 1990 ABD Savings and Loan (Tasarruf Sandıkları) iflası, 1992 ve 1993'de Avrupa Para Sistemi'nde yaşanan çalkantılar, doların yen ve Avrupa paraları karşısındaki tahterevalli misali iniş çıkışları, 1994 Meksika krizi ve bunun uluslararası alana yayılması, 1995 Barings Bankası skandalı vb. vb. uluslararası mali sistemin nasıl kriz eğilimli olduğunu tekrar tekrar kanıtlamıştır. Dolayısıyla, parasal şişkinlik uluslararası bütünleşmeye bağlandığı takdirde, "küreselleşme" olarak anılan sürecin ne denli kırılgan olduğunu kanıtlamak kolaylaşır. Biz önce bir

3. Bu konuyu daha önce ayrıntılı olarak ele almıştım. Bk. "Bankalar ve Bayraklar: Uluslararasılaşma Çağında Milliyetçilik", **Sınıf Bilinci**, 12, Mart 1993.

4. Günümüz dünya kapitalizminin çelişkilerinin daha ayrıntılı bir tablosunu başka bir yazıda çizmeye çalışmıştım: "Ekonomik Kriz ve Uluslararası Politika: Yeni Dünya Düzeni'nin Çelişkileri", **Petrol-İş Yıllığı 93-94**, İstanbul, 1995.

saptama yapalım: nedeni ne olursa olsun, dünya kapitalizminin yaşadığı mali şişkinlik, sistemi büyük bir çöküntü tehlikesiyle karşı karşıya getiriyor. Bu saptamadan sonra da kolay yolu reddederek, kendi işimizi biraz zorlaştıralım.

Zorlaştırmak gerekli çünkü genellikle sanıldığının aksine, **mali şişkinlik olgusu uluslararası bütünleşmeden kaynaklanmıyor.** Ondan çok daha ağırlıklı etken dünya kapitalizminin yaşadığı uzun kriz. Kapitalizmin krizleri, genel bir eğilim olarak, iki yanlı bir mekanizmanın sonucunda krediye olan talebi hızla arttırır. İşin talep yanında, kriz dolayısıyla zayıf duruma düşmüş olan sermaye birimlerinin ve ülkelerin ayakta kalmak için krediye olan ihtiyaçları artar. Arz yanında ise, artı-değer üretiminin içinden geçtiği darboğaz, üretim faaliyetini sermaye için kârlı bir alan olmaktan çıkardığından sermaye hızla mali alana yönelir, kârlılığını bu alandaki operasyonlar aracılığıyla sağlama çabasına girişir. Sermaye böylelikle dalga dalga mali piyasalara girdiğinde, mali piyasalarda genel bir şişkinlik yaşanır. Bu olgu, kapitalist krizlerin genel bir yasasının ifadesinden başka birşey değildir: **krizlerde para üretimden ayrılır.** Spekülasyon genelleşir. Mali şişkinlik krizin suni biçimde ertelenmesine yol açarken aynı zamanda çöküntü tehlikesini yükseltir. İşte bugün içinde bulunduğumuz durum, esas olarak, 20 yılı aşkın süredir devam eden, dünya çapındaki kapitalist krizin bir ürünüdür. Elbette mali piyasaların uluslararası bütünleşmesi mali sermayeye yeni kâr olanakları sağladığı için, aynı zamanda yeni finansal araçlar (türev piyasalar vb.) riskli ama yüksek kâr vaad ettiği için, sermaye bu krizde mali piyasalara başka krizlerde olduğundan da yoğun biçimde kaymış olabilir. Ama bu bir gerçeği ortadan kaldırmaz: eğer kriz olmasaydı, üretim ve sermaye birikimi canlı biçimde sürüyor olsaydı, dünya çapında yaşanmakta olan dev boyutlardaki mali şişkinlik bugün bu ölçeğe ulaşmış olmazdı. Dolayısıyla, bugün kapitalizmin karşı karşıya bulunduğu mali şişkinlikten kaynaklanan çöküntü tehlikesi, uluslararasılaşma bu boyutlara ulaşmış olmasaydı bile, krizin bir ürünü olarak ortaya çıkacaktı.

Elbette bu kapitalizm için bir teselli değil, elbette tehlikeyi azaltmıyor. Dolayısıyla daha şimdiden bir noktayı saptayabiliyoruz: dünya kapitalizmi bir mali çöküntü tehlikesi dolayısıyla son derecede kırılgan bir yapıya sahiptir. Bu da uluslararası bütünleşmenin muzaffer biçimde ilerleyeceği iddiasının yanına en azından bir soru işareti yerleştirmemizi gerektirir.

Bu noktaya birazdan döneceğiz, ama bizim buradaki amacımız sadece dünya kapitalizminin zaaflarını ortaya koymak değil, açılan yeni dönemde yaşanmış olan hızlı uluslararası bütünleşmenin yol açtığı **yeni çelişkileri keşfetmek.** Başka bir biçimde söylenirse, günümüz kapitalizminin

yapısında varolan yeni çelişkilerin, krizden kaynaklanan mali şişkinlikten **bağımsız olarak** bütünleşmeyi tersine çevirme yönünde bir etki yaratıp yaratmayacağını anlamak istiyoruz.

Mali piyasalarda liberalizasyon bilgisayar ve telekomünikasyon sistemlerindeki büyük atılım ile bir araya geldiğinde mali faaliyetlerde yepyeni bir durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Büyük para miktarlarının bilgisayar şebekeleri aracılığıyla anında dünyanın bir köşesinden bir diğerine transfer edilmesi artık mümkün olduğundan, mali piyasalarda dünya çapında 24 saat kesintisiz alışveriş olanaklı hale gelir, dünyanın bütün mali piyasaları birbirine bağlanır, yeni finansal araçların da dahil olduğu bir tabloda delice bir arbitraj faaliyeti bütün borsaları sarar. Bir yazarın deyişiyle, bütün dünyanın mali piyasaları 24 saat boyunca "sanki hepsi aynı yerdeymiş gibi işler."[5] "Sanki aynı yerdeymiş gibi": bu ifade yeni teknoloji ile liberalizasyonun bir araya geldiği koşullarda, mali piyasalarda **mekânın yok edildiği** gerçeğinin çarpıcı bir ifadesidir.[6] Elbette burada yok edilen gerçek mekân değildir: dünyanın dört bir köşesinden insanları bir araya getiren, "sanki aynı yerdeymiş gibi" davranmalarını olanaklı kılan, bilgisayar dünyasının sanal mekânıdır, "cyberspace"dir. Burada bütün alışverişler coğrafi farklılıklardan soyutlanır, mekânların özgüllüğünden bağımsızlaşır. Dünyanın dört bir köşesinden kaynaklanan tarım ürünleri, madenler, sınai mallar, dövizler, hisse senetleri, devlet tahvilleri, kaynaklarından bağımsız biçimde soğuk bir hesaplamanın konusu haline gelir. Dünya kapitalizminin, ulusal koşulları ve ulus devletleri aşarak mükemmel bir bütünleşmeye ulaştığı mekândır burası. "Bankacılık hızla zaman, yer ve döviz türünün tahditlerine karşı kayıtsız hale gelmektedir." Bu bütünleşme bazan o kadar otomatiğe bağlanır ki, insan iradesi somut kararlarda hiçbir etkide bulunmayabilir: "Bazan bilgisayarlaşmış uzman sistemlerin, farklı zaman dilimleri üzerinden 'alışveriş' yaptıkları durumlarda, karar alma insan faktöründen bile kopmuş olur."

Ama "burası" sanal bir mekândır. Gerçekte çok farklı üretim koşullarına, para sistemlerine, kamu maliyelerine, iş ilişkilerine sahip ulusal ekonomilerin arasındaki **farklılıklardan soyutlayan**, her birinin özgül koşullarını salt bilinen istatistiklerle ifade eden, kapitalizmin anarşik doğası ne-

5. John Gerard Ruggie, "At Home Abroad, Abroad at Home: International Liberalisation and Domestic Stability in the New World Economy", **Millenium**, Özel sayı: The Globalisation of Liberalism?, cilt 24 (3), Kış 1995, s. 517.

6. Burada sözü edilen olgu, David Harvey'in "mekânın zaman aracılığıyla ortadan kaldırılması" olarak tanımladığı sürecin sınırında ortaya çıkan, bir bakıma bu süreci mantıksal sonucuna ulaştıran bir gelişmedir. Süreç ancak bu alanda mantıksal sonucuna ulaşabilirdi, çünkü sözkonusu olan gerçek sermaye değil, Marx'ın deyişiyle hayali sermayedir. Bu sürecin betimlenişi için bk. David Harvey, **Postmodernlik Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul, yayına hazırlanıyor.

deniyle bilinemeyecek ya da bilindiği halde mali piyasaların erişemediği ya da onlardan saklanan bilgileri ya da nicelleştirilemeyecek faktörleri (Kobe depremi, Zapatista ayaklanması, IRA bombası vb.) bilgisayarın hafızasına kaydetmeyen, kaydedemeyen sanal bir dünya. **Bu mekânda, eşit olmayan şeyler eşitlenir, varolan coğrafi farklar yok sayılır.** "Cyberspace"te spekülasyonun patlayıcı çelişkisi, piyasaların temelinde yatan mekânsal farklılıkları (ulusal ekonomilerin çeşitliliğinden kaynaklanan farklılıkları) yok sayarak, herşeyi tek bir mekâna indirgemesidir. İşte bu nedenle, bu tek mekâna, Marx'ın "hayali sermaye" kavramını izleyerek "hayali mekân" adını verebiliriz.

Varlığı yadsınan farklılıklar, sanal mekânda kaydedilmeyen gelecek, "cyberspace"in hayali mekânında varsayılan koşullara uymayan sonuçlar ürettiğinde, karşılaşılan krizdir. Kriz, hayali dünya üzerinde iki farklı etki yaratır. Hayali dünyanın, sayıların soyutluğu üzerinde yükselen rahatını bozduğu andan itibaren süreç tersine bir yol izlemeye başlar. Başlangıçta, bütün ajanlar "sanki aynı yerdeymiş gibi" oldukları için, bu sefer neredeyse "sanki hiç zaman geçmeden" kriz dünyanın dört bir yanına yayılır. Piyasaların canlılık döneminde farklı mekânlar arasında yaptığı soyutlamayla hepsini birbirine eşitleyen hayali mekân, kriz anında da aslında koşulları çok farklı olan gerçek mekânları tek bir mekânda, kriz zemininde birleştirir. Gerçek coğrafyada bir tek noktada patlak veren kriz, hayali mekânda bir mürekkep lekesi gibi yayılır. Yani, "cyberspace"in hayali mekânı **krizleri hızla genelleştirme, bütün dünyada senkronize etme yönünde bir eğilimi bağrında taşır.**

Bir ikinci momentte kriz hayali mekânın yanılsamalarını yerle bir eder. Krizin genelleşerek bütün dünyaya yayılması, bütün ajanlarda fırtınadan kaçmak için sığınacak bir liman, yani ötekilerden farklılaşmış, özgül bir mekân arayışını başlatır. Böylece, hayali mekânda normal canlılık döneminde ortadan kalkan mekân farklılıkları krizle birlikte geri döner. Her bir ajan gerçek dünyadaki mekân farklılıklarını, yani ulusal ekonomiler arasındaki farklılıkları hesaplarında baş köşeye yerleştirir. Böylece, hayali mekân tarafından ortadan kaldırılmış olan **gerçek dünyanın coğrafyası muzaffer biçimde geri döner.**

Bu kavramsal tahlili okuyucunun gözünde canlandırmak için 1994 Meksika krizine kısaca göz atalım. 1988'den itibaren Salinas yönetiminde yeni-liberal bir atağa geçen Meksika, ABD ile ayrıcalıklı ilişkilerinin de belirlediği bir ortamda, 90'lı yılların başında büyük miktarlarda kısa dönemli sermayenin akın ettiği bir ülke oldu. Bu "sıcak para" aslında basit bir mekanizmayla sunulan yüksek getiriye cezbediliyordu: değeri düşük tutulan ulusal paraya çevrilen dolar, mark, yen vb. yüksek faiz elde ettikten

sonra değerinden fazla yitirmeden yeniden eski kılığına dönebiliyor, bu yolla çok yüksek bir düzeyde değerleniyordu. Hayali mekân bu durumu (elbette bilinen risk faktörlerini de ifade eden) soyut sayılarla (borsa endeksleri, faiz oranları, döviz kurları vb.) kaydediyordu. Ama her spekülatif işlemde olduğu gibi, burada da geleceğin belirsizliğinden kaynaklanan, kapitalizmin anarşik ve kriz eğilimli doğasının güçlendirdiği bir bilinemezlik payı mevcuttu. Buna piyasa sinyallerinin her zaman doğru bilgi aktarmadığı gerçeğiyle Meksika hükümeti tarafından gizlenen bilgileri ekleyin: "cyberspace"in yarattığı mekânsız dünyanın aslında mekânlar arasındaki gerçek farklılıklardan soyutlayan bir dünya olduğunu kavrarsınız. Nitekim, 1994 sonunda birçok başka ulusal ekonomide işler tıkırında giderken Meksika ekonomisinde dış ödemeler dengesi ve kamu açıklarında ifadesini bulan bir aşırı ısınmanın ortaya çıkması, durumu birden bire tersine çeviriyordu. Zapatista isyanının aynı günlerde yeniden alevlenmesi de öngörülemeyecek bir başka faktördü. Kriz sonrasında başta IMF olmak üzere bütün finans çevrelerinin bir "erken uyarı sistemi" arayışı içine girmesinin anlamı, gerçek coğrafyadaki farklı mekânların (yani ulusal ekonomilerin) eşitsiz gelişiminin etkisinin tanınmasından başka bir anlama gelmez.

Kriz patlak verir vermez orman yangını gibi gelişti: öteki ulusal ekonomilerin koşulları hiç de bunu gerektirmediği halde, hayali mekân bütün ülkeleri birbirlerine eşitlediği için, kriz önce Latin Amerika ülkelerine yayıldı, sonra Avrupa'ya ve uzak Asya'nın çeşitli ülkelerine sıçradı. Mekânı birleştiren "cyberspace" krizi genelleştiriyor ve senkronize ediyordu. Ama burada işin içine ikinci bir çelişki girecekti. Tam da kriz genelleştiği, uluslararasılaştığı için, bütün sermayeler sığınacak bir liman aramaya yöneldiler. Bu uluslararası krizde ilk kez "sığınak para" terimi yaygın olarak kullanılmaya başladı. "Sığınak para", ulusal ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki güçlü konumu dolayısıyla değerinin istikrarını sürdüreceğine inanılan ulusal paralara verilen addı. Meksika krizinin uluslararasılaşması esnasında Alman markı ve Japon yeni "sığınak para" rolü oynadılar. Bu olgu "sığınak para"ların ardındaki ulusal ekonomilerin gücüne dayandığı için, daha önce kendisinden soyutlanmış olan coğrafi farklılıkları bir kez daha gündeme getirmiş oluyordu. Daire böylece tamamlanmıştı. Gerçek hayatın farklılaşması, hayali mekâna baskın çıkmıştı.

Bu kavramsal tahlil ve temsili bir örnek olarak 1994 Meksika krizi, bize birşeyi açıkça gösteriyor: finans piyasalarında bütün ulusal farklılıkların üzerinde yükselen baş döndürücü bütünleşme, gerçek dünyada ulusal ekonomiler arasında varolan dinamik farklılaşmayla çelişki içine girme yönünde bir eğilim taşır. Bu çelişki potansiyel bir eğilim olmaktan çıkıp güncelleştiğinde kriz patlak verir. Kriz inanılmayacak bir hızla dünyaya

yayılır. Yani, liberal uluslararasılaşma, **kendi doğasından ileri gelen çelişkiler dolayısıyla** bir mali çöküntü yaratmaya eğilimlidir.

Somut, kuşkusuz her zaman çok yönlü bir belirlenmenin ürünüdür. Dünya kapitalizminin son dönemde yaşadığı mali çöküntü olaylarında, kapitalizmin uzun krizinin ürünü olan parasal şişkinliğin etkisi ile yukarıda anlatılan hayali mekânın çelişkilerinin etkisini elbette birbirinden kesin bir biçimde ayırmaya olanak yoktur. Ama eğer bu iki temel kriz faktörünün somut örnekleri verilmeye çalışılacak olsa, 1987 New York borsa krizi ilkinin, 1994 Meksika krizi ise ikincisinin tipik örnekleri olarak kabul edilebilirdi. Borsa krizleri kapitalizmin belirli aralıklarla tekrarlanan düzenli bir olgusu olarak artık klasikleşmiştir.[7] New York borsa çöküntüsü, doğrudan doğruya kapitalizmin kriz dönemlerinin düzenli bir olgusu olan mali şişkinlik ve bunun yol açtığı spekülasyon dalgasının bir ürünüdür. Buna karşılık, 1994 Meksika krizi, elbette mali şişkinlik faktörünün de belirlediği bir ortamda, esas olarak son dönemin finansal liberalizasyonunun, yani uluslararasılaşmanın son büyük atılım döneminin özgül sonucudur. Bu yüzdendir ki, Meksika krizine "21. yüzyılın ilk krizi" nitelemesi yakıştırılmıştır.

İster mali şişkinliğin, ister finansın uluslararasılaşmasının çelişkilerinin sonucunda olsun, dünya kapitalizmi bugün mali bir çöküntü yönünde son derecede güçlü bir eğilimi bağrında taşıyor. Uluslararası finans dünyasının korku içinde tartıştığı "erken uyarı sistemleri" ve "yangın duvarları", New York ya da Meksika krizlerindekinden farklı olarak, çöküntünün denetim altına alınmasını sağlayamadığı takdirde, uluslararası bir mali çöküntü, dünyanın içinde yaşadığı konjonktürü sadece ekonomik olarak değil, politik, ideolojik, hatta askeri alanlarda köklü biçimde değiştirecektir. Gerçekleştiği takdirde, böyle bir uluslararası mali çöküntü, her bir emperyalist ülkenin ya da blokun kendi dar çıkarlarını dünya kapitalizminin çıkarlarının önüne almasını ve muhtemelen dünya ekonomisinin parçalanmasını beraberinde getirecektir. İdeolojik planda, yeni-liberalizm ve globalizm büyük bir yenilgiye uğrayacak, bugünün safkan liberallerinin bir bölümü de dahil olmak üzere, burjuvazinin ideolojik sözcüleri yeniden kaba bir milliyetçiliğin yörüngesine girecektir. Uluslararası bütünleşmenin yiyeceği darbe sonucu "küreselleşme" ideolojisinin de yerinde yeller esecektir. Emperyalist güçler arasında kıran kırana rekabet, askeri alandaki tablonun da hızla değişmesine yol açacak, Avrupa ve Japonya hızla silahlanmaya yönelecektir. Bu tür bir gelişme dünyayı hızla bir yol ağzına getirecektir: ya faşizm ve üçüncü bir dünya savaşı, ya da uluslararası prole-

7. Galbraith borsa krizlerinin neredeyse kaçınılmaz bir düzenlilikle tekrarlanmasının spekülatif ruh durumuyla ilgili yönünü mükemmel biçimde özetliyor. Bk. John Kenneth Galbraith, **A Short History of Financial Euphoria**, Whittle, 1990.

ter devrim. Kısacası, artık kartlar bütünüyle açılmış olacaktır.

Bütün bunlar uluslararası bir mali çöküntü **gerçekleşirse** ortaya çıkacak sonuçlardır. Ama bu sonuçların ön belirtileri şimdiden somut olarak ortaya çıkmıştır. Şimdi dünya sistemi içinde yükselmekte olan bloklar olgusuna bir de bu gözle bakalım.

Bütünleşmenin çelişkileri (2): bloklaşma

Yukarıda, globalizmin ulusal devletin sonu tezine bir dayanak olarak gösterdiği ekonomik blokların (AB, NAFTA, Pasifik vb.), bir bütünleşme dinamiğini ifade etmekle birlikte ve (en azından AB örneğinde) klasik anlamıyla "ulus devlet" olarak bilinen politik birimin aşılması yönünde bir eğilimi içinde taşımakla birlikte, "çok sayıda devlet" olgusunu ilga etmek bir yana, genişleyen ölçekte yeniden üretmekte olduğunu görmüştük. Şimdi sormamız gereken soru şu: bloklaşma neden tam da dünya ekonomisinin hiçbir politik engel tanımayan biçimde bütünleştiğinin ("küreselleştiği"nin) iddia edildiği bir dönemde gelişiyor? Neden gerçek bir "küreselleşme" yerine dünya ekonomisinin alt birimlerde yoğunlaştığına tanık oluyoruz?

Bu sorunun cevabı dolambaçsız biçimde verilebilir: **bloklaşma emperyalist sermaye grupları ve emperyalist devletler arasında varolan çelişkilerin son dönemde adım adım keskinleşmesinin bir ürünüdür.** Blokların, dünyanın üç büyük emperyalist güç odağı, yani ABD, Almanya ve Japonya'nın etrafında kurulmakta olduğu gerçeği bile bu teşhisi doğrulayan bir ilk veridir. Emperyalistler arası çelişkilerin son yıllarda yoğunlaşması ise esas olarak dört temel faktöre bağlanabilir.

Birincisi, kapitalizmin her krizi tekil birimler (sermayeler ve ülkeler) arasındaki rekabeti keskinleştirir. Genişleyen bir ekonomide hemen her birim kendi gücüne orantılı olarak bir hayat alanı bulurken, durgun bir ekonomide her birimin ayakta kalmasının koşulu ötekilerin altını oyması haline gelir. Dünya kapitalizminin, 1974-75 daralmasıyla birlikte başlayan ve hâlâ devam etmekte olan depresif eğilimli uzun dalgasının ürünü olan yirmi yıllık genel kriz içinde de kapitalizmin bu genel yasası harekete geçmiş, emperyalist sermayeleri ve ülkeleri yoğun bir rekabete itmiştir.

İkincisi, II. Dünya Savaşı'ndan çıkışta savaş yaralarını sarmakta bile güçlük çeken Avrupa ve Japonya karşısında ezici bir güce sahip olan ABD'nin yaklaşık 25-30 yıl boyunca emperyalist rakipleri üzerinde sürdürdüğü hegemonya, eşitsiz gelişme yasasının hükmünü icra etmesiyle birlikte adım adım aşınmış, sonunda emperyalizm 80'li yıllara bir hegemonik odağın yokluğunun damgasını vurduğu bir güç dengesi içinde girmiştir. Elbette ABD askeri, politik, diplomatik ve kültürel alanlarda hâlâ

en önde gelen güçtür; ama bu alanlardaki gücün uzun dönemli temeli olan ekonomik alanda, sınai, teknolojik, finansal gücü hiç de tartışmasız biçimde öteki emperyalist odaklara göre üstün değildir, hatta birçok konuda üstünlüğü Japonya ve Almanya'ya kaptırmıştır. Farklı alanlar arasındaki bu eşitsiz gelişme de emperyalizmin bugünkü çelişkilerine ek bir patlayıcı karakter kazandırmaktadır.

Üçüncüsü, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde emperyalizmin, önderliğini Sovyetler Birliği'nin yaptığı bir bürokratik işçi devletleri bloku ile yüzyüze gelmesi, emperyalistler arası dayanışmayı çelişkilerin önüne çıkarmışken, Sovyetler Birliği'nin (Doğu Avrupa'yı izleyerek) dağılmış olması, emperyalistler arasındaki rekabetin de iki farklı nedenle yeniden yükselmesine yol açmıştır. Bir yandan, "Sovyet tehdidi"ne karşı gelişen emperyalist dayanışmanın gerekliliği (o alandaki gelişmelere bağlı olarak şimdilik) ortadan kalkmıştır. Bir yandan da, Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün yol açtığı derin istikrarsızlık ve altüst oluş dönemi, emperyalist yeniden paylaşım mücadelesine son derecede uygun bir ortam yaratmıştır. Üstelik bu yeniden paylaşım mücadelesi, emperyalist dünya ekonomisiyle onyıllar sonra yeniden bütünleşmekte olan eski Sovyet cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa ile (bunlara bir süre sonra patlamalı çelişkiler barındıran Çin de muhtemelen dahil olacaktır) sınırlı değildir. Ortadoğu'dan Latin Amerika'ya kadar başka birçok bölgede de ortadan kalkan Sovyet nüfuzunun yerini hangi emperyalist gücün alacağı, bu yeniden paylaşım mücadelesinin konuları arasındadır.

Bu yazının konusu açısından bizi asıl ilgilendiren etken dördüncüsüdür. Bu etkeni teorik olarak kanıtlanabilecek bir gerçek olarak ifade edebiliriz: **sermayenin uluslararasılaşması ilerledikçe emperyalistler arası rekabet artar.** Bu önermenin globalizmin değerlendirilmesi açısından ne denli önemli olduğunu vurgulamakta yarar var. Globalizm, bütünleşme ilerledikçe ulus devletlerin önemini yitirdiğini söylediğine göre, devletler arası rekabetin de giderek sönümleneceği fikri bu görüşün doğal bir uzantısıdır. Oysa burada tam tersi söylenmektedir. Emperyalist devletler arasında rekabet sönümlenmek bir yana, bütünleşmeyle birlikte daha da keskinleşir.

Emperyalist sermayeler ve buna bağlı olarak devletler arasında rekabetin keskinleşmesinin en dolaysız nedeni, sermayenin en gelişkin biçimi olan mega kapitalin doğasından kaynaklanır.[8] Her ne kadar sermaye ihracı emperyalist çağın başına kadar geri giderse de, başlangıçta her emperyalist ülkenin sermayesi, kendi ulusal devletinin ayrıcalıklı konumundan yararlanarak belirli bölgelerde yoğunlaşıyordu (sömürgelerde, nüfuz alan-

8. "Mega kapital" kavramını bu yazının ilk bölümünde açıklamıştım. Burada kısaca "çokuluslu şirket" (ÇUŞ) olarak anılan sermaye türünü kastettiğimi belirtmekle yetineyim.

larında vb.). Bu yüzden, emperyalizmin ilk dönemlerinde emperyalistler arası rekabet daha **dolaylı** bir karakter taşıyordu. Esas olarak, bu tür ayrıcalıklı alanlara sahip olmayan yeni emperyalist güçlerin (değişik aşamalarda Almanya, ABD, Japonya, İtalya vb.) eşitsiz gelişme sonucunda yükselişinin ürünü olarak önden gidenlerin "kapalı av alanları"na göz dikmesi dolayısıyla belirli tarihsel momentlerde kendini ortaya koyuyordu. Ama bir kez, bir tarihsel biçim olarak mega kapital olgunlaştığında, rekabet alanı artık yerkürenin her noktası haline gelir. Dolayısıyla, farklı ülkelerin ÇUŞ'ları, sadece sömürgeler vb. üzerinde yarışmazlar. Bütün dünya çapında ve giderek artan bir ölçüde **birbirlerinin ulusal ekonomilerinin içinde** rekabete girerler. Artık uzaktan, dolaylı bir rekabet değildir, sözkonusu olan: yüzyüze, doğrudan, sıcak, bu yüzden de kıran kırana bir rekabet bu dolaylı rekabetin yerini almıştır. Bugün emperyalistler arasında ana çelişki noktalarından biri, hangi ulusal emperyalist sermayenin öteki emperyalist gücün ulusal ekonomisine daha fazla nüfuz edeceği sorunu ile ilgilidir. Dün Avrupa burjuvazisi, 60'lı yıllarda ABD sermayesi tek yanlı olarak Avrupa'ya akarken "Amerika meydan okuyor" korkusuna kapılmıştı.[9] Avrupa kaynaklı doğrudan yatırımların Amerikan ekonomisinde dev ölçeklere ulaştığı günümüzde ise, Amerikan burjuvazisi, kendi sermayesinin Avrupa'yı fethetmekte olduğu 60'lı yılların "asrı saadet"ini şovenist bir nostaljiyle yad ediyor. ABD ile Japonya arasında, artık dünya sisteminin yapısal bir özelliği haline gelmiş olan sert pazarlıkların ana konularından birini ise, Japonya'nın, kendi yatırımcılarının başka ülkelerdeki dev girişimlerine rağmen hâlâ yabancı yatırımlara öteki emperyalist ekonomilerden çok daha kapalı olması gerçeği oluşturuyor.

Doğrudan yatırım alanı için geçerli olan, para sermaye akımları için de geçerlidir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve mali piyasaların bütünleşmesi, bütün emperyalist ülkelerin finans kapitalinin öteki emperyalist ülkelerde (ve elbette bağımlı ülkelerde) dev ölçekte spekülatif yatırımlara (devlet tahvili, hisse senedi, gayrımenkul vb.) girişmesini beraberinde getirmiştir. Bugün ABD'de şovenist bir histeriyle tekrarlanan "Japonya Amerika'yı satın alıyor" fikri, bu gerçekliğin bir ürünüdür.

9. Fransız gazetecisi Jean-Jacques Servan Schreiber'in 60'lı yılların ortalarında yayınlanan ve bu başlığı taşıyan kitabı Fransa'da büyük yankı uyandırmış, de Gaulle milliyetçiliğinin bu ülkedeki zeminini güçlendirmişti. Servan Schreiber'e soldan cevap Ernest Mandel'den gelmişti. (Mandel'in cevabı Türkçe'de de yayınlanmıştır: **Avrupa Amerika'ya Karşı**, çev. Mustafa Dağlar, Köz Yayınları, İstanbul, 1974. Kitabın orijinal yayın tarihi 1968'dir.) Mandel eşitsiz gelişme yasasından hareketle Avrupa'nın emperyalist sermayesinin yükselişini vurguluyor ve böylece Avrupa milliyetçiliğine karşı bir barikat örüyordu. Sweezy'den Poulantzas'a birçok Marksist teorisyenin o dönemde "süper emperyalizm" olarak niteledikleri Amerikan emperyalizminin hegemonyasını mutlaklaştırdıkları, buna karşılık Mandel'in eşitsiz gelişme yasasından hareketle somut tarihsel eğilimi çok daha iyi kavradığı, bugün genellikle unutulan bir noktadır.

Aynı gelişme eğilimini uluslararası ticaret alanında çok özgül bir biçim altında görmek mümkündür. Bu yazının ilk bölümünde, sınır kapısı korumacılığı son dönemin liberalizasyonu ile birlikte önemsizleştiği için ulusal ekonomik yapının uluslararası ticarette geçmişe göre çok daha büyük bir önem kazandığını görmüştük. Bu gelişme bize aynı zamanda son dönemde dünya kapitalist sisteminin bağrında belirginleşen bir çelişkinin de anahtarını verir. 1990'lı yıllar, ABD ile Avrupa, ama daha da büyük ölçüde ABD ile Japonya arasında, ikili ticaret konusunda ticaret boykotu tehditlerine kadar varan sürtüşmelere sahne olmuştur. Bu sürtüşmelerde konu gümrük korumacılığı değil, emperyalist ülkelerin ulusal ekonomik yapılarından kaynaklanan "haksız rekabet" iddialarıdır. Okur, "haksız rekabet" iddialarının çözümünün, nesnel ve nicel kıstaslara bağlı olarak ele alınabilecek gümrük korumacılığına göre çok daha zor olduğunu hatırlayacaktır. Kime göre "haksız"? Çözüm hangi ülkenin standartlarına göre uygulanacak? Uyuşmazlık durumunda yetkili mahkeme neresi? Dolayısıyla, günümüzün ticaret anlaşmazlıklarından doğan sürtüşmelerin çözülmesi geçmişten çok daha sorunlu olduğundan, devletler sistemindeki gerilim çok daha kalıcı ve patlayıcı bir nitelik taşır. Burada, emperyalizm çağının başında (19. yüzyıl sonu - 20.yüzyıl başı) ortaya çıkan bir çelişkinin, günümüzde özgün bir ifade kazandığını görüyoruz. Uluslararası ticari rekabet, o dönemde korumacı politikaların benimsenmesine yol açıyordu. Bugün ise korumacılık büyük ölçüde aşılmış olduğundan, aynı rekabet devletlerin birbirlerinin "iç işleri"ne karışmasına yol açıyor. Özü aynı kalan çelişki, biçimi itibarıyla çok daha patlayıcı bir karakter kazanmıştır.

Bütün bunların ortaya koyduğu gerçek şudur: içinde bulunduğumuz istikrarsızlık ve altüst oluş döneminin konjonktürünün yanısıra, sermayenin uluslararasılaşması sürecinin kendisi de yapısal olarak içerdiği çelişkiler dolayısıyla, emperyalistler arasında çelişkileri keskinleştiren bir doğaya sahiptir. Burada yeniden "küreselleşme" yaklaşımının dünya ekonomisinin karakterini incelerken teorik alandan kovduğu **çelişki** kategorisinin uluslararasılaşmayı anlamak için vazgeçilmez bir yöntemsel köşetaşı olduğunu görüyoruz.

Konjonktürel ve yapısal nedenler birlikte günümüzde dünya sisteminin neden emperyalistler arasında yoğun bir rekabetin ve çelişkinin gerilimi altında yaşadığını gösteriyor. Bu kıran kırana rekabet, ekonomi alanıyla sınırlı kalmıyor, politik, diplomatik, kültürel hatta askeri alanlara doğu genişliyor. Japonya ve Avrupa Birliği, ABD karşısında bu alanlarda da bağımsızlık arayışı içine giriyor. Dünyanın çeşitli bölgelerinde (Ortadoğu, eski Yugoslavya, BDT, Latin Amerika, Afrika vb.) emperyalist odakların politikaları önemli farklılaşmalar gösteriyor. Son dönemde ABD'nin üs-

tüste, önce Küba'ya, sonra da İran, Libya gibi, "terörist ülkeler" olarak nitelediği ülkelere karşı cezai yaptırımları olan ambargo yasaları kabul etmesine karşı Avrupa Birliği'nin verdiği sert tepki, bu politik farklılıkların nerelere tırmandığını gözler önüne seriyor. Üstelik II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez askeri alanda bile önemli bir değişimin işaretleri beliriyor: bir Fransız-Alman ortak kolordusunun kurulması ve Batı Avrupa Birliği'nin AB'nin askeri kanadı niteliğiyle canlandırılması, bir Avrupa ordusunun ilk işaretlerini veriyor. Pentagon'dan basına sızdırılan bir doküman bu projeye ABD devleti içinde bir kanadın, kelimenin dar anlamıyla, düşmanca baktığını ortaya koyuyor.[10] Almanya ve Japonya, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez, barış gücü gerekçesiyle olsa bile, ülke dışına askeri birlik sevkediyor.[11]

Elbette bütün bu gelişmeler daha işin başlangıcıdır. Emperyalizmin dünyayı 20. yüzyıl bitmeden üçüncü bir kez bir dünya savaşıyla karşı karşıya bırakmasının **önkoşulları henüz oluşmamıştır.** Ama bütün dinamikler mevcuttur. Önkoşullardan biri, emperyalistler arası rekabetin birbirini mahvetme dürtüsüne dönüşeceği bir evreye girilmesidir. Yukarıda sözü edilen mali çöküntü olasılığı, eğer gerçekleşirse, beraberinde 30'lu yılları bile aratacak bir depresyon ve dünya ekonomisinin derin bir bölünmesini getirerek bu önkoşulu güncelleştirebilir. Diğer önkoşul ise, ABD'nin (Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra elde ettiği) dünya çapındaki mutlak askeri üstünlüğün karşısına öteki emperyalist odakların onunla boy ölçüşebilecek bir güçle çıkabilmeleridir. Avrupa ve Japonya'nın askeri gelişme düzeyi şimdilik buna izin vermiyor. Ne var ki, bir depresyon durumunda, güçlenmesi muhtemel olan emperyalist milliyetçiliğin, hatta faşizmin de katkısıyla, bu ülkelerde hızlı bir silahlanma yaşanması şaşırtıcı olmayacaktır. Bugün böyle bir ihtimal henüz uzaktır. Ama emperyalizmin çelişkilerinin azgınlaşması yüzünden insanlığın, üçüncü binyılı bir **barbarlık fırtınası** içinde karşılaması olasılığı asla göz ardı edilmemelidir.

Bütünleşmenin çelişkileri (3): bir sınıf mücadelesi olarak globalizm

"Bilgi çağı"nın ya da "kapitalizm ötesi toplum"un nice burjuva teorisyeni, ve onlara paralel biçimde nice sol düşünür, artık sınıfların ve sınıf mü-

10. **L'Express**, 3 Nisan 1992, s. 6.

11. Bu yazı dizgiye hazırlanırken, Arnavutluk'taki Alman askerlerinin II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez ülke toprakları dışında (havaya) ateş açmasının Alman basınında şovenist bir coşkuya yol açması ancak bu bağlamda anlam ifade eder. Emperyalistler arası çelişkiye, kültürel alandan da çeşitli örnekler verilebilir. Son ve çarpıcı örnek Avrupa Komisyonu'nun Holivud'un ve Amerikan medyasının hakimiyetine karşı açtığı savaştır.

cadelesinin geçmişte olduğu gibi insan toplumunun gelişme dinamikleri üzerinde etkili olmadığını tekrarlayıp duruyorlar. Oysa sınıf mücadelesi günümüzde azgın biçimde sürüyor; üstelik, bu dönemde mücadeleyi yükselten de (genel kural olarak) işçi sınıfı değil, burjuvazi. Solda genellikle sınıf mücadelesi dendiği zaman proletarya ve müttefiklerinin hakim sınıflara ve devlete karşı verdiği mücadele anlaşılır. Oysa sınıf mücadelesi çift yanlıdır. Bazan işçi sınıfı taarruza kalkar; bazan da burjuvazi saldırır, işçi sınıfı savunma mevzilerine çekilmek, hatta gerilemek zorunda kalır. Son onbeş yıldır, dünya çapında, burjuvazi kapitalizmin krizine kendi çıkarları doğrultusunda bir çözüm getirmek için işçi sınıfına ve emekçilere karşı ağır bir taarruz başlatmıştır. Yeni-liberalizm ve onun bir çeşitlemesi olan globalizm, işte bu taarruzun adıdır.

Yukarıda globalizmin ve daha genel olarak yeni-liberalizmin uygulamaya sokulabilmesi için ne teknolojik gelişmenin, ne de mega kapitalin çıkarlarının otomatik olarak yeterli olmadığını belirtmiş, bu uygulamanın ancak devlet politikaları üzerinde verilen somut mücadelelerin sonucunda kuvveden fiile çıkabileceğine değinmiştik. Son dönemde burjuvazinin yeni-liberal stratejisinin üstünlüğü ele geçirmesinde, işçi sınıfının gücünü zayıflatan bazı nesnel ekonomik etkenlerden öte, esas olarak sınıfın desteklediği kitlesel güce sahip politik önderliklerin (resmi komünizm, sosyal demokrasi) krizinin ve bürokratik işçi devletlerinin çöküşünün etkili olduğunu görmüştük. **Bu durum, yeni-liberalizmin yarattığı değil, kendini içinde bulduğu durumdur.** Şimdi sorulması gereken soru şudur: uluslararası burjuvazinin bir sınıf mücadelesi silahı olarak yeni-liberalizm (ve globalizm) sınıf mücadelesinin kendisinde ne tür dinamikler yaratır?

Bu sorunun cevabı artık çok iyi biliniyor. Yeni-liberalizm, işçi sınıfını atomize ederek teslim almak amacıyla dünya çapında sınıfın bütün tarihsel kazanımlarına karşı bir saldırı başlatmıştır. Çalışma yasalarında işçileri koruyan hükümler, sendikalar, sosyal hizmetler (işsizlik sigortası, emeklilik hakları, kamusal eğitim hizmeti, sağlık hizmetleri, ucuz toplu konut, belediye hizmetleri vb. vb.), emek sürecindeki kazanımlar ve tabii ücretler bu genelleştirilmiş taarruzdan nasibini almaktadır. Bu taarruzun biçimi ve derecesi ülkeden ülkeye değişiyor; emperyalist ülkelerde ayrı, bürokratik işçi devletlerinde ayrı, emperyalizme bağımlı ülkelerde ayrı sonuçlar doğuruyor. Ama bütün özgül farklılıklar, taaruzun genel karakterini ortadan kaldırmıyor. Yeni dönemin sınıf ilişkilerine damgasını vuran işte budur.

Buraya kadarı iyi biliniyor. Ama bu durumun yaratacağı yeni dinamikler nedense çoğu zaman görmezlikten geliniyor. Salt teorik bir düzeyde, sermayenin büyük taarruzunun işçi sınıfı ve emekçilerin çıkarları, ihtiyaç-

ları ve günlük hayatları üzerinde yaratacağı etkileri ve bu etkilerin doğuracağı tepkileri saptamak mümkündür. Kazanılmış haklara saldırı, sınıf mücadelesinde en patlayıcı çelişkileri yaratan dinamiktir. Çünkü bir toplumda tarihsel gelişmenin sonucunda her bir bireyin olağan bir hak olarak görmeye alıştığı bir yaşam tarzını parçalar. Bu yüzden de emekçi sınıfların saflarında bir direniş eğilimini yaratacak temel bir dinamik olarak işlev görür. Yani, işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin sermayeye karşı mücadelesinin yükselme eğilimi bütün bu konjonktürün **mantığında** yatan bir potansiyeldir.

Elbette sözkonusu olan sadece bir **potansiyel,** sadece bir **eğilimdir.** Ekonomik alanda derinleşen sınıf çelişkilerinin, ezilen sınıfların genelleşmiş bir mücadelesine yol açması hiçbir biçimde otomatik bir süreç değildir. Huzursuzlukların, haksızlık duygusunun, hatta isyan arzusunun kitlesel katılımlı bir mücadeleye tercüme edilmesi gerekir. Bu tercüme işleminde, tarihsel dönemin karakteri, sınıf örgütlerinin göreli güçleri, politik önderliklerin niteliği, ideolojik ve kültürel iklim, bütün bunlar ve başkaları etkili olur. Elbette 80'li yıllarla birlikte açılan dünya çapında istikrarsızlık ve altüst oluş döneminin içinde yaşadığımız ilk evresinde bütün bu faktörlerin işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin aleyhinde biçimlenmiş olduğunu saptamak gerekir. Dönem emperyalist kapitalizmin ve gericiliğin üstünlüğü ele geçirmiş olduğu bir dönemdir. Ama böyle bir dönemde **bile** yeni-liberal, globalist taarruzun değişik ülkelerde değişik biçimlerde emekçi sınıfların mücadelesinin yer yer yükselmesine yol açtığı gerçeğini gözden kaçırmamak gerekiyor. Kimi yerde (Cezayir'den Ürdün'e, Dominik Cumhuriyeti'nden Venezüella'ya) "IMF ayaklanmaları" yaşanıyor, kimi yerde (Güney Kore'den Arjantin'e, Ekvador'dan Türkiye'ye) örgütlü işçi hareketi özelleştirmeye, sosyal hizmetlerin tırpanlanmasına, işten çıkarmalara karşı büyük miting ve grevler düzenliyor. Türkiye solunun büyük bölümünün, refah içinde yaşadığını ve mücadele azmini tümüyle yitirdiğini düşündüğü emperyalist ülkelerin işçi sınıfı bile yer yer onyıllardır görülmemiş bir kitlesellik ve militanlıkla günlerce bazan aylarca sokaklara taşıyor (İtalya 1994, Fransa 1995, Almanya 1996).

Burada söylenen, işçi sınıfı mücadelelerinin şimdiden bir yükseliş içinde olduğu değil. Tam tersine, dünya konjonktürü, burjuvazinin sınıf mücadelesinde üstünlüğünün tescil edilmiş olduğu bir evreden geçiyor. Tam da böyle bir dönemde **bile** işçi sınıfı ve emekçi kitleler yeni-liberal taarruza mevzii direnişler gösteriyorsa, politik, ideolojik, diplomatik koşullar değiştiğinde bu mücadelelerin nasıl büyük bir sıçrama potansiyeli göstereceğini düşünmek gerekiyor. Aslında ironik bir sonuca varıyoruz: sınıf mücadelelerinin yeniden yükselmesinin mümkün ve muhtemel oldu-

ğunu vurgulayanları nostaljik olmakla suçlayanlar, aynı zamanda bu beklentinin indirgemeci ve ekonomist bir yaklaşıma yaslandığını ileri sürerler hep. Ama esas indirgemeci yaklaşım eleştirmenlerindir: sınıf mücadelelerinin bugün kısmi ve mevzii kalmasından yola çıkarak yarın da durumun farklı olmayacağını söylemek gerçekte politik-ideolojik konjonktürün etkisini yok saymak, sınıf mücadeleleri eğrisini bu konjonktürden bağımsız biçimde belirlemek demektir.

Her durumda, işçi sınıfı sermayeye karşı henüz başkaldırmamış ve yakın gelecekte de kaldırmayacak olsa da, madalyonun ters yüzü daha önemlidir. Uluslararası burjuvazi bazı kısmi kazanımlar dışında işçi sınıfını belirleyici bir yenilgiye henüz uğratamamıştır. Burjuvazinin bütün sözcüleri, özellikle Avrupa'da bütün tırpanlamalara rağmen "sosyal devlet"in varlığını sürdürmesinin, işgücü piyasasının "esnekleştirilememesi"nin vb. krizin devam etmesinde belirleyici bir rol oynadığı kanısındadır. Oysa krizin burjuvazinin istediği doğrultuda çözüme ulaşmasının önkoşulu, işçi sınıfının bu ve benzeri alanlarda kesin bir yenilgiye uğratılmasıdır. Öyleyse, krizin tarihi henüz yazılmamıştır; bu tarih geride kalmamıştır, daha önümüzdedir.

5. Bir bütün olarak "küreselleşme"

Kapitalizmin emperyalizm sonrası yeni bir aşamaya ulaşmış olduğu tezinin küreselleşme teorisinin ayırıcı yönlerinden biri olduğuna yukarıda değinmiştik. Buraya kadar yapılan globalizm eleştirisi bize, içinde yaşadığımız dönemin emperyalizm aşamasıyla ilişkisini saptama ve böylece globalizmin bu tezini de değerlendirme olanağını veriyor.

Önce yukarıda saptamış olduğumuz bir noktayı hatırlamamız gerekiyor. Sermaye birikiminin bütün devrelerini dünya çapında planlayan ve uygulayan şirketler olarak ÇUŞ'ların, Leninist emperyalizm teorisinin tekellere ve sermaye ihracının emperyalist çağda taşıdığı öncelikli öneme ilişkin temel tezlerinin çarpıcı bir doğrulanması olduğunu, ÇUŞ sorununu ilk tartıştığımız noktada ortaya koymuştuk. Buradan hareketle emperyalizm aşamasının tanımlayıcı öğelerinden finans kapital kavramına geçecek olursak, bu kavramın Hilferding ve Lenin'in çalışmalarını kaleme aldıkları döneme göre bugün daha da geçerli hale geldiğini görebiliriz. Finans kapital, sermayenin mali ve üretime dönük faaliyetlerini bir çatı altında toplayarak kaynaştıran, emperyalizm çağına özgü bir sermaye türü olarak günümüzde neredeyse **evrensel** hale gelmiştir.

Asıl tartışmalı olan konular, Lenin'in teorik çerçevesi içinde, ulusal sermayeleri ve birbirleriyle rekabet ve çelişki halinde olan devletleri var-

sayan tezlerdir. Yani dünyanın tekelci sermaye grupları arasında ve büyük emperyalist devletler arasında paylaşılması tezleri. Lenin, bu paylaşımın, eşitsiz gelişme dolayısıyla, dönemsel olarak farklı emperyalist güçlerce sorgulanacağını, bunun emperyalistler arası çelişkileri derinleştireceğini, belirli koşullar altında ise çelişkilerin çözümünün savaşlar yoluyla aranacağını ileri sürer.[12]

Öyleyse, sorunun püf noktası buradadır. Küreselleşme teorisi, kapitalizmin dünya ekonomisini bütünleştirme eğiliminin, yeni ulaştığı evrede, devletlerin etkisinin ortadan kalkmasına yol açmakta olduğunu, yani ulussuz bir dünya ekonomisinin oluşmasının temellerini attığını ileri sürer. Leninist emperyalizm teorisi ise, kapitalizmin dünya ekonomisini bütünleştirme eğiliminin çelişik sonuçlara yol açtığını, bütünleşmenin emperyalist ulusal devletler arasında rekabeti ve çelişkiyi kızıştırarak nihai olarak savaşlara neden olduğunu iddia eder. Lenin'le birlikte klasik emperyalizm teorisine en büyük katkıyı yapmış olan öteki Rus Marksisti Nikolay Buharin'de bu çelişki daha da belirgin terimlerle ifade edilir: Buharin'e göre emperyalizm, bağrında ikiz eğilimler olarak hem bir **uluslararasılaşma** dinamiği, hem de bir **ulusallaşma** dinamiği taşır; savaşlar bu çelişkinin çözüm noktasıdır.[13] Öyleyse, sorun şöyle özetlenebilir: eğer globalizmin iddia ettiği gibi "çok sayıda devlet" yapısı dünya kapitalizminin coğrafyasını belirleyen bir tanımlayıcı unsur olmaktan çıkmışsa, o zaman emperyalizm gerçekten aşılmış ve kapitalizm tarihinin üçüncü bir aşamasına girmiş demektir.

Bu yazıda ileri sürülen argümanlar, "ulus devletin sonu" tezinin ya da daha doğru biçimde ifade edildiğinde "çok sayıda devlet" yapısının artık dünya kapitalizminin belirleyici bir özelliği olmaktan çıktığı yolundaki iddianın bütünüyle geçersiz olduğunu kanıtlamıştır. Ulusal ekonomiler, devletlerin doğasından kaynaklanan temel özellikler nedeniyle dünya ekonomisinin bağrında hâlâ özgül alt-biçimler oluşturur; mega kapital, yani ÇUŞ'lar hâlâ ulusal aidiyeti olan ve tekil emperyalist devletlerle elele çalışan sermaye birimleri niteliğini taşır; ulusal devletler hâlâ kendi hakimiyet alanlarında kökleşmiş sermayenin çıkar önceliklerine göre ekonomi politikaları izlerler; tek ileri örneğini Avrupa Birliği'nde bulan ulusüstü ön-devlet biçimi ise daha üst düzeyde bir "ulusal" devlet örgütlenmesinden başka birşey değildir, "çok sayıda devlet" gerçeğini ortadan kaldırmaz. Öyleyse, devletlere bölünmüşlük dünya kapitalizminin temel gerçeklerinden biridir. Bu durumda emperyalizm çağına özgü çelişkilerin, yeni

12. V. İ. Lenin, **Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 1969, s. 84-109.
13. N. Boukharine, **L'impérialisme et l'économie mondiale**, Editions Anthropos, Paris, (tarih yok).

biçimler altında bile olsa, varlığını sürdürüyor olmasını beklemek gerekir. Şimdi günümüz kapitalizminin gelişimine damgasını vuran önemli özgün, yeni çelişkilere bir bütün olarak bakma yoluyla bu önermemizi sınayalım.

Günümüzde bir bütün olarak dünya kapitalizmine damgasını vuran ilk özgün çelişki, para sermayenin uluslararası dolaşımında ortaya çıkan kriz riskidir. "Küreselleşme" denince ilk akla gelen "sıcak para"nın çeşitli ülkelerde yarattığı krizler dünya ekonomisinin en zayıf noktalarından birini oluşturuyor. Yukarıda bu sorunun tümüyle bütünleşmenin/uluslararasılaşmanın ulusal dolayımlardan geçmek zorunda olmasının yarattığı çelişkinin bir ürünü olduğunu gördük. Para sermaye dünya turunu yaparken farklı ulusal paraların peçesini takmak zorundadır. Ulusal ekonomiler arasındaki en dolayımsız bağıntı bu ulusal paralar arasındaki mübadele oranı, yani döviz kurudur. Ulusal ekonomilerin dünya ekonomisinin özgül birer alt-birimi olması, döviz kurunda ani değişiklikler yaşanmasını mümkün, hatta gerekli hale getirir. Sonuç döviz kurlarında ani değişiklikler ve krizdir. Yani günümüzün bu asli çelişkisinin gerisinde, emperyalizmin, uluslararasılaşma ile ulusal olan arasındaki çelişkilere dayanan doğasını buluyoruz.

Ticaret alanında karşı karşıya geldiğimiz çelişki, gümrük korumacılığının önemini yitirdiği bir dönemde, uluslararası rekabet açısından ülkelerin iç ekonomik yapısının geçmişte olduğundan çok farklı bir düzeyde önem kazanmasında, uluslararası ticarete ilişkin mücadelelerde tarihte hiç olmadığı kadar öne çıkmasındadır. Burada da uluslararasılaşma/bütünleşmenin ulusal özgüllüklerin önemini azaltmak bir yana arttırdığını, bunun da ticaret savaşları, boykotlar, ambargolar türünden ciddi çelişkileri gündeme getirdiğini görüyoruz. Yani günümüzün özgün çelişkisi, yine emperyalizm çağına özgü uluslararasılaşma/ulusallık diyalektiğinin yeni bir biçimidir.

Para sermaye ve ticaret alanlarındaki ana çelişkilerden sonra üretim alanına geçecek olursak, burada bizi iki dizi sorun karşılar. Bunların birincisi, her ulusal devletin sermaye cezbedebilmek için mega kapitale öteki ulusal devletlerle rekabet edebilecek düzeyde olanaklar sağlaması, ödünler vermesidir (düşük ücret, disiplinli işgücü, düşük vergi, düşük düzeyli çevre koruma standartları vb. vb.) Bunlardan bir bölümü elbette doğrudan doğruya sermaye/emek ilişkisiyle bağıntılıdır ve uluslararası burjuvazinin dünya çapında işçi sınıfına karşı başlatmış olduğu büyük taarruzun somut halkaları olarak işlev görür. Ama burada aynı zamanda, mega kapitalin yatırımlarını kendi çıkarı olarak gören yerel hakim sınıflar açısından da bir sorun vardır. Mega kapitale düşük vergi, teşvikler ve kârın sınırsız transferi olanaklarının tanınması, sözkonusu ülkenin hakim sınıfları açısından

yabancı sermayeden beklenen faydanın önemli bir bölümünden vazgeçme anlamını taşır. Yani kapitalizm koşullarında uluslararasılaşmanın ulusal farklılaşma ile elele yürümesi, genel olarak sermaye alıcısı olan ülkeler açısından ciddi bir çelişki doğurur.

Sermaye ihraç eden ülkeler açısından da benzer bir çelişki vardır. Bu ülkelerin sermayesinin artı-değer arayışı ve rekabet kaygısı sermaye ihracını artan ölçüde gündeme getirdiğinden, ülke içinde yatırım düşebilir, ekonomide bir durgunluk, hatta gerileme eğilimi doğabilir. Marksist literatürde erken bir aşamada "coğrafi örtüşmezlik" olarak nitelenmiş olan bu yeni eğilim,[14] ulusal sermayenin ulusal ekonominin dışında çıkarlar elde etmesine yol açtığı ölçüde bir çelişki yaratır. Ama genellikle ileri sürüldüğü gibi, bunun sonucu sermayenin ulusal devletten kopuşu değildir. Ne de devlet ulusal sermaye ile ulusal ekonomi arasında bir çelişki içinde kalır. Ortaya çıkan, çok daha köklü bir çelişkidir: ulusal ekonomi ulusal sermayenin sefere çıktığı üssü olduğu ve kendi sınıf hakimiyetinin zeminini oluşturduğu için, faaliyetleri ne kadar uluslararasılaşmış olsa bile hiçbir ÇUŞ, içinden çıktığı ulusal ekonominin gelişme temposuna ve tarzına kayıtsız kalamaz. Dolayısıyla, mega kapital hem sürekli olarak daha iyi koşullar ve daha yüksek artı-değer arayışı içinde ulusal ekonomiden ayrılmak eğilimindedir; hem de ulusal ekonominin gerilemesi mega kapitalin uluslararası rekabetteki zemininin çürümesi anlamına gelir. Yani **çelişki devletin değil, sermayenindir.**

Soruna önce yabancı sermaye kabul eden ülkeler açısından, sonra da sermaye ihraç eden ülkeler açısından baktık. Ama günümüz koşullarında emperyalist ülkeler, çok farklı düzeyde de olsa sermayeyi hem ihraç ederler, hem de kabul. Bu gerçek emperyalist ülkelerin bağrında yeni bir çelişkiye yol açar. Başka bir emperyalist ülkeye sermaye ihraç eden ülke, bir yandan o ülkenin sermayesini kendi anavatanında kuşatmakta, rekabette önemli bir mevzi elde etmektedir; ama aynı zamanda o ülkenin ulusal ekonomisinin canlanmasına yardım ederek rakip sermayenin daha güçlü bir üsse sahip olmasına katkıda bulunmaktadır. Aynı olguya, madalyonun ters yüzünden de bakabiliriz. Her emperyalist ülke açısından, ekonomisini canlandırmak, yatırımları arttırmak açısından yabancı sermaye girişi olumlu bir etkendir; ama aynı ülke yabancı ülkelerin emperyalist sermayesine böylece kendi pazarını da adım adım teslim etmiş olmaktadır.

İşte bütün bu çapraşık çelişkilerdir ki, günümüzde her ülkenin devletinin ve sermayesinin politikalarını derinden etkiler ve zaman zaman içinden çıkılamayan sorunlar yaratır. Bunlar geçmişte bu biçimler altında va-

14. Deyim Robin Murray'indir. Aktaran: Hugo Radice, "The National Economy: A Keynesian Myth?", **Capital and Class**, 22, Bahar 1984, s. 112.

rolmayan, ya da tek-yanlı, kısmi ve arızi olarak varolan, çelişkilerdir. Bu açıdan **içinde yaşadığımız döneme özgü çelişkiler** olarak kavranmak zorundadır. Ama dikkat edilirse, bütün bu çelişkiler emperyalizm çağının yapısal özelliği olan uluslararasılaşma/ulusallık diyalektiğinin yeni biçimlere bürünmüş halinden başka birşey değildir.

Nihayet, açıktır ki, kapitalist dünya ekonomisi, devletleşmiş ya da devletleşmemiş bütün ulusların eşitsiz koşullar altında eklemlendiği, bu eşitsizliklerin genişleyen ölçüde yeniden üretildiği **hiyerarşik** bir yapıdır. Bu hiyerarşi içinde bazı ezilen, tabi ulusların durumunda göreli bir iyileşme görülmesi, hiyerarşi gerçeğini ortadan kaldırmaz, olsa olsa kartların yeniden dağıtıldığını, hiyerarşinin yeniden biçimlendiğini gösterir. Göreli durumu ilerleyen, hatta sıçrama gösteren her ülkeye karşı, göreli konumu gerileyen sayısız örnek bulmak mümkündür. Yani dünya kapitalist sistemi hâlâ hiyerarşik, eşitsiz ve baskıcı bir sistem olarak varlığını sürdürmekte, işleyiş yasaları da bu yapının gelecekte de yeniden üretileceğini ortaya koymaktadır.

Öyleyse içinde yaşadığımız dönem, emperyalizm aşamasının bir devamıdır. Bu dönemde uluslararasılaşmanın önemli bir sıçrama göstermesi, dünya ekonomisinin bağrında yeni, özgün çelişkilerin ortaya çıkmış olması, bu dönemi emperyalizm sonrası yeni bir aşama olarak ele almayı teorik olarak haklı gösteremez. Elbette yeni bir dönem yaşıyoruz. 1875-1917 arası klasik emperyalizm çağından, 1917-1945 arası savaş, devrim ve depresyon döneminden, 1945-1975 arası Soğuk Savaş döneminden sonra, emperyalizmin tarihi yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemi tanımlayan, Ekim devriminin çözülüşünün ve kapitalizmin genel krizinin belirlediği büyük altüst oluştur. Ama burada emperyalizm sonrası bir aşama bulmak yanlıştır, çünkü emperyalizmin çelişkileri bu dönemde de damgasını vuruyor.

Emperyalizm devam ediyor demek, elbette kapitalizm de devam ediyor demektir. İçinde yaşadığımız döneme yalnızca emperyalizm döneminin dinamikleri değil, kapitalizmin bütün klasik çelişkileri de derinden damgasını vuruyor. Kapitalizmin kriz eğilimleri, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki uzlaşmaz çelişki, üretici güçlerin toplumsallaşmasıyla mülkedinmenin özel karakterinin çelişkisi bugünün dünyasında geçerliliği yadsınamaz çelişkilerdir. Kapitalizmin aşıldığına ilişkin bütün teoriler, aslında dünyada varolan çelişkileri gözlerden saklama çabasının somut birer ifadesidir.

İster kapitalizmin aşıldığını, ister emperyalizm sonrası yeni bir aşamanın başlamakta olduğunu ileri sürsün, küreselleşme teorisi, emperyalist kapitalizmin temel çelişkilerinden birini gözlerden uzak tutma yönünde

bir sonuç doğurur. **Emperyalizm çağında üretici güçlerin gelişmesi uluslararasılaşmıştır. Bu koşullara rağmen, özel mülkiyet üzerinde yükselen kapitalizmin ulusal devletlerin varlığını tarih sahnesinden yok edememesi, kapitalizmin klasik çelişkilerine yeni ve patlayıcı bir çelişki ekler.**

Küreselleşme teorisi, neoklasik iktisat teorisinin başladığı işi bitirmeye soyunmuştur. Klasik burjuva iktisatçılarının geliştirdiği emek değer teorisini devrimci bir biçimde eleştirerek mantıksal sonuçlarına ulaştıran Marx, 1867'de ilk cildini yayınladığı **Kapital**'de kapitalist ekonominin bütünüyle sınıf ilişkilerinden örülü olduğunu kanıtlamıştı. Burjuva düşüncesinin bu teoriye cevabı, 1870'li yıllarda değişik kaynaklardan beslenen "marjinalist devrim", daha doğrusu karşı-devrim oldu. Burjuva düşüncesi proletaryanın elinde tehlikeli bir silah olabileceği kanıtlanmış olan emek değer teorisini terkediyor, Smith ve Ricardo'nun teorilerinde merkezi bir rol oynayan sınıfların yerine "üretim faktörleri"ni, yani şeyleri, nesneleri koyuyordu. Bu düşünce okulu zamanla, yanlış bir isimlendirmeyle, "neoklasik iktisat" olarak anılacaktı. Marx sınıf gerçeğini teorik olarak saptamış, bu gerçeği pratik yoluyla, devrimle ortadan kaldırmak için yola koyulmuştu. Neoklasik iktisat, Marx'ın amacını teoride gerçekleştiriyor, gerçek dünyada varolan sınıfları teoride ilga ediyordu!

Küreselleşme teorisi de benzer bir işlemi, dünya ekonomisinin bağrında ulusal devletler için yapar. Klasik Marksist emperyalizm teorisi, modern kapitalizmin uluslararasılaşma eğilimi ile ulusal devletlerin varlığının sürmesi arasındaki çelişkiyi saptamış, bu çelişkinin bütün insanlığı tehdit eden barbarca savaşlara yol açabilecek patlayıcı niteliğini ortaya koymuştu. 20. yüzyıl boyunca nice politik hareket politik programını emperyalizm teorisinin modern kapitalist dünyaya tuttuğu ışıktan yararlanarak oluşturacak ve emperyalizme karşı ulusal kurtuluş mücadelesi çağa damgasını vuran temel özelliklerden biri olacaktı. Lenin, emperyalizm teorisiyle, modern kapitalizmin sınıf çelişkisinin üzerine bir de ulusal çelişkileri yerleştirdiğini saptamış, pratikte devrim yoluyla hem sınıfları, hem de ulusal bölünmeleri ortadan kaldırmak için yola koyulmuştu. Küreselleşme teorisi Lenin'in pratikte yapmak istediğini teoride gerçekleştiriyor: gerçek dünyada varolan ulusal bölünmeleri teoride ilga ediyor!

Aynen neoklasik iktisadın 20.yüzyıla damgasını vuran devrimlerin ekonomik temelini ve dönemsel olarak yaşanan büyük ekonomik krizleri anlamayı engellemesi gibi, globalizm de insanlık 21. yüzyıla doğru ilerlerken dünyanın yaşadığı sarsıntıları kavramayı engelleyen bir teoridir. Bu teoriyi reddetmemenin maliyeti gerçek dünya karşısında körleşmektir.

6. Globalizme milliyetçi tepki

Globalizm, yeni-liberalizm ve özelleştirme, elbette başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de gerek işçi hareketi içerisinde, gerekse aydınlar nezdinde tepkiler uyandırıyor. Tepkiler çeşitli. Marksistler soruna bütünsel bakarak globalizmde uluslararası burjuvazinin, genel krizini çözüme ulaştırmak amacıyla işçi sınıfına ve emperyalizme bağımlı halklara bir saldırısını görürken, globalizmin bir de milliyetçi tahlili ve buna bağlı olarak globalizme karşı milliyetçi bir politika gelişiyor. Bu yaklaşım en açık ifadesini, önce **Cumhuriyet** gazetesinde dizi olarak yayınlanan, daha sonra da kitap haline getirilen **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme** başlıklı görüşmeler dizisinde fikirlerini açıklayan yazarların bazılarında (en belirgin biçimde de Cem Eroğul'da) buluyor.[15]

Globalizmin milliyetçi eleştirisinin teorik çerçevesi kısaca özetlenebilir. Buna göre küreselleşme emperyalizmin Türkiye gibi azgelişmiş, emperyalizme bağımlı ülkeleri bütünüyle teslim almak için geliştirdiği yeni bir yöneliştir. Mali sermayenin bütünüyle uluslararasılaştığı bu çağda emperyalist sermaye artık ulus devleti bütünüyle terketmiştir. Öyleyse bundan böyle enternasyonalizm uluslararası burjuvazinin ideolojisidir. Yeni dönemin temel bir özelliği, sermaye ülkeden ülkeye serbestçe akarken, yani küreselleşirken, emeğin ulusal sınırlar içinde hapsolmasıdır. Dolayısıyla sermayenin terkettiği ulus devlet artık işçi sınıfının sahip çıkması gereken bir mevzidir. İşçi sınıfı enternasyonalizminin çağı kapanmıştır. Başka bir ifadeyle, işçi sınıfı sermayenin enternasyonalizmine karşı ulus devleti savunmalıdır.

Bu teori ve ondan hareketle geliştirilen politik çizgi **bütünüyle yanlıştır.** Bunu, teorinin her bir önermesini teker teker değerlendirme yoluyla ortaya koyalım.

Globalizm sadece emperyalist saldırı mı?

Türkiye'de küreselleşme ya da özelleştirme konularında son yıllarda sayısız panel ve konferans düzenlendi. Bunlardan hangisine giderseniz gidin, bir tür konuşmacıyı dinleme şansına mutlaka sahip olursunuz. Bu sözünü edeceğimiz tür, solcudur, küreselleşmeye karşıdır, emekçi halkın yanındadır. Ama nedense konuşmasının hiçbir yerinde Türkiye burjuvazisine ilişmez! Bütün oklarını IMF'ye, Amerika'ya, ÇUŞ'lara yöneltir. Küreselleşme onların "tezgahladığı" bir politikadır. (Bu tür konuşmacı emper-

15. Işık Kansu, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme** (görüşmeler), KİGEM, Ankara, 1996.

yalizmi kafa kafaya vermiş Türkiye'nin aleyhine çalışmakta olan bir komplocular şürekası olarak gördüğü için hep "tezgahlama" fiilini kullanır.) Amaç bizim gibi ülkelerin ulusal bağımsızlığını yok etmektir. Sayın solcu, emek yanlısı aydınımız herşeyden dem vurur, bir tek bu politikanın Türkiye'deki uygulayıcı ve savunucularının Türkiye işçi sınıfına saldırısından söz etmez. Bu bir Türk-İş uzmanı ya da "demokrat" bir CHP milletvekili ya da ilerici (ve Kemalist) bir yazar olabilir. Ama "aklın yolu bir"dir: teori sanki bir merkezde hazırlanmış, ortak bir konuşma metni sanki konuşmacılar için tek bir metin yazarı tarafından kaleme alınmıştır!

Popüler düzeyde ifadesini böyle bulan küreselleşme açıklaması, teorik kılıklara da bürünüyor. Buna göre küreselleşme sermaye sınıfının "dünya çapında serbestçe at oynatmakta" olduğu anlamına gelir.[16] Görüldüğü gibi, ilk bakışta teorik açıklama daha sofistike, daha "Marksist"tir. "Sermaye sınıfı"ndan söz edilmekte, yani sınıf tahlili yapılmaktadır. Ama tuhaf bir biçimde "sermaye sınıfı"nın diyalektik karşıtı proletarya tahlile hiç girmez. "Sermaye sınıfı"nın karşıtı, bu sınıf (!) tahlilinde ulusal devletlerdir! Daha buradan bir tuhaflık sezmek mümkündür. Teorik ifadesiyle, sorun, sermaye kategorisinin bir sınıf ilişkisi çerçevesi içinde ele alınması yerine, sermayenin cisimleşmiş biçimlerinin birer fetiş olarak tabloya girmesinde ifadesini bulur. "Sermaye dünyadaki bütün engellerin kaldırılmasını istemektedir."[17] Ne tür engellerin? Sermaye, işgücü piyasasında karşılaştığı engellerden (iş yasaları, sendikalar vb.), üretim sürecinde örgütlü işçi hareketinin yarattığı engellerden falan kurtulmayı düşünmez. Sermayenin bütün engeli ulusal devletlerdir. Çünkü sermaye fetiş biçimler halinde, meta, para ve üretken sermayenin akışı olarak düşünülmektedir. Kısacası, **küreselleşme emperyalizmin azgelişmiş ülkelerin bağımsızlığına taarruzundan ibarettir.**

Bu bakış açısının, içinde gerçek payı taşımakla birlikte son derecede dar, indirgemeci, tek boyutlu bir açı olduğunu söylemek bile gereksiz. "Küreselleşme" olarak sunulan bir hayali süreç aracılığıyla başlatılan genel taarruzun amacı, elbette sermayenin önündeki bütün engellerin kaldırılmasıdır, burjuvazinin "serbestçe at oynatması"dır. Ama Eroğul'un dili yine semptomatiktir: "Sermaye **dünyadaki** bütün engellerin kaldırılmasını istemektedir." (Vurgu benim.) "Dünyadaki" sözcüğü, Eroğul'un sermayenin hareketini üretim ve dolaşım süreçlerinin çeşitliliği içinde bir bütün olarak değil, sadece **coğrafi dolaşımı** temelinde düşündüğünü ele veriyor. Gerçek "dünyada" sermayenin önündeki engeller arasında en önemlisi, azgelişmiş ülkelerin burjuva devletlerinin sınırları değil, hem azgelişmiş, hem emperyalist ülkelerin işçi sınıfının tarihsel kazanımlarıdır: çalışma

16. Cem Eroğul'la görüşme, a.g.y., s.40.
17. Aynı yerde.

yasalarıdır, sendikalardır, sosyal hizmetlerdir, emek sürecinde sermayenin kontrolünde açtığı gediklerdir, demokratik haklardır. Bunlar, "bağımsız Türkiye"den başka hiçbir şey düşünemeyen Eroğul'u ilgilendirmiyor ama uluslararası burjuvaziyi çok ilgilendirdiği, "sosyal devlet"e ve sendikalara karşı başlatılan taarruzdan, "esnek" işgücü piyasaları için açılan cihattan, "toplam kalite kontrolü" gibi tekniklerin uygulamaya konulmasından bellidir. Globalizmin bir yönü de, bu yöntemlerin uygulanabilmesi için, işçi sınıfının ulusal bölüklerinin karşısına öteki ülkelerin düşük ücreti ve işgücü maliyetiyle rekabeti, ÇUŞ'ların taleplerini, mali piyasaların ekonominin rekabet kapasitesine tepkisini sermayenin bir kırbacı gibi çıkarmasıdır. Öyleyse, globalizm sadece azgelişmiş ülke halklarına değil, emperyalist ülkelerinki de dahil olmak üzere, **dünya işçi sınıfına karşı başlatılmış olan bütünsel taarruzun bir yönüdür.**

Üçüncü dünyacı milliyetçilerin hoşuna gitmeyecek ama, bu genel taarruzda globalizmin ve yeni-liberalizmin **esas hedefi**, emperyalist ülkelerin işçi sınıfının örgütlü bölüklerinin gücünü kırmaktır. Dünya Bankası başkanı Wolfensohn, Banka'nın son raporunun dört temel tezinden birini Önsöz'de şöyle özetliyor: "Üçüncüsü, birçok ülkede sosyal siyaset, yanlış bir yaklaşımla, iyi işlere sahip olanları, kırsal ve enformel sektörlerde çalışan işçiler ve işsizler aleyhine kayırmıştır (...) Başarılı sosyal siyaset, piyasa ile uyum içinde çalışan ve belirli işçi gruplarına en yoksul olanların aleyhine özel koruma ve ayrıcalıklar getirmekten kaçınan siyasettir."[18] Burada örgütlü işçilerin yoksul işçilerle ve işsizlerle karşı karşıya getirilmesinin, Türkiye'de burjuva politikacılarının sık sık başvurdukları, en son da Çiller'in 1995 yazındaki grevler sırasında ortaya attığı, sendikalı işçinin göreli avantajlarının karşısına örgütsüz emekçinin yoksulluğunu çıkartma taktiğinin bir ifadesi olduğu unutulmamalı. Raporun metni de uluslararası işçi sınıfının örgütlü ve sosyal haklar elde etmiş kesiminin kazanımlarının budanması tavsiyeleriyle doludur: "Hükümet politikası (...) geniş dışlanmışlar kitlesinin aleyhine az sayıdaki talihliye yardım etmekten kaçınmalıdır" vb. vb.[19] Dünya işçi sınıfının en örgütlü, en korunmuş, sosyal haklara en fazla sahip bölüklerinin emperyalist ülkelerde yoğunlaştığı açıktır. Dolayısıyla, uluslararası burjuvazinin genel taarruzunun **en önemli hedefi**, örneğin emperyalizme bağımlı ülkelerin örgütlülük bakımından zaten son derecede zayıf olan kent yoksulları değil, bütün dünyanın ve en başta emperyalist ülkelerin **örgütlü** işçileridir. Çünkü eğer örgütlü işçi sınıfının direnci kırılabilir ve bu işçiler atomize edilebilirse, işçiler arasında rekabet, uluslararası proletaryanın bütün haklarını 20. yüzyılın sonunda insan

18. James D. Wolfensohn, "Foreword", Dünya Bankası, **Workers in an Integrating World**, World Development Report 1995, Oxford University Press, Oxford, 1995 içinde, s. iii.
19. A.g.y., s. 14.

aklının almayacağı sefalet düzeylerine çekebilecektir.

Globalizmin hedef tahtasında bütün dünyanın ve bu arada emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının da olduğu, aslında yaşanan somut mücadeleler tarafından da tekrar tekrar kanıtlanıyor. Bunun en arı örneği son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinin, tek paraya geçme amacıyla "Maastricht kriterleri" olarak bilinen ekonomik dengeleri (kamu borçlarının ulusal gelirin %60'ını geçmemesi, kamu sektörü borçlanma gereğinin iki yıl üstüste GSYİH'nın %3'ünü aşmaması) oturtabilmek amacının ardına sığınarak işçi sınıfının örgütlü ve korunaklı kesimlerinin kazanılmış haklarına karşı başlattığı saldırıdır. Avrupa Birliği'nin "küreselleşme"nin bir tapınağı olduğuna değinmiştim. İşte bu "küreselleşme" gereği, Alman, Fransız, İtalyan ve öteki ülkeler burjuvazisi tarafından dışsal ve yadsınamaz bir zorunluluk olarak gösteriliyor, ulusun ortak çıkarlarının kamu açıklarını kapatmak olduğu argümanı temelinde emeklilik, sağlık, eğitim vb. alanlarda yoğun bütçe kısıntılarına ve dolayısıyla hakların tırpanlanmasına gidiliyor. İşte "küreselleşme"nin (yani liberal bütünleşmenin) emperyalist ülkeler işçi sınıfına taarruzunun canlı örneği!

İşin acıklı ve gülünç yanı Cem Eroğul'un da 1995 Kasım ve Aralık aylarında Fransız işçilerinin hükümetin bu yoldaki girişimlerine karşı sokaklarda gösterdiği dirence atıf yapmasıdır. Acıklıdır çünkü Eroğul "Fransa'daki son olayları", "çözüm her yerde demokrasidir" önermesinin bir kanıtı olarak sunuyor. Oysa Fransa olaylarında demokrasi ile ilgili hiçbir şey yoktur; o olaylar burjuva demokratik bir rejime zaten sahip olan bir ülkede doğrudan doğruya sınıf mücadelelerinin bir örneğidir. Gülünçtür çünkü Eroğul Fransa örneğinden şu dersi çıkarıyor: "Azgelişmiş ülkeler de, bunu başardıkları ölçüde, bu karanlıkların aydınlığa doğru evrilmemesi için hiçbir neden yoktur."[20] Görüldüğü gibi bir **sınıfın** mücadelesinden çıkan ders bir **ülke** ile ilgilidir! Çünkü Eroğul'un esas derdi, bir ülkeyi savunmaktır. Bu ülkenin hangisi olduğunu birazdan göreceğiz.

Sermaye enternasyonalist mi?

Globalizmin milliyetçi eleştirisi, sermayenin bütün dünyada serbest hareket etmek amacıyla ulusal engelleri ortadan kaldırmak istemesinden hareketle, "küreselleşme"yi sermayenin "enternasyonalist" bir yönelişi olarak yorumlar. Sermayenin ulus devletten artık hiçbir çıkarı kalmamıştır. Dolayısıyla, geçmişte işçi sınıfının amacı olan enternasyonalizmi şimdi sermaye benimsemiştir. Eroğul'un ifadesiyle, "yaşadığımız küreselleştirme olayı, bir kapitalist enternasyonal olarak tanımlanabilir (...) Bugün sermaye sınıfı, ar-

20. Eroğul, a.g.m., s. 48-49.

tık enternasyonalci olduğu için ulus dışı, vatan dışı hale gelmiştir."[21]

Herşeyden önce bir saptama yapmak gerekiyor: küreselleşmenin bu tür bir tanımı, globalizmin milliyetçi eleştirisinin küreselleşme teorisinin terimleriyle konuştuğunu, onun teorik çerçevesinin tutsağı olduğunu gösterir. Küreselleşmenin tanımı, belki globalistlerde olduğu kadar keskin biçimde olmasa da, **sermaye açısından** ulus devletin bittiği iddiasına dayandırılır burada. Yani, milliyetçi eleştiri globalizmi ciddiye alır, yaşanan sürecin başlıca özniteliği hakkında söylediklerini kabul eder, ondan sonra bunu eleştirel bir amaçla kullanır. Buradan ikinci bir saptama türer: milliyetçi eleştiri, küreselleşmenin ulus devletin, en azından sermaye açısından sonu anlamına geldiğini kabul etmekle, **kapitalizmin yeni bir aşamaya girdiğini de teslim etmiş olur.** Bu durumda "küreselleşme" diye anılan olgu ciddiye alınması gereken bir gerçek haline gelir. Milliyetçi eleştirinin küreselleşmeyi aynı zamanda uydurma, masal, efsane diye nitelemesi ("Emperyalizmin yeni masalı küreselleşme") bu durumda anlamsızlaşır. Bu denli önemli bir farklılığa sahip bir dönem bir masal olamaz, bilimsel olarak tescil edilmesi gereken bir sıçrama olarak kabul edilmelidir. Gerçeğin böyle olmadığını, sermayenin ulusal devleti terketmediğini, "küreselleşme" kavramının gerçekten ideolojik bir efsaneye tekabül ettiğini bu yazıda bir kez daha tekrarlamak gereksiz.

Ama sermayenin enternasyonalist olarak ilan edilmesinin en vahim yanı, küreselleşme ile enternasyonalizm arasına özdeşlik işareti koyan bu yaklaşımın ne birinin, ne de ötekinin gerçek içeriğini kavrayamamasıdır. Eroğul, enternasyonalizmin emperyalizmin bir yönelişi olduğunu söylüyor. Emperyalizmin en temel özelliği hiyerarşik, eşitsizlik dolu yapısıdır. Böyle hiyerarşik ve baskıcı bir yapıyı, ulus olgusunu yadsısa bile, nasıl "enternasyonalizm" olarak niteleyebiliriz? Bir emperyalist ülke bütün dünyayı fethetse ve ulusal sınırları ilga etse, sömürgeciliğin bu uç örneğini de "enternasyonalizm" diye mi niteleyecek Eroğul? Aslında bu sorular boşuna sorulmuştur. Çünkü Eroğul, kendisi yadsısa da, koyu bir milliyetçidir ve dünyaya o gözlükle bakmaktadır. Zaten en büyük ironi de buradan doğar. Bütün tarih boyunca sadece Marksistlerin değil, birçok burjuva demokratının da ilerici bir proje, neredeyse güzel bir düş olarak düşündüğü enternasyonalizm, Eroğul için senaryonun kötü karakteridir! Ve o bunun farkında bile değildir.

Denklemin bir yanında enternasyonalizmin anlamsız bir tanımı varsa, öteki yanında küreselleşme diye anılan okulun, yani globalizmin doğası hakkında büyük bir kavrayış yokluğu yer alır. Küreselleşme, liberalizmin, dizginlenmemiş bir dünya piyasasının, sermayenin özgür hareketinin hü-

21. Aynı yerde, s. 40.

küm sürdüğü bir dünyada sermayelerin kıran kırana rekabeti, güçlünün ayakta kalması ülküsüdür. Böyle bir süreci özleyenler, aynı zamanda, "kendi" ülkelerinin bu kıran kırana rekabette üstte ve ayakta kalmasını hedeflemek zorundadırlar. Emperyalist globalizm yandaşları için bu, ulus karşıtlığı kılığına bürünmüş emperyalist bir milliyetçilik demektir. Milliyetçi eleştirinin mantığının sınırları içinden bakıldığında bile bu görülebilir: eğer globalizm emperyalizmin azgelişmiş ülkelerin bağımsızlığına bir saldırısı ise, ulusların eşit biçimde kaynaşması anlamına gelen enternasyonalizme karşıt biçimde, emperyalizmin üstünlüğünü pekiştirmeyi amaçlıyor demektir. Ezilenlerin korunma araçlarını ilga etmek isteyen, ezenleri savunuyor demektir. Yani **globalizm emperyalist milliyetçiliktir.**[22]

Ama sadece emperyalist milliyetçilik değil. Emperyalizme bağımlı ülkelerin globalistleri de bilinçli biçimde milliyetçilik yaparlar, ama bunun teorilerini altüst ettiğini ne fark ederler, ne de teslim ederler. Örneğin Türkiye'de globalistlerin politik söylemi hep "treni kaçırmama", hiç olmazsa en sondaki vagona kapağı atma benzetmeleriyle bezelidir. Dünya sisteminin belirli bir yönde hareket etmekte olduğu saptamasını yapar, Türkiye'nin de bu gidişata avantajlı biçimde katılmasını savunurlar. Hatta bazı tavsiyeleri yerine getirilirse, ülkenin köşeyi döneceğini iddia edenleri de vardır. Avrupa ile Gümrük Birliği'ni bu mantıkla savunurlar, kaliteli eğitimi ve yüksek teknolojiyi toplumsal ihtiyaçların daha iyi karşılanması için değil, Türkiye'nin rekabet şansını arttıracağı için isterler, İstanbul'u bir dünya kenti olarak nasıl "satacaklarını" tartışırlar. Bütün amaçları yeni sistem içinde Türkiye'nin iyi bir yer kapmasıdır. Türkiye iyi bir yer kaptığında, ya da Avrupa Birliği'ne girip "kendini kurtardığında", geri kalan onca yoksul ülkenin halklarının kaderinin ne olacağı onları ilgilendirmez. Bir vicdan sorunu olarak ilgilendirse bile, bir politik hedef olarak ilgilendirmez. İlgilendirseydi, daha baştan "Türkiye nasıl bir yağlı kemik kapar?" sorusu temelinde düşünmeye başlamazlardı. Bu yaklaşımın enternasyonalizmle bir nebze ilişkisi olamayacağı açık değil mi?

Bütün bunlar gösteriyor ki, globalist sermaye enternasyonalist değildir. **Küreselleşme ideolojisi tebdili kıyafet etmiş bir milliyetçiliktir!** Globalizmin milliyetçi eleştirisi, kendi alter-egosuna hücum etmektedir! Açık milliyetçilik, milliyetçiliğin gizlenmiş olanını makbul saymamaktadır!

Emek ulusal mı?

Milliyetçi eleştiri, "küreselleşme" olarak adlandırdığı yeni dönemde

22. Globalizmin bir enternasyonalizm değil, emperyalist milliyetçilik olduğu konusuna daha önce de değinmiştim. Bk. "Globalizm, Milliyetçilik, Enternasyonalizm", **Onbirinci Tez**, 12, 1992, s. 104-105.

sermaye ile emeğin koşulları arasında köklü bir asimetri saptar. Sermaye dünya çapında serbestçe dolaşırken emek ulusal sınırlar içinde hapsolmuştur. Bu yüzden sermaye ulus devleti terketmiştir, oysa işçi sınıfı ulusal olduğu için ulus devlete sahip çıkmalıdır.

Emeğin ya da işçi sınıfının ulusal olduğu tezi, biri örtülü, öteki açık biçimde ifade edilmiş iki varsayıma dayanır. Örtülü varsayım, **tarihsel olarak,** "ulusal" denen devletlerin sınırları içinde gerçekten tek bir ulusun yaşadığı, dolayısıyla bu "ulus devlet"lerin işçi sınıfının da ulusal olduğudur. En basit bir ufuk taraması, bu varsayımın gerçeklikten uzak, kof bir varsayım olduğunu ortaya koyar. Sömürgecilerin, ulus oluşumu yaşamamış toplumların tepesine, bazan birçok halkı bir araya getirme, bazan da aynı halkı tekrar tekrar bölme yoluyla kendi çıkarlarına uygun sınırlar çizerek sözde ulusal devletler oturttuğu Afrika ya da Ortadoğu'yu bir kenara bırakalım. İngiltere diye bildiğimiz Britanya'da üç (İrlandalıları da sayarsak dört) ulusun, ulus devletin tarihsel modeli Fransa'da ondan da fazla sayıda halkın yaşadığı nasıl bilinmez? Öyleyse daha erken aşamadan itibaren "ulus devlet"in sınırları içinde yaşayan işçi sınıfları "ulusal" değil çokuluslu bir nitelik taşır.

Ama "küreselleşme" tartışması açısından bundan daha da önemli olan, bazı yazarların açıkça ifade ettiği öteki varsayımdır. Buna göre, emek ulusal sınırlar içinde hapsolmuştur, uluslararası akışkanlığı yoktur. Bu varsayım da yanlıştır ve dünya sisteminin temel bir özelliğini bütünüyle görmezlikten gelir. Dünya çapında işgücü göçü sonucunda, her ülkenin işçi sınıfı tarihsel nedenlerin ötesinde, **kapitalizmin güncel mekanizmalarının işleyişi sonucunda** her geçen gün daha çokuluslu hale gelmektedir.

Uluslararası işgücü akımının meta, para ve sermaye akımlarından daha yavaş büyüdüğü gerçektir.[23] Bunun nedenine birazdan değineceğiz. Ama temponun **göreli** olarak daha düşük olması, işgücü göçünün elle tutulur etkiler yaratan bir olgu olmadığı anlamına gelmez.

"Görcli olarak" diyoruz çünkü 20. yüzyılda, özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada işgücü göçü daha önceki çağlara göre büyük bir atılım yapmıştır.[24] Örnek olarak Amerika kıtasına göçleri alalım. 1500 ile 1850 yılları arasında, yani 350 yıl boyunca bu kıtaya 9,5 milyon köle getirilmiştir. 1845 ile 1914 arasında "Büyük Göç" olarak anılan dalga çerçevesinde **bütün Amerika kıtasına** toplam 41 milyon insan göç etmiştir. Yıl başına göçmen sayısı yaklaşık 600 bindir. 1988-93 arasında ise

23. Bk. Malcolm Waters, **Globalization**, Routledge, Londra, 1995, s. 89. Dünya Bankası, meta ve sermaye akımlarının hızla arttığı son dönemde, ekonomik kriz içindeki emperyalist ülkelerde, özellikle Avrupa'da, göç politikasının sıkılaştırılması dolayısıyla uluslararası göçün yavaşladığına işaret eder. (A.g.y., s. 52, Şekil 7.2 ve s. 65.)

24. Dünya Bankası, a.g.y., s. 64.

salt ABD'ye göç miktarı yılda 600 bin kişidir.[25] Bugün ABD'nin siyahi nüfusu 24 milyondur; buna karşılık son yılların göçüyle şişen Latin Amerika kökenli "Latino" nüfus, tarihte ilk kez siyahilere yaklaşarak 22 milyonu bulmuştur. Üstelik bu sayılar ülkeye yasadışı yollardan girenleri doğal olarak kapsamaz. ABD işçi sınıfı giderek artan ölçüde, beyaz ve siyah Amerikalıların yanısıra, Latino'lardan, Vietnamlılardan, Kamboçlardan, Korelilerden, Ukraynalılardan ve dünyanın bütün halklarından oluşan çokuluslu bir işçi sınıfı haline gelmektedir.

Batı Avrupa'nın ana ülkelerinde de işçi sınıfının onyıllardır çokuluslu bir nitelik kazandığı kimse için bir sır değildir. Britanya adasının üç tarihsel ulusuna son yarım yüzyılda Hindistan, Pakistan, Karayipler, Kıbrıs, Afrika ve başka yerlerden milyonlarca emekçi katılmıştır. Fransa'da Kuzey Afrikalılar, İspanyollar ve Portekizlilerin oluşturduğu büyük grupların yanısıra sayısız ulustan küçük topluluklar yaşamaktadır. Hitler'in Yahudileri soykırıma uğratmasından sonra arı bir Ari ırka en yakın etnik profili çizen (ve geleneksel olarak Anayasasında vatandaşlığı kan bağı koşuluna bağlayan) Almanya'da günümüzde Türk, Kürt, İtalyan, Sırp, Hırvat, Sloven işçilerin yanısıra, çözülen Doğu Avrupa'dan artan sayıda işçi çalışıyor, yaşıyor. Bir zamanlar pek az göç alan İtalya ve İspanya bile şimdi Kuzey Afrika'dan sonra kara Afrika'dan da büyüyen bir göçmen işçi akınıyla karşı karşıya.

Günümüzde göç akımları sadece azgelişmiş ülkelerden emperyalist ülkelere doğru değil, azgelişmişler arasında ve (son yıllarda) çözülen işçi devletlerine doğru da gerçekleşiyor. Göçlerin neredeyse yarısı azgelişmiş ülkeler arasındadır. Güney Asyalılar, hızla sanayileşen Doğu Asya ülkelerine ve Ortadoğu'nun petrol şeyhliklerine ve krallıklarına, Afrika'nın daha yoksul ülkelerinin vatandaşları göreli olarak daha iyi durumdaki ülkelere göç etmektedir.[26] Bugün Türkiye'de işçi sınıfı, tarihinde ilk kez TC sınırları dışından gelen işçilerin (Romanyalı, Rus, Gürcü, Afrikalı vb.) rekabeti ile karşı karşıyadır.

Kısacası, milliyetçi eleştiri sorunu yanlış terimlerle ifade eder. Günümüzde, sermayenin dünya çapında dolaşmasına karşılık emeğin ulusal sınırlara **hapsolduğu** tezi doğru değildir. Uluslararası işgücü akışkanlığı vardır, ancak uluslararası burjuvazi sermaye akımlarını serbestleştirir, bunları teşvik ederken, işgücü akımının önünü kesmek için gittikçe daha sıkı tedbirler almaktadır. **Asimetri politikadadır, kendiliğinden süreçler düzeyine ait değildir.** Bu politika göç eğilimini zayıflatabilir, ama göç yi-

25. Waters, a.g.y., s. 89.

26. Dünya Bankası, a.g.y., s. 65. Alt bölümün bundan sonraki kısmında verilecek olan öteki bütün veriler bu kaynaktan derlenmiştir.

ne de vardır, devam etmektedir. Bunu saptamak, göçün etkilerini araştırmanın ve sermayeye karşı işçi sınıfı politikasını bu etkiler temelinde oluşturmanın olanağını yaratır.

Bu yoğun işçi göçünün hem göç alan, hem de göç veren ülkelerin ekonomik, politik ve kültürel hayatı üzerinde güçlü etkileri var. Ekonomik açıdan göç veren ülkeler açısından en önemli faktör işçi dövizleri. Bazı ülkelerde işçi dövizleri ekonominin dış dünya ile ilişkisinde en önemli akımı oluşturuyor: uç bir örnek verecek olursak, 1980 yılında iç savaş döneminde, Lübnan'ın ulusal gelirinin % 50'si göçmen işçilerin ülkelerine yolladığı dövizlerden oluşuyordu!

Ama işçi sınıfının "ulusallığı" tartışması açısından çok daha dikkatle bakılması gereken yer göç alan ülkelerdeki durum. Ekonomik açıdan, göçmen işçiler, toplam nüfus içinde düşük bir paya sahip olsalar bile, vasıfsız işgücü piyasasında önemli bir yer tutuyorlar. Örneğin, ABD'de 12 yıldar az eğitim görmüş işçilerin dörtte biri ülke dışında doğmuş işçilerden oluşuyor! Bu durumda Amerikalı ve yabancı işçiler arasındaki rekabetin sermayeye büyük bir avantaj sağlayacağı açıktır. Hele sermayenin göç akımlarına getirdiği yasağın ürünü olan yasadışı göçmen statüsündeki kaçak işçileri göz önüne alırsanız bu daha da belirgin hale gelir. Bir fikir edinmek için günümüzde ABD'de en az 4 milyon işçinin kaçak işçi konumunda bulunduğunu kaydedelim. Bu sayı Avrupa için 3 milyon olarak tahmin ediliyor. Öyleyse, işçi sınıfının bütünsel çıkarları açısından bölünme ve rekabet gerçeğini göz önüne alan ve iki tarafın dayanışmasını geliştirmeye çalışan politikalar izlemek yaşamsal bir önem kazanır. Ama eğer globalizmin milliyetçi eleştirmenleri gibi, işçi sınıfının ulusallığını savunursanız, bu tür sorunlar görüş alanınıza giremez dahi!

Politik açıdan bakıldığında, göçmen işçi sorunu günümüzde emperyalist ülkelerde gündemin en önemli maddelerinden biri. Neo-Nazi hareketlerin Avrupa'nın sayısız ülkesinde son onbeş yıldır kaydettiği belirgin yükselişin ardındaki önemli kozlardan biri, yerli işçilerin saflarında önemli oranda insanın göçmenlere karşı pompalanan ırkçı önyargılara kapılmış olması. Bu durumda işçi sınıfının ulusal devlete sahip çıkmasını savunmak, ırkçı, neo-Nazi politikalara sahip çıkmasını savunmaktan başka bir anlama gelmez!

Elbette, başka her türlü akımın serbestleştiği bir çağda işgücünün serbest dolaşımını da savunmak gerekir. Ama çok dikkatli bir politik çerçeve içinde. Eğer globalizmin milliyetçi eleştirisi gibi bir yandan da ulusal devleti savunursanız, işgücünün serbest dolaşımı olsa olsa göç alan ülkelerin çokuluslu işçi sınıfının ulusal temelde bölünerek sermaye karşısında zayıflamasına yol açar. Çünkü göç hareketlerinin yoğunlaşması, aslında glo-

balizme aykırı değildir.[27] Emperyalist ülkelerin göç politikalarını sıkılaştırmalarının ardında, bir yandan kaçak işçi statüsünün o ülkelerin sermayesini daha avantajlı bir konuma kavuşturması, bir yandan da emperyalist hükümetlerin kendi işçi sınıflarının bir bölümünde varolan korporatist ve ırkçı önyargıları okşayarak iktidarlarını sağlamlaştırma arzusu yatıyor. Tabii buradaki çelişki açık olmalı: eğer kaçak işçi statüsü emperyalist ülkenin sermayesine yerli işçinin de ücretini rekabet aracılığıyla etkileyecek bir avantaj sağlıyorsa, korporatist tepkiler nihai olarak bu politikaları savunan işçilerin aleyhine etki yaratıyor demektir!

İşçi göçü, serbestleştiği durumda bile, sınıf örgütlerinin ne tür politika izlediğinden bağımsız olarak, otomatik biçimde işçi sınıfı için olumlu sonuçlar yaratmaz. Farklı ulustan işçilerin arasındaki rekabet ve bölünme ortadan kaldırılamadığı zaman işgücü akımı tam tersine sermaye için ideal bir "böl ve yönet" olanağı doğurur. Fabrikada sermayenin, çeşitli uluslardan işçileri ayrı türden görevlerde uzmanlaştırarak katmanlaştırdığı, örneğin bir Fransız fabrikasında siyah Afrikalı işçileri en alta, Türk işçileri bir üst katmana, Fransızca bilen ve Fransız kültürüyle daha içli dışlı olan Magripli Arap işçiyi onun üstüne yerleştirdiği, Fransız işçilere ise en vasıflı ve en zahmetsiz işleri vererek, bütün katmanları birbirine karşı oynadığı durumlar "vakayı adiye"dendir.

Üretim sürecinde böl ve yönet politikasının işçilerin direncini zayıflatmasının yanısıra, farklı uluslardan işçiler arasında dayanışmayı sağlayacak özel bir politikanın yokluğunda, rekabet işgücü piyasasında da her iki tarafın aleyhine, elbette sermayenin lehine işler. Bu açıdan bakıldığında, globalizmin milliyetçi eleştirmenlerinin sandığının aksine, işçi göçü günümüzde ekonomik mekanizmalarda ciddi etkiler yaratmaktadır. Üstelik bu etkiler hiç de olumlu olmayabilir. Dünya Bankası'na kulak verelim:

> ABD ve Avrupa'da göçmenlerin işgücü piyasasının vasıfsız bölümü üzerinde yarattığı basınç, bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelerle ticaretinin doğurduğu basınçla karşılaştırılabilir düzeydedir; göçmen işçiler toplam işgücünü yaklaşık % 5 oranında büyütürler ve esas olarak vasıfsız işçileri etkilerler (...) bazı araştırmalar ABD'de son iki onyıl süresince ücret eşitsizliğinin % 30 artmış olmasının göç temelinde açıklanabileceğini hesaplanmışlardır. Üstelik göçün etkileri ticaretinkinden daha büyük bir güç taşır, çünkü göçmenler, onlar olmasaydı (uluslararası) ticaret dolayısıyla işinden olan işçilerin sığınabileceği, ticarete konu olmayan sektörlere girebilirler."[28]

27. İşte emperyalizmin temsilcilerinin bu konudaki fikirleri: "İkincisi, göç yolu da dahil, ülkeler arasında artan bütünleşme aynı anda hem yoksul, hem de zengin ülkelerde işçilere yarar getirebilir." (Dünya Bankası başkanı J.D.Wolfensohn, a.g.y., s. iii.) Ya da: "Ticaret ve sermaye akımlarına benzer biçimde, uluslararası işgücü akımları da hem göç veren hem de göç alan ülkeler açısından büyük bir yarar potansiyeli taşır." (Dünya Bankası, a.g.y., s. 64.)

28. A.g.y., s. 67.

Kısacası, gerek ülke içinde, gerekse uluslararası planda işçi örgütleri enternasyonalist bir politika uygulamadıkça, işçi göçünün serbest bırakılması, bugün farklı halklardan işçiler arasında zaten varolan rekabeti keskinleştirmekten başka sonuç vermez. Buna karşılık doğru enternasyonalist politikalar izlenmedikçe, işgücü göçünün yokluğunda da, uluslararası ticaret ve sermaye akımları aracılığıyla burjuvazi farklı ülkelerin işçilerini karşı karşıya getirebilir, getirmektedir. İşgücünün serbest dolaşımı, elbette savunulmalıdır. Ama çokuluslu bir işçi sınıfının sorunlarını ve ihtiyaçlarını göz önüne alan enternasyonalist bir politikayla. Yoksa milliyetçi bir politika ile işgücünün serbest dolaşımı işçi sınıfının elinde patlayacak bir bombaya benzer!

İşçi sınıfı, ulusal devlet, enternasyonalizm

Globalizmin milliyetçi eleştirisinin sermayeyi enternasyonalist ilan ettiğini gördük. Madalyonun ters yüzünde, sermayenin terk ettiği ulus devletin işçi sınıfı ve emekçiler tarafından sahiplenilmesi önerisi yatar. "Bugün emekçiler, her ülkede artık ulusal sınırların, yani ulus devletin baş taşıyıcı(sı) haline gelmişlerdir."[29] Milliyetçi eleştirinin politik özü tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bütün teori bu sonucu hazırladığı için anlamlıdır.

Bu öneriye karşı ilk sorulacak soru, sahip çıkılacak devletin nasıl bir devlet olduğu sorusu olacaktır elbette. Bir kere, bugüne kadar görebildiğim kadarıyla, globalizmin milliyetçi eleştirmenlerinden hiçbiri sahip çıkılacak devletin sınıf karakteri konusunda ne en ufak bir soru sorar, ne en ufak bir öneri yapar. Başvurdukları tek niteleme sosyal demokrat denen solda her türlü demagogun her tür anlama kullandığı, çiğnendikçe elastikiyet katsayısı artmış "demokratikleşme" kavramıdır. Bu nokta ile ilgili olarak Eroğul ile yapılan görüşme çok öğreticidir. Kısa bir bölümü aktaralım:

> Eroğul: ...dünya çapındaki bir saldırıya, bir boğma hareketine, ancak ulusal devletlerle karşı çıkılabilir.
>
> Kansu: Yani, halkın, kamunun örgütü olan devleti mi kastediyorsunuz?
>
> Eroğul: Tabii, kamunun örgütü. Ancak kamunun örgütü olması için ulusal devletin nasıl olması lazımdır? Gerçekten yığınların devleti olacaksa, bu devletin demokratik olması gerekir.[30]

Kamunun devleti! Bütün görüşme boyunca "sınıfsal temel"den söz

29. Eroğul, a.g.m., s. 43.
30. Aynı yerde, s. 44.

eden Eroğul burada Marksist devlet teorisine gerçekten önemli bir "katkı" yapıyor! Böylece, hiçbir şey açıklama kapasitesi olmayan, baş erdemi devletin sınıf karakteri sorununun üzerini örtmek olan bu formülle birlikte, Eroğul'un demokratik bir burjuva devletini çözüm olarak gördüğünü anlıyoruz.

Ama iş burada bitmiyor. Eroğul'un "demokratik" devletten ne anladığını daha sonra keşfeden okuyucu, kendini "demokratik" devleti öpüp de başına koyacak gibi hissedebilir. Eroğul'un gerçek amacının neyi savunmak olduğunu görüşmenin bir başka bölümünden anlıyoruz. Görüşmeci Kansu, Eroğul ile aynı düşünce okulundan, ama yine de sormak zorunda kalıyor: "Sizin aktarmaya çalıştığınız devlet yapısının, 1982 Anayasası'nda ruhunu bulan 'güçlü devlet' ile farkı var değil mi?" **Görüşmeci, "solcu" Eroğul'un 12 Eylül'le aynı şeyleri savunduğu konusunda bir korkuya kapılıyor!** Korku boşuna değil. Eroğul'un cevabını dikkatle izleyelim:

> Bir devlet ne kadar demokratik olursa o kadar güçlü olur. Onun için **solcular güçlü devletten yanadırlar.** Devleti illa da düşman gören eski anlayış (Marksizmi kastediyor - SS) çok yanıltıcıydı. Solcuysan, devleti, güçlü devleti savunmak zorundasın (...) Yurttaş devlete ne kadar sahip çıkarsa, devlet ne kadar yurttaşın kendisi haline gelirse, **hatta yurttaş devletin klasik baskıcı güçleriyle bile ne kadar içli dışlı olursa; yurttaş orduyla, polisle ne ölçüde özdeşleşirse;** halk, bunlara ne denli egemen olursa, devlet o denli demokratik, dolayısıyla da güçlü olur.[31]

Bu görüşleri eleştirmeye tenezzül etmeyi **Sınıf Bilinci** okurlarına saygısızlık olarak görürüm. Sadece bir saptama yapalım: Bu fikirleriyle Eroğul devletin sınıf doğasını sorgulamamakla, demokratik devlet yutturmacasını savunmakla kalmamaktadır; **savunduğu görüşler faşizandır.** Bunun bir nedeni olmalı. Eski bir Marksist, ilericilik adına böyle görüşleri savunabiliyorsa bir nedeni olmalı. Bu nedeni keşfetmek zor değil. Eroğul'a göre emperyalizm, küreselleşme saldırısıyla, "Türkiye'de ulus devletin dibini oymak" amacıyla Kürt hareketini kışkırtmaktadır. Eroğul bunu kapalı biçimde "azınlık yaratma çabası" olarak anar ama gönderinin neye olduğu açıktır.[32] "Güçlü devlet" düşkünlüğü buradan kaynaklanmaktadır. İroni o kadar büyüktür ki, Eroğul kendisi ulusal devleti neredeyse bir fetiş mertebesine yükseltirken, milliyetçiliği de "gerici bir karşı çıkış" ola-

31. Aynı yerde, s. 47. Vurgular benim.

32. Aynı yerde, s. 46. Ayrıca bk.: "...bugün dünya çapında gelişmekte olan azınlıkların korunması siyasetinin bir yönüyle ne anlama geldiği açıktır. Ulusal devletler içinde azınlık haklarının körüklenmesi (...) ulusal devletleri zayıflatma siyasetine hizmet eden yaklaşımlardır." (s. 41)

rak niteliyor. Eğer bir kafa karışıklığının ifadesi değilse, bu, Kürtlerin milliyetçiliğine karşı çıkıp Türk milliyetçiliğini anti-emperyalizm kılığında savunmaktan başka birşey değildir.

Burada Türkiye politikasının bugünkü saflaşmasında, Kemalizmin Kürt sorunu konusunda faşizm ile birleşebileceği bir kez daha ortaya çıkıyor. Eklemek gerekir mi? Globalizmin milliyetçi eleştirisine katkıda bulunan herkes elbette Eroğul'un bu görüşlerine katılmayacaktır. Ama Eroğul'un tavrı, bu teorinin **bugün, bu ülkede, somut olarak** ne anlama geldiğini çarpıcı biçimde ortaya koyuyor. Eroğul bir birey olarak önemli olmayabilir. Ama bu görüşlerin Mümtaz Soysal, Bülent Ecevit, hatta Doğu Perinçek gibilerince işçi hareketine propaganda aracılığıyla yayılması tek bir anlama gelir: Kürt halkını ezmenin ilerici bir makyajla gerekçelenmesi. Bu yüzden "bağımsız Türkiye" şiarı bugün, bütün anti-emperyalist görünümüne rağmen, ilerici bir işlev göremez. Türk-İş bürokrasisinin özelleştirme ve yeni-liberalizm karşısındaki tavrını, "IMF'ye hayır! Bağımsız Türkiye!" şiarıyla özetlemesi,[33] tam da yeni-liberal politikaların sorumluluğunu "yabancılar"a yükleyerek devleti aklamak niyetiyle oluşturulmuştur; bürokrasinin Kürt sorununda devletin yanında duracağı güvencesini uluorta ilan eder bu şiar.

Elbette, uluslararası sermayenin dizginsiz bir hareket kabiliyeti elde etme çabası karşısında, işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarını korumayı hedefleyen bir politika devleti kullanarak ekonomik gelişmeye bilinçli bir yön vermeye çalışacaktır. Bu yönlendirme çabası, seçmeci bir korumacılık, dış ticarette devlet tekeli, konvertibilitenin reddi, kambiyo kontrollerinin yeniden tesisi, finans sisteminin kamulaştırılması yoluyla uluslararası finans akımları üzerinde belirli bir kontrol, doğrudan yabancı yatırımları zapturapt altına alma gibi, bugün globalizmin "çağdışı", "Üçüncü Dünyacı", "dinozor" gibi sıfatlarla andığı **geçiş tedbirlerini** de içerecektir. Tartışılan sorun bu değildir. Sorun bu devletin kimin devleti olacağıdır, **devletin sınıf karakteridir.** Eğer dış dünyaya karşı korumacı tedbirler bir burjuva iktidarınca alınacaksa, bu yukarıda tartışılan depresyon ve dünya ekonomisinin bölünmesi olasılığında, emekçi sınıflara ağır bir saldırıyı da içeren bir genel milliyetçiliğin çerçevesi içinde olacaktır muhtemelen. Eğer bir işçi-emekçi iktidarı sözkonusuysa, o zaman bu iktidarın, geçici olarak ulusal devletin sağladığı olanakları kullanmakla birlikte, ufkunu neden ulusal devletin savunusuyla sınırlayacağını, neden enternasyonalist bir politika izlemeyeceğini anlamak mümkün değildir.

---

33. Bu yazının kaleme alınmasından sonra, Susurluk ertesinde, sözkonusu slogan daha da uca taşınarak "Yaşasın Türkiye!" haline getirildi. Ama zaten burada eleştirilen türden Türk milliyetçiliğinin "silahsız kuvvetler" niyetine geliştirilmekte olan "neo-Kemalizm"den başka birşey olmadığı ortada değil mi?

Eroğul'un elbette bu konuda da fikirleri var. Bugün sermayenin enternasyonalizmi yükselirken, enternasyonalizmin "19. yüzyılın ikinci yarısında" işçi sınıfının politikası olmuş olmasını "tarihin bir cilvesi" olarak niteliyor. İşçi sınıfının bu çabası II. Dünya Savaşı sonrasında noktalanmış. "Ondan sonra bu ülkü, bir boş düş haline geldi. Buna karşılık, bu yöndeki ülküyü, sermaye sınıfı sahiplendi."[34]

Burjuvazinin "boş düş"leri kolay kolay benimsemeyecek kadar deneyimli ve birikimli bir sınıf olduğunu, bir "ülkü"nün serseri mayın gibi kimin eline düşerse kolaylıkla onun olabilmesini beklemenin gülünç olduğunu hatırlatıp geçelim. Şimdi konumuz, sermayenin enternasyonalizmi değil. Böyle birşeyin olmadığını, bu konuda "boş düş" görenin Eroğul olduğunu yukarıda gösterdik. Biz işçi sınıfı enternasyonalizmi üzerinde duralım ve bazı sorular soralım. Eğer proleter enternasyonalizmi II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir boş düş "haline geldi" ise, bundan ne anlamalıyız? O aşamadan önce bu "ülkü" gerçekçi ve anlamlı birşey miydi? Öyleyse II. Dünya savaşı sonunda dünya sisteminde ve sınıf ilişkilerinde değişen neydi? Bir an, Eroğul'un bugünün dünyasında sermayenin ulusal devleti terkettiği tezini doğru kabul etsek bile, bu herhalde III. Enternasyonal'in Stalin tarafından tasfiye edildiği 1943 yılında (ya da 1953, 1963, 1973 yıllarında) doğru değildi. O zaman enternasyonalizm neden o aşamada bir "boş düş" haline geldi?

Bu bizi bir başka soruya getiriyor: eğer 1943'de nesnel koşullarda daha önce geçerli olan enternasyonalist perspektifi anlamsız hale getiren bir değişim yaşanmadıysa, bir işçi Enternasyonali inşası yolundaki çabalar o dönemde neden "noktalandı"? Bu konuda susarak işçi sınıfı için bir hayat memat meselesi olan "enternasyonalizm mi, milliyetçilik mi" sorusuna cevap vermek mümkün değil! Eroğul işçi hareketini, önerdiği milliyetçi politikaya ikna etmek istiyorsa, proleter enternasyonalizminin **neden** sosyalist hareketin büyük bir bölümünün gündeminden çıktığını açıklamak zorundadır.

Biz ona kısa bir hatırlatma yapalım. III. Enternasyonal'i tasfiye eden Stalinizm, Sovyetler Birliği'nde siyasal iktidarı kontrol altına alarak kendine özgü sosyo-ekonomik çıkarlarını koruyan bürokrasinin politikasıdır. Bu politika dünya devriminden veba gibi korktuğu için Lenin'in kurduğu Komünist Enternasyonal'i tasfiye etmiş, bir daha da böyle bir örgütün kurulmasına izin vermemiştir. 20. yüzyılın sonunda ulaştığımız nokta, 1989 ve 1991, bürokrasinin bu politikasının sosyalizme karşı işlenmiş bir cinayet olduğunu açıkça ortaya koyduktan, emperyalizme karşı bir savunma yöntemi olarak ulusal devleti kullanma dışında milliyetçiliğin hem burju-

34. Aynı yerde, s. 40.

va, hem de işçi versiyonlarıyla tam bir çıkmaz olduğunu kanıtladıktan sonra[35], Eroğul'un hâlâ Stalinizmin Komünist Enternasyonal'i tasfiye etmesini olağan ve haklı gösterilebilir bir gelişme gibi sunması en basitinden kolaycılıktır. Eroğul'un fikir dünyasında nihayet ilginç bir nokta yakalıyoruz: burjuva ulusal devleti yücelten bir **burjuva Stalinizmi** ile karşı karşıyayız! Her durumda, burada yapılan açıklamayı beğenmeyen, kendi açıklamasını yapmak zorundadır: enternasyonalizm neden işçi sınıfının gündeminden çıktı?

İşçi sınıfının kurtuluşu ancak enternasyonalist bir politika ile mümkündür. Emperyalist kapitalizmin dünyayı çok daha az bütünleştirmiş olduğu bir aşamada dahi milli komünizm başarısızlığa uğramaya mahkumdu. Bugün üretici güçlerin artık vatanı bile yoktur: bir uydunun mülkiyet kategorileri dışında herhangi bir ülkenin sınırları içinde düşünülmesi mümkün müdür? Marksist emperyalizm teorisyenlerinin üretici güçlerin gelişmesinin ulusal sınırların ötesine taştığı saptaması ancak bu kadar çarpıcı bir biçimde doğrulanabilirdi! Ama bu saptamanın politik karşılığı, sadece burjuva milliyetçiliğinin değil, aynı zamanda milli komünizmin reddi ve dünya devriminin sosyalist programın belkemiği haline getirilmesidir.

7. Bir doktrinere cevap

Sol içinde son derecede yaygın olan milliyetçi globalizm eleştirisinin gözden geçirilmesinden sonra, son dönemde globalizm konusunda bana yöneltilmiş olan bir eleştiriye cevap vermek mümkün hale geliyor. Orhan Dilber imzasını taşıyan bu tuhaf eleştiri, 1992'den bu yana globalizme sert eleştiriler yöneltmekte olan Sungur Savran'ı, globalizmle aynı zeminde yer almakla suçluyor.[36] Yine bu tuhaf yazıda, Dilber, bütün yazı boyunca karşısına alacağı hasmının uzun ve ayrıntılı globalizm tanımını, bazan neredeyse kelimesi kelimesine kullanıyor ve kaynak gösterme zahmetine bile katlanmıyor (s. 128). Bu durumda ben globalizm ile aynı zemini paylaşıyorsam, globalizmi tanımlayış tarzlarımızın nasıl çakıştığını anlamak elbette mümkün olmuyor! Aynı şey Dilber'in eleştirisinin hemen hemen bütün dayanakları için sözkonusu: Savran'ı eleştiriyor...ve sonra kendisi aynı şeyi söylüyor! Elbette farklılıklarımız da var. Ama beni burada ilgilendiren Dilber'in başka fikirleri değil. Amacım Dilber'in belirli bir amaca uygun olarak imal ettiği eleştirileri mümkün olduğu kadar kısaca cevapla-

35. 20. yüzyıl tarihinin bu konudaki derslerini **Onbirinci Tez** yazısında daha ayrıntılı olarak ele almıştım. Bk. a.g.m., s. 79-83.

36. Orhan Dilber, "Emperyalizm, 'Globalizm' ve Enternasyonalizm Üzerine Hatırla(t)malar", **Marksist Eleştiri**, 1, Kış 1996, s. 158 ve 166. Bu bölümde Dilber'in yazısına gönderiler ana metinde parantez içinde yapılacaktır.

mak. Satırbaşlarıyla görelim.

• Dilber'e göre Savran küreselleşme ile aynı zemini paylaşıyor, çünkü küreselleşme teorisinin yoğun biçimde vurguladığı kapitalist bütünleşmeyi, Marx'ın öngörülerinin doğrulanması olarak görüyor. **Onbirinci Tez**'de globalizmin eleştirisini yapan yazıya **Komünist Manifesto**'dan bir alıntı ile girdiğim doğrudur. Bunun nedenine bu altbölümün sonunda değineceğim çünkü bu, Dilber'le aramızdaki tartışmanın püf noktasını oluşturuyor. Burada şunu söylemekle yetineyim: elbette küreselleşme ideolojisi, Marx'ın ta 1848'de öngördüğü kapitalist dünyanın bütünleşmesi sürecine değindiği için bir gerçekliği çarpık ve tek-yanlı biçimde ifade ediyor. Dilber, benim, bugün varılan aşamanın Marx'ın öngörülerinin doğrulanması olarak görülebileceği fikrime itiraz ediyor...ve sonra kendisi aynı şeyleri söylüyor! Birincisi, bütün genel argümanı (bk. s. 133-34) kapitalizmin bir "dış müdahale"ye (proleter devrimi) uğramadığı takdirde bugünkü yapısına kavuşmasının olağan olduğu, Ekim devriminin çözülmesiyle kapitalizmin kendi yasalarının gerektirdiği olağan gelişme mecrasına döndüğü fikri üzerinde yükseliyor. Böylece, bugünkü durumun kapitalizmin mantığının serpilip gelişmesinin, yani Marx'ın öngörülerinin doğrulanmasının sonucu olduğunu itiraf ediyor. İkincisi, ve daha vahimi, bende eleştirdiği fikri kendisi daha sonra açık açık söylüyor: "'Globalist' tasvirlerin Marks'ın veya başkalarının somut durum hakkındaki tasvirleriyle örtüşmesi pek tabiidir. Çünkü globalizm aynı gerçekliği ayrı bir sınıfsal konumdan görüp ifade eden burjuva ideolojisini ifade etmektedir; doğru ya da yanlış olmaktan çok, ideolojik bir bakış açısıdır." (s. 166) Bu benim söylediğimin kötü bir kopyasıdır. Kötü, çünkü ben "doğru ya da yanlış" demiyorum, açıkça globalizmin tasviri ideolojik ve yanlıştır diyorum!

• Bu eleştirinin bir uzantısı olarak Dilber, Marx'ın **Manifesto**'da bir öngörüde bulunmadığını, o gün varolan durumu tasvir ettiğini ileri sürüyor. (s. 158) Ayrıca, Savran'ı bundan dolayı, burjuva ideologlarının Marx'ın **Manifesto**'da yazdıklarının o zaman geçerli olmadığı yolundaki fikirlerine de katılmakla suçluyor. (s. 159) Bu sonuncusunu geçelim. Burjuva ideologları Marx'ın fikirlerinin o gün geçerli olsa bile **bugün geçersizleştiğini** söylerler genellikle. Bu özgül konuda da böyle fikirler yaymaya çalışan burjuva ideologuna ben rastlamadım. Dilber, eğer bugüne kadar herhangi bir burjuva ideologunun bu yönde fikirlerini okuduysa alıntıyla göstersin, o zaman cevap veririm. Asıl önemli olan ilk eleştiri, çünkü bu nokta Dilber'in nasıl bir Marksizm anlayışına sahip olduğunu çıplak biçimde ortaya koyuyor.

Önce bir meseleyi açıklığa kavuşturalım. Marx **Manifesto**'dan hem benim yazıma, ham de Dilber'in yazısına alınmış olan bölümde, **tamam-**

lanmış bir süreci anlatmıyor. Sürmekte olan, bir eğilim olarak hep gelişen bir süreci tasvir ediyor. Başka hiçbir şeye gerek yok, bu metinsel olarak bile kanıtlanabilir: Marx açıkça "Nicedir süregelen ulusal sanayiler yıkılmıştır **ya da günden güne yıkılmaktadır**" diyor (vurgu benim). Dilber gibi fütürolojiyle ilgilenmediği için de (buna aşağıda döneceğiz) sürecin ne zaman tamamlanacağı konusunda birşey söylemiyor. Ben de Marx'ın "sermayenin dünya ekonomisini bütünleştirerek ulusal bölünmelerin maddi temelini ortadan kaldırdığını daha bu sürecin **tamamlanmadığı** bir aşamada" saptamış olduğunu belirtiyorum.[37] Henüz başlamamış, geleceğe ilişkin bir süreçten söz ettiğini söylemiyorum.

Bu metin analizinden çok daha önemli olan, Dilber'in ısrarının anlamı ya da anlamsızlığı. Dilber'in Marx'ın neredeyse bitmiş bir ampirik süreci tasvir etmekte olduğu yolundaki iddiası, kapitalizmin dünya ekonomisini daha 1848'de tamamen bütünleştirdiği anlamına gelir. Bu ise **bütünüyle yanlıştır**. Marx **Manifesto**'da sadece dolaşımın uluslararasılaşmasından söz ediyor. Bunu sermayenin "ürünleri için durmadan büyüyen bir pazara duyduğu ihtiyaç" konusunda söylediklerinden de, "dünya pazarını sömürme" temasından da, Çin sedlerini "burjuvazinin mallarının ucuz fiyatları"nın yıkmasından da görebilirsiniz. Burada Marx'ın sözünü ettiği bütünleştirici mekanizmaların hepsi uluslararası **ticaret** ile ilgilidir. Oysa bugün olgunlaşan eğilim **üretimin** uluslararasılaşmasıdır. Bu noktaya eleştirilen yazıda da açıkça değinmiştim.[38] Dilber bana kulak vermeye hazır olmayabilir; herşeyin Marx döneminde olup bitmiş olduğunda ısrarlı ise, o zaman emperyalizm aşamasının neden kapitalizmin tarihinde özgül bir aşama olarak tanımlandığını düşünsün. Emperyalizmin tanımlayıcı öğelerinden biri sermaye ihracıdır: yani üretimin uluslararasılaşması!

Bütün bunlar aslında Dilber'in Marksizme yaklaşım tarzının somut bir göstergesidir. Düşünün, globalizme, yani doğrudan doğruya günümüze ilişkin 50 sayfayı aşkın bir yazı yazıyorsunuz; polemik konusu yapılan bir-iki yazı (ve bir-iki başka makale) dışında, bütün referanslarınız Marksizmin klasiklerine! İçinde yaşadığımız dünyanın somut maddi gerçekliği üzerine hiçbir veri kullanmıyorsunuz, üstelik bu dünyanın özelliklerinin 1848'de tamamlanmış olduğunu iddia ediyorsunuz! Kısacası, 21. yüzyılın eşiğindeki dünya hakkındaki saptamalarınızı Marx'ın yapıtının **lafzından** hareketle yapıyorsunuz! Bu durumda elbette yazınızın başlığını, "hatırla(t)malar" diye atarsınız. Globalizm gibi yeni bir ideolojiyi "hatırla(t)malar" yoluyla tahlil edersiniz. Bu, ne kendi döneminde yayınlanmış bütün ekonomi politik yapıtlarını ve kim tarafından yayınlanmış olursa olsun bü-

37. **Onbirinci Tez**, 12, 1992, s. 105. (vurgu sonradan)
38. Aynı yerde, s. 76.

tün ekonomik belgeleri okuyan Marx'ın, ne kendi döneminin dünya kapitalist ekonomisinin somut verilerini aylarca inceleyen ve emperyalizm teorisini (elbette Marx'ın saptadığı kapitalizmin hareket yasalarından yola çıkarak) bu veriler üzerine yerleştiren Lenin'in, ne de genel olarak Marksizmin yöntemidir. Bu, doktrin sergilemeyi teoriyle karıştıran bir yöntemdir. Adı da uzun zaman önce konulmuştur: doktrinerlik!

• Dilber, **İktisat Dergisi**'nde Savran'la yapılmış bir görüşmede[39] "300 yıl sonra" ne olacağının öngörülemeyeceğini söylediği için Savran'ı Kautsky'ci olmakla suçluyor (s. 161-62). Ayrıca Savran'ın globalizmin "bugün için hakim trend olmamakla" birlikte "geleceğe ilişkin bir trend olduğunu" söylediğini, bunun da ulus devletin kapitalizm çerçevesinde aşılabileceği yönünde bir yanılsamanın işareti olduğunu ileri sürüyor (s. 131). Madalyonun öteki yüzü, Savran'ın ulusal devletlerin "mevcut devletlerin aşılması için yıkılmaları gerek(tiğini)" (s. 161) anlayamamış olması.

Sorunun birinci yüzüyle ilgili olarak söylenmesi gereken ilk şey şu: **İktisat Dergisi**'nde üç yüz yıldan söz ettiğim bölümde satır düşmüş, anlam değişmiş; cümlenin gidişatına bakan herhangi biri bunu kolaylıkla anlayabilir. Orada, teorik bir yazıdan farklı olarak popüler bir dergide yapılmış bir görüşmede, okuyucu açısından çarpıcı olması için, ulus devletin yok olması fikrini alay konusu haline getirmek amacıyla veriliyor üç yüz yıl gibi gülünç bir vade. Yani söylenmek istenen ulus devletin kapitalizm içinde aşılamayacağı. Dilber'in mizah duygusu bunu kavramaya yeterli olmayabilir elbette. Ama bunu bir kenara bırakırsak, o haliyle bile orada, sosyalizm olmadığı takdirde insanlığın ortadan kalkacağını, dolayısıyla sorunun kendisinin anlamsız olduğunu açıkça söylüyorum. Dilber fütürolojiye ilgi duyabilir, ama ben bir Marksist olarak "insanlığın ancak çözebileceği sorunları önüne koyacağı" düsturundan hareketle bugünden ve öngörülebilir gelecekten söz ediyorum.

> Eğer kapitalizm dünyayı bir yıkıma sürüklemeden, yüz yıl sonra kurulacak bir dünya devletinin ve yüz yıl sonra tamamen ortadan kalkacak olan ulusal devletlerin olasılığından söz edilecekse, bırakalım bunu yüz yıl sonraki insanlar düşünsün. Biz ise, bugünkü somut durumda o hakim eğilimin hangi somut sonuçlara yol açtığını düşünelim.[40]

Dilber yüz yıl ya da üç yüz yıl sonra ne olacağını biliyorsa hülyalı spekülasyonlara girişebilir. Beni bugün ve yakın gelecekte verilecek mücadeleler ilgilendiriyor.

Aynen Lenin için olduğu gibi. Orhan Dilber, beni Kautsky'cilikle suç-

39. "Ulusal Sermayeler Kıskacında Globalizm...", **İktisat Dergisi**, 350, Temmuz 1994.
40. A.g.m., s. 63.

lamadan önce, Lenin'in Kautsky'nin ültra emperyalizm tezine ilişkin şu satırlarını okusa belki Marksizmin yöntemine ilişkin birşeyler öğrenebilirdi:

> Ama, soyut olarak düşünüldüğünde, kapitalizmin emperyalizmi izleyecek yeni bir evresinin, yani bir ültra emperyalizm evresinin "düşünülebilir" olduğunu yadsımak mümkün mü? **Hayır. Soyut olarak böyle bir evre düşünülebilir.** Ne var ki, pratikte bugünün keskin görevlerini geleceğin yumuşak görevleri adına yadsıyan biri, oportünistlik yapmış olur. Teorik olarak bu, şu anda gerçek hayatta sürmekte olan gelişmelere dayanmaktan kaçınmak, düşler uğruna bunlardan kopmak anlamına gelir. Gelişmenin, istisnasız bütün işletmeleri ve bütün devletleri yutacak olan tek bir dünya tröstü **yönünde** olduğuna kuşku yoktur. Ama bu yöndeki gelişme öylesine gerilimli biçimde, öyle bir tempoyla, öyle çelişkiler, çatışmalar ve sarsıntılar ile ilerlemektedir ki...tek bir dünya tröstüne erişilmeden önce...kapitalizm kendi karşıtına dönüşecektir."[41]

Hakim trend/geleceğin trendi tartışmasında ise öncelikle Dilber'in **tahrifat** yöntemine değinmek gerekiyor. Benim kendi cümlem şu: "Globalizmin hakim trend değil, ama geleceğe ilişkin bir trend olduğu çok açık. Yani ulusların aşılması yönünde bazı şeyler gelişiyor." Dilber bunu alıyor ve cümle yeterince kısa değilmiş gibi, kesme/yapıştırma/ekleme yöntemleriyle kendine göre yorumluyor. Okuyalım:

> Savran'ın dediğine bakılırsa, "bugün için hakim trend olmayan" globalizmin "geleceğe ilişkin bir trend olduğu çok açık. Yani ulusların aşılması yönünde bazı şeyler gelişiyor."

Dilber tırnak işaretlerinin bir yazarın kelimelerini aktarmak için kullanıldığını bilemeyecek biri değil. O zaman yukarıdaki cümlesinde "**bugün için**" sözcükleri neden tırnak içinde? Bu iki sözcük benim ifademde yokken, neden ekleniyor? Bunun adı iyi bilinir: tahrifat! Tabii tahrifat nedensiz değil. Benim ifademde bugün ile gelecek arasında bir karşıtlık yok. Dilber "bugün için" ibaresini ekleyerek bana "globalizm şimdilik hakim trend değil, ama geleceğin trendi odur" dedirtmek istiyor. Bunu keşke "açıkça söylemiyor ama böyle demek istiyor" diyerek yapsaydı da polemik uğruna tahrifatın gölgesi bir (eski?) Trotskistin üzerine düşmeseydi! Ama üzülerek söyleyeyim ki ben "böyle" demek istemiyorum. Tam da söylemek istediğimi söylüyorum. Hakim değil ama trendlerden **biri.** Yani ulusların aşılması yönünde **bazı** şeyler gelişiyor. Bu şeyler de yukarıda daha önce değindiğimiz noktalar: en önemlisi Avrupa Birliği. Okuyucu Avrupa Birliği'nin çelişik bir nitelik taşıdığı, hem bütünleşmeyi, hem de ulu-

41. Buharin'in kitabına önsözden: bk. N.Boukharine, a.g.y., s. 6 vurgular benim.

süstü bir "ulusal" devlet olarak dünya ekonomisinde bölünmüşlüğün devamını temsil ettiği yolundaki kanımızı hatırlayacaktır. "Ulusların aşılması" o görüşmede de bu sınırlı anlamda kullanılıyor. Ama Dilber geleceği görebildiğine göre belki AB'nin hiçbir zaman gerçekleşemeyeceğini biliyordur! Ben yalnızca eğilimlerden söz edebiliyorum.

İşin en vahim yanı madalyonun ters yüzüyle ilgili olanı. Dilber beni, ulus devletin ancak yıkılmakla ortadan kalkacağını bilmemekle eleştiriyor. Öyleyse önce **Onbirinci Tez** yazısından bazı alıntılar yapalım: "Uluslar arasındaki çelişkiler ne dünya ekonomisindeki bütünleşme eğilimlerine rağmen kapitalizm altında, ne de sosyalist devrim sonrasında **kendiliğinden** ortadan kalkmayacaktır."[42] "Kapitalizm tarihsel gelişmesi içinde bütünleşmiş bir dünya ekonomisi yaratarak tekil ulusların varlığının maddi koşullarını ortadan kaldıracak, onun başladığı ama her ulusun burjuvazisinin özel çıkarları dolayısıyla nihai sonucuna ulaştıramayacağı işi, iktidarı aldığında proletarya tamamlayacak..."[43] Sonra da anılan makalenin ana fikrini tekrarlayalım: ulusal sorun Lenin'e göre bir burjuva demokratik haklar sorunu değil, "sosyalizmin inşaının bir sorunudur."[44] Ve Lenin haklıdır! Yani kapitalizm ulusları ortadan kaldıramayacağı için sorun proleter devrimin çözmesi gereken bir sorundur. Daha açık ne olsun? Bir insan muarızının pozisyonlarını daha fazla nasıl çarpıtabilir?

• Dilber'in benim "globalizmin zeminine kay(mama)" ilişkin gösterdiği bir başka kanıt da, globalizme karşı enternasyonalizmi savunurken bile "nesnel" olmaya gayret göstermem. (s. 167) Ben bunu bir "objektivizm" eleştirisi olarak anlıyorum: yani öznel faktörü tahlilin dışında bırakmak. Buna tek bir alıntıyla cevap vermek mümkün. Dilber'in bana nesnelcilik eleştirisini yöneltirken **Onbirinci Tez** yazısından yaptığı alıntının hemen altında şu cümle yer alıyor: "Varolana tapınmak ve teslim olmak ne Marx'ın kişiliğinde, ne de Marksist hareketin felsefi yaklaşımında mevcuttur."[45] Burada nesnelciliğin zerresi bile olabilir mi?

• Nihayet işin püf noktasına geliyoruz. Dilber'in asıl amacı Savran'ı politik olarak eleştirmek olduğu için, Savran'ın globalizme yaklaşımını, Veysi Sarısözen'in ilgili konulara yaklaşımı ile benzeştiriyor. Sarısözen'in görüşleri kendisine aittir; geçmişte ileri sürdüğü o görüşlere bugün hâlâ sahip olup olmadığını da bilmiyorum. Bizim bu noktada konumuz, başka yerlerde eleştirmiş olduğum o tür görüşlerin ele alınması değil. Ama Sarısözen "bir dizi global sorunun keskinleşmesi(nin) ve dünyanın tüm çelişkilerine rağmen her bakımdan karşılıklı bağımlı bir sistem haline çok açık

42. A.g.m., s. 86.
43. Aynı yerde, s. 88.
44. A.y., s. 89.
45. A.y., s. 105.

bir şekilde gelmesi(nin), günümüzde dünya devrimci süreci ile ilgili konseptte de düzeltme zorunluluğunu yarat(tığını)" yazmış. (Alıntıyı yapan Dilber'in kendisi, s. 136.) Bu görüşler Gorbaçovizmden esinlenmiştir. Ben ise Gorbaçovizmi Türkiye'de ilk ve sürekli olarak eleştirenlerden biriyim. Sarısözen "yürüyen otobüsten inmenin mümkün olmadığı" gerekçesiyle solun Gümrük Birliği'ne karşı çıkmaması gerektiğini savunmuş. Ben Sarısözen'i, bu argümanının globalizme ve onun kaçınılmazlık tezine teslimiyet anlamına geldiği için yazılı olarak eleştirmiş biriyim.[46] Görüşleri böylesine farklı iki yazarı birbirine benzeştirmeye çalışmak olsa olsa tahrifata girer.

• Dilber bu benzerliğin bir de uzantısını bulur: Sarısözen bir "dünya reformu" önermiştir, Savran ise "burjuvazinin 'küreselleşme' saldırısına yanıt olarak **bir dünya devrimi hedefi koymak yerine,** son tahlilde Sarısözen'in 'dünya reformu' önerisiyle buluşan 'bir uluslararası demokrasi programı' öneriyor." (s. 165, vurgu benim.) Bir kez daha açık tahrifat ile karşı karşıyayız. Altı çizili cümlecikte görüldüğü gibi, Dilber benim globalizme karşı dünya devrimini savunmadığımı söylüyor. **Onbirinci Tez** yazısından bir alıntı: "**Ancak** proletaryanın önderliğinde yürütülecek bir **dünya sosyalist devrimidir** ki, insanlığı emperyalizmin sömürü ve tahakküm sisteminden nihai biçimde kurtarabilir (...) Bu yüzden, 20. yüzyılın sonunda globalizmin tek gerçekçi alternatifi proleter enternasyonalizmidir."[47]

Daha açık olabilir mi? Böyle polemik olur mu? Buna tartışma denebilir mi?

"Dünya reformu" projesiyle benim "uluslararası demokrasi programı" önerimin "son tahlilde" aynı anlama geldiği iddiası ise ciddiye alınabilir birşey değil. Dilber, benim önerdiğim programın geçişsel bir anlayışa dayandığını, bir reform programından farklı olduğunu kendisi kaydetmiş. Bu kadarı yetmeliydi. Ama yetmiyor. İki programın "son tahlilde" birbiriyle buluştuğu kanıtlandığı için mi? Hayır, Dilber iddiasını kanıtlama zahmetine katlanmak yerine, Sarısözen'in de, benim de "'emek takılı' 'Barış ve **Demokrasi** Bloku'"na ("Emek, Barış ve **Özgürlük** Bloku" demek istiyor!), ardından da ÖDP'ye girdiğimizi hatırlatıyor (s. 165). Tabii bu parti "komünist bir dünya devrimi"ni hedeflemiyor. İma edilen sonuç Sungur Savran'ın da böyle bir hedefi olmadığı. Trotskiy IV. Enternasyonal'in Fransız seksiyonunun Fransız sosyal demokrasisine katılmasını savunduğunda o partinin dünya devrimi diye bir hedefi mi vardı? Yoksa Trotskiy

46. Veysi Sarısözen'in görüşleri için Söz gazetesinin 4 Mart 1995 tarihli yazısına bakılabilir. Benim cevabım için bk. "Gümrük Birliği'ne Karşı Vizesiz Bir Dünya İçin", **Newroz**, 2-9 Nisan 1995, s. 5.

47. **Onbirinci Tez**, a.g.m., s. 106. Vurgular sonradan.

mi dünya devriminden vazgeçmişti? Burada söylenen, ÖDP'nin Fransız sosyal demokrasisiyle benzeştiği **değil.** Bir partiye girmek için ille o partinin dünya devrimini hedeflemesi gerekmediği söyleniyor. ÖDP, bu tür doktriner sığlıkların ötesinde, daha ciddi ve somut veriler üzerinden tartışılmalıdır.

Birşey açıktır. Dilber Savran'a politik bir eleştiri yöneltmek için en olmadık alanda bir teorik kılıf bulmaya çalışmıştır: son yıllarda globalizmle ideolojik mücadeleyi bir görev olarak bellemiş birine "globalizmle aynı zemini paylaşma" eleştirisini yapmak epeyce talihsiz bir girişimdir.

Dilber'in kafasına taktığı Marx alıntısının **Onbirinci Tez** yazısının en başında neden yer aldığına değinmenin yeri artık geldi. Bu sorunun cevabı aslında yazının kendisinin Giriş bölümünün sonunda yer alıyor. Okuyalım:

> ...nasıl oluyor da komünizmin en önemli teorisyeni, kapitalizmin bir özürcüsü haline getirilebiliyor? Marx'ın yapıtında proleter enternasyonalizminin temellerini oluşturan argümanlar, nasıl oluyor da burjuvazinin globalizm ideolojisinin gerekçeleri haline getirilebiliyor? Ya da daha genel olarak, globalizm ile enternasyonalizm benzer ideolojiler midir? Her ikisi de milliyetçiliğe karşı olduğu ve ulusal devletin geçersizleştiğini ilan ettiğine göre, aynı görüşün farklı ifadeleri olarak kabul edilebilirler mi? Marksizmin globalizm karşısındaki politik tavrı ne olmalıdır? Bu yazı bu karmaşık sorulara cevap arayacak.[48]

Burada, globalizm ile enternasyonalizmin ilişkisinin doğasında varolan son derecede çapraşık, içiçe dolanmış bir takım sorunlardan söz ediliyor. Bu çapraşıklık Türkiye solunda büyük kafa karışıklıkları yaratabiliyor. **Onbirinci Tez** yazısının yazılmasına vesile olan biraz da, Ankara Bilar'da yapılmış geniş bir tartışma içinde, bu toprakların en gelişkin Marksistlerinden birinin, artık sermaye enternasyonalist olduğuna göre, milliyetçiliğin işçi sınıfı için doğru politika olduğu yolundaki sözleriydi.[49] Bir süre sonra bir kitle örgütü tarafından düzenlenmiş bir başka toplantıda, bir başka sosyalist çıktı ve bütün ciddiyetiyle "ben milliyetçi bir sosyalizmin yanlış olduğunu düşünüyorum; kendimi **küreselleşmeci** olarak tanımlıyorum" dedi. Bunlar o dönemde, globalizm henüz solda deşifre edilmemişken, Türkiye solunda bu konuda tanık olduğum kafa karışıklığı örneklerinin yalnızca en çarpıcıları. **Onbirinci Tez** yazısının amacı, işte bu kafa karışıklıklarını temizlemekti. Yukarıdaki alıntı bu anlamda yazının amacını yeterince anlatıyor. **Manifesto**'dan yapılan alıntı da bu bağlamda, globalizmin milliyetçi eleştirmenleri karşısında bir **meydan okuma** idi. Burju-

48. A.y., s. 74.

49. Bu kişinin adını vermeyişimin nedeni, söylediklerini kelimesi kelimesine kanıtlamanın olanaksızlığı. Kesin kaynak veremeyeceğim noktada kimseyi eleştirmek istemem.

yazının sözcülerinin Marx'ın bu tür fikirlerini kendilerine mal etmek istedikleri yazının başında belirtilerek, soruna enternasyonalizm açısından **en zor** koşullar altında yaklaşılıyor, buna rağmen milliyetçi bir perspektifin gerekli olmadığı yazı boyunca gösteriliyordu.

Orhan Dilber bütün bu çapraşıklıkları ne anlıyor, ne önemsiyor. O, sorunları basitleştirmekten yana. Çünkü yaşayan solun, işçi hareketinin, Marksist aydınların kafalarındaki karışıklık onu ilgilendirmiyor. Onu ilgilendiren, doktrinler; onu ilgilendiren, ebedi gerçekleri ilan etmek; onu ilgilendiren, teoriyi güncelleştirmek değil, kusursuz biçimde yeniden inşa etmek. Gerçek Marksist teorinin gerçek dünyadaki fikir akımlarıyla boğuşmasının gerekliliğine bu çerçevede yer yok. Çünkü kitaplığınıza kapanarak Marksist klasikler külliyatıyla 20. yüzyıl sonunu anlamaya çalışırsanız böyle sorunlarınız olmaz. Ve devrim yapmak için terliklerinizi çıkarmaya bile gerek kalmaz!

8. Globalizmin politik anlamı

Uzun bir yolculuğun son merhalesine gelmiş bulunuyoruz. Bu yazının son bölümünde bütün bu tartışmanın, teorik öneminin ötesinde, politik bakımdan nasıl bir anlam taşıdığını ortaya koymaya çalışacağız.

Ama önce yukarıda yaptığımız tartışmadan bir-iki sonuç çıkarmaya çalışalım. Bu yazının iki bölümü boyunca ileri sürülen argümanlar, küreselleşme teorisinin temel tezlerini çürütmüştür. Bu teorinin özgül yanı, son dönemde kapitalist dünya ekonomisinin bütünleşmesinde yeni bir atılım yaşanmış olduğunu vurgulaması değildir. Bu saptama ne küreselleşme teorisine özgüdür, ne de bu teorinin gerçek tanımlayıcı öğesini oluşturur. Küreselleşme teorisinin ayırıcı yanları üç temel tezle özetlenebilir: ulus devletin sonu tezi, kapitalizmin emperyalizm sonrası yeni bir aşamaya girmiş olduğu tezi ve yeni-liberal tarzda bütünleşmenin kaçınılmazlığı tezi. Bu çalışma her üç tezin yanlışlığını ayrıntılı argümanlarla ortaya koymuştur.

Buradan ulaşılacak sonuç açıktır: günümüzde **gerçek dünyada** küreselleşme adıyla anılabilecek bir olgu yaşanmıyor. Yaşanan, kapitalist üretim tarzının şafağında başlayan, emperyalizm çağına girişle birlikte büyük bir sıçrama gösteren dünya çapında bütünleşmenin son dönemde, teknolojik gelişmeler temelinde ve sosyalizmin krizi bağlamında, ÇUŞ'ların güçlenmesi ve yeni-liberal politikaların uygulanması sonucunda önemli bir atılım yapmasıdır. Bir de, bu bütünleşme sürecinin gerçekte olmayan sonuçlarını varmış gibi göstererek, bu (sözde bilimsel olarak saptanmış) sonuçların gerçekleşmesinin yolunu açmak isteyen bir **ideoloji** vardır. Bu ideoloji globalizmdir. Küreselleşen birşey varsa, bütün dünyanın burjuva-

zilerini adım adım fetheden globalizmdir, onun temeli olan yeni-liberalizmdir. Yani **dünya küreselleşmemektedir, küreselleşen liberalizmdir.**

Küreselleşme diye bir sürecin olmadığını söylemek yeni hiçbir şey olmadığını söylemek değildir. Dünya elbette yepyeni ilişki ve çelişkilerin damgasını taşıyor. Ama bunların en önemlileri, emperyalizm çağının asli çelişkilerinin yeni ve daha olgun biçimlerinden başka birşey değildir. Bu yeni biçimlere ancak kapitalist üretim tarzını ve onun emperyalist aşamasını anlamak için kullanılan kategorilerin yeni döneme yaratıcı biçimde uygulanmasıyla ışık tutulabilir.

Bu açıdan bakıldığında, rakiplerini, değişen bir dünyaya gözlerini kapatmakla, eski kavramsal çerçevelere takılıp kalmakla, dinozorca tavırlar benimsemekle suçlayan globalizmin asıl kendisinin eski kavramsal yapıların tutsağı olduğu görülür. Diyalektiği ve çelişkiyi dışlayan, basit ve mekanik ikiliklerle çalışan globalist teori, eski dönemin sona erdiğini kanıtlamak için geliştirdiği argümanlarını tam da o eski dönemin kemikleşmiş kavramsal çerçeveleri aracılığıyla dile getirir. "Tersyüz edilmiş Keynesçilik" devleti aynen eski dönemin Keynesçiliği gibi sadece iç pazarla ilişkilendirdiği için, yeni dönemde kazandığı yepyeni rolü kavrayamaz; iç pazarla ilişkisinin değişen niteliğine yaslanarak sonunu ilan eder. Ya da ulusal sermaye kavramı daha önce iç pazara yatırım yapan, onu korumaya eğilimli bir sosyo-ekonomik gücü ifade eden bir kavram olduğundan, globalizm bu ilişki kopunca ulusal sermayenin sonunu ilan eder, çünkü kavramsal çerçevesi eski dönemin ihtiyaçlarının belirlediği bir çerçevedir. Örnekleri çoğaltmaya gerek yok: globalizm kendini yeni dönemi kavrayacak bir kavramsal çatıya uyarlayamamıştır.

Teorik tartışmanın sonuçlarını böylece özetledikten sonra, bu tartışmanın yaşamsal önem taşıyan politik sonuçlarına geçebiliriz. Zaten aşırı derecede uzamış bir yazıyı daha da yüklü hale getirmemek için bu politik sonuçları satırbaşları halinde özetlemek en doğru yol olacak.

- Küreselleşme teorisi, kapitalizmin yeni-liberal tarzda bütünleşmesinin muzaffer yürüyüşünü ilan ederek **yeni-liberalizmin hegemonik konumunu pekiştirir**. Bütünleşme ile bütünleşmenin liberal tarzının birbirinden ayrılması, bu ikisi arasında kurulan özdeşlik bağının koparılması, bütünleşmenin tek yolunun liberalizm olmadığının gösterilmesi bakımından gereklidir. Kapitalist çerçevede bile bütünleşmeyi, liberal çerçevenin dışında, yoğun ve bilinçli devlet yönlendirmesi temelinde sağlamış örneklerin varlığının ortaya konulması, aynı şeyin bir sosyalist iktidar altında (daha da başarıyla) yapılabileceğinin bir karinesidir.

- Küreselleşme teorisi, emperyalist ülkelerin sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yapılarını bütün öteki ülkelere kendi gelecekleri gibi gösteren,

emperyalizmin hakimiyeti altında bir bütünleşmeyi bütün ülkelerin çıkarı olarak sunan bir teoridir. Aynen atası "modernleşme" teorisi gibi "küreselleşme" kavramı da bir konverjans (yakınsama) teorisidir ve kapitalizmin ve Batı kültürünün yaygınlaşmasını haklı gösterir.[50] Liberal "küreselleşme"nin bütünleşmenin tek yolu olmadığının ortaya konulması, emperyalizmin ekonomik, politik ve kültürel hakimiyetini tek mümkün gelecek olmaktan çıkararak, anti-emperyalist bir politik tavrı olanaklı hale getirir.

• Küreselleşme teorisi, gerçek dünyada ulusal devletler ve milliyetçilik son derecede güçlü tarihsel etkenler olarak varlıklarını sürdürürken bunların sonunu ilan ederek, **emperyalizmin güncel dinamiklerini ve yakın geleceğin gelişme olasılıklarını kavramayı engeller.** Ulusal devletlerin varlığını ve gücünü sürdürdüğü saptaması, emperyalizmin uluslararasılaşma dinamiği ile ulusallığın gücü arasındaki gerilimden doğan çelişkileri keşfetmeyi, buradan hareketle emperyalist güçler arasında keskinleşen rekabetin olası sonuçlarını (bloklaşma, ticaret savaşları, dünya ekonomisinin bölünmesi, şimdilik uzak da olsa yeni bir dünya savaşı olasılığı vb.) düşünmeyi mümkün hale getirir, böylece buna uygun politik taktiklerin geliştirilmesini sosyalist hareketin gündemine sokar.

• Küreselleşme teorisi, tarihsel gelişmenin tunç kanunlara göre ilerlediği, yeni-liberal tarzda bir bütünleşmenin kaçınılmaz olduğu, herkesin kendisini buna göre uyarlaması gerektiği önermeleriyle, işçi sınıfı ve emekçi kitleler saflarında, solda ve toplumsal hareketler içinde bir **kadercilik ve teslimiyet atmosferi yaratır.** Yeni kazanımlar için mücadeleyi bir yana bırakalım, yeni dönemde yeri olamayacağı yüksek sesle ilan edilen eski kazanımların sermayenin taarruzuna karşı korunması bile sol politikanın gündeminden çıkar; gündem, kaçınılmaz sürece uyarlanmanın en ucuz, en düşük maliyetli yönteminin aranmasına indirgenir. Oysa (kısmi bile olsa) geçmiş kazanımlarını savunamayan, yeni hiçbir şey elde edemez.[51]

• Küreselleşme teorisi, yeni sistemin kaçınılmazlığına o kadar inanır ve muhataplarını inandırmaya çalışır ki, **sistemin kendisinin sorgulanabileceğini aklından bile geçirmez.** Çağlar Keyder'in diliyle söylenecek olursa, "'Bu sistemin dışında kalacağız' gibi bir safsataya katılmak bence çok yenilgici bir davranış olur. Bu sistemin dışında hiç bir şey yok. Bu siste-

50. Küreselleşme teorisini savunmasına rağmen Malcolm Waters bu gerçeği teslim eder: a.g.y., s. 3.

51. "Yeni Zamanlar Manifestosu"nda, globalizmin İngiliz solundaki ağırlığının bu belgesinde yapılan, işçi hareketininin "güvenilmez geçmişin savunusuna düştü(ğü)", "toplumun geliştiğini göremedi(ği)" eleştirisi, yalnızca yeni koşulları kavrayamamanın eleştirisi değildir. Temelindeki dürtü, eski kazanımları savunmaktan vazgeçmeye bir çağrıdır. Bk. Stuart Hall/Martin Jacques (der.), **Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995 içinde, s. 39.

min dışında kalıp da oradan alternatif yaratmak diye bir şey bence kesinlikle sosyalist politika ile ilişkisi olmayan (...) bir tutum olur."[52] Buradaki kaba determinizmi kenara kaydedip, terimlere dikkat edin: solun bütün alternatifi **sistemin dışında kalmak** olarak sunuluyor ve o da gerçekçi olmadığı için reddediliyor. Yani **sistemin kendisini sorgulamak** sözkonusu bile değil. Küreselleşmenin bir efsane olduğu, hiç de kaçınılmaz olmadığı, daha da ötesi kırılgan temellere dayandığı bir kez ortaya çıkınca, başka bir ufuk açılıyor: sol, sistemin dışına çıkmanın ötesinde, **sistemi yıkmayı** düşünebilecek duruma geliyor! Elbette güç dengeleri bugün buna müsait değil. Ama bütün dünya solu sistemi kaçınılmaz diye benimsediği takdirde, bu güç dengelerinin hep daha kötüye gitmesi de güvence altına alınmış olur! Her ülkenin solu için mücadele kendi topraklarında globalizme direnmekle başlar. [53]

• Küreselleşmenin kaçınılmazlığı tezi, çelişkilerinden soyutlanarak tek-yanlı biçimde "küreselleşme"nin bir adımı olarak nitelenen **Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği konusunda işçi sınıfı ve sol saflarında müthiş bir bulanıklık yaratmıştır**. Genel olarak bütünleşmenin yeni-liberal bütünleşme tarzıyla özdeşleştirilmesi, kapitalist bütünleşmenin karşısında burjuva milliyetçiliğinin dışında bir de proleter enternasyonalizminin varolabileceğinin tümüyle solun ufku dışında kalması, Gümrük Birliği'nin solun bir kesiminde salt kaçınılmaz olduğu gerekçesiyle savunulmasına yol açmıştır. Oysa AB emperyalist bir odaktır, Gümrük Birliği ise Türkiye'nin işçi sınıfına ve emekçi kitlelerine ağır yükler yükleyecektir.

• Küreselleşme teorisi bu yazının girişinde de belirtildiği gibi ekonomi alanıyla sınırlı değildir. Her ne kadar teorinin başka yönlerini tartışmak bu yazının sınırları içinde mümkün olmadı ise de, bir başka politik sonuca kısaca değinmek yararlı olacaktır. Küreselleşme teorisi **yeni-liberalizmi, piyasanın ve "özel girişimciliğin" hakimiyetini, demokrasinin anası olarak gördüğünden, demokratik haklar için mücadeleyi burjuvaziye teslim eder, solun görevi de onu desteklemek haline gelir.** Bunun Türkiye'deki ifadesi, sol liberallerin, globalizm yanlılarının yıllardır

52. "Yeni Bir Paylaşım Gerekiyor", Güneş Önsal'la görüşme, **Demokrasi**, 30 Haziran 1996, s. 6.

53. Küreselleşmenin kaçınılmazlığı tezinin solda ne kadar sarsıcı bir etki yarattığı çeşitli örneklerle ortaya konulabilir. Biz burada **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme** kitabından bir örnek alalım. Örnek önemli çünkü bu kitap küreselleşme ile mücadele amacıyla çıkarılmış. Kitaptaki ilk görüşme Gencay Şaylan ile. Şaylan globalizm taraftarı falan değil, öyle olsaydı zaten bu dizide kendisiyle görüşülmezdi. Üstelik piyasa ekonomisinin eşitsizlikleri arttırdığını falan da söylüyor. Ama belirli bir aşamadan sonra birden bire küreselleşmeye teslim oluveriyor: "Bu noktada küreselleşme, hiç de karşı çıkılacak bir olgu gibi görünmüyor (...) Bu bakımdan küreselleşmeye hiçkimse karşı çıkamaz. (...) Bu bakımdan, konuya sol açısından, yani hümanist değerler açısından bakıldığı zaman, küreselleşmeye karşı çıkmak mümkün değildir." (A.g.y., s. 16-17).

demokrasiyi Özal'dan Boyner'e[54] Türkiye burjuvazisinin piyasacı kanadından ve Avrupa Birliği ile bütünleşmeden beklemesi biçiminde ortaya çıkmıştır.

• Globalizm, yukarıda ortaya konulduğu gibi, **bir enternasyonalizm değil tebdili kıyafet etmiş bir milliyetçiliktir**. Bu milliyetçiliğin Türkiye gibi ülkelerdeki mantığı, dünya sisteminin yeni biçimlenmesinden parsa koparmaya dayanır. Ama bu milliyetçiliğin gizliliği, globalizmin ulusal devletler konusundaki tezleri dolayısıyla kendini bir enternasyonalizm edasıyla sunması, toplumsal muhalefet saflarında büyük bir kafa karışıklığı yaratır. Milliyetçilikten kurtulmak, ironik biçimde globalizmin reddiyesini gerektirir.

• Küreselleşme teorisi ulusal devletlerin ve ulusların sonunu vaz ettiği için, **bu teoriden etkilenen sosyalist güçlerde de ulusal sorun ve enternasyonalizm konusunda bir yalpalama başlar**. Kimi, ulusların gününü doldurduğu önermesine inanarak ezilen ulusların vermekte olduğu kurtuluş mücadelesine "milliyetçiliğin iyisi yoktur" gerekçesiyle karşı çıkar; kimi günümüzde ulusal devletlerin tarihe karışmaya mahkum olduğu tezinden hareketle enternasyonalizmin yerine "transnasyonalizm"i önerir.[55] Oysa, ulus gerçeği emperyalizm çağının yapısal bir özelliği olarak bütün ağırlığıyla varlığını sürdürmektedir. Bir yandan, dünya çapında ezen uluslar ile ezilen uluslar arasındaki ayırım sona ermemiştir: dolayısıyla, bütün milliyetçilikler aynı kefeye konulamaz. Öte yandan, burjuvazinin sınıf hakimiyeti hala ulusal devletlerde cisimleştiğinden dolayı, işçi sınıfının dünya çapında örgütlenmesinin tek doğru formülü, tekil ulusların ve devletlerin koşullarının özgüllüğünü görmezlikten gelmek yerine tanıyan bir yaklaşımdır: yani **enter**nasyonalizmdir, uluslar**arası** bir örgütlenmedir. Kapitalizm küreselleşmiyor, uluslararasılaşıyor. İşçi sınıfı da bu nesnel duruma cevap verebilecek biçimde örgütlenmelidir.

• Nihayet, küreselleşmenin "ulusal devletlerin aczi" olarak özetleyebileceğimiz tezi, aynı zamanda **tek tek ülkelerde devrim yapmanın anlamsız olduğu fikrinin temeli olarak kullanılır**. Buna göre, küreselleşmiş bir dünyada hiçbir ulusal devletin fazla bir işlevi olmadığına göre tek bir ülkede iktidarı almak anlamsızdır. Örneğin Sadun Aren bu tezden hareketle, bir çatışma stratejisi yerine sosyalizmi adım adım geliştireceğini ileri sürdüğü bir reformlar stratejisi önerir. Bu tez sadece iktidarın tek tek ülkelerde alınmasına karşı çıkmakla kalmaz, tam da bundan dolayı iktida-

54. Bu yazı kaleme alındıktan sonra bu kervana ünlü rapor dolayısıyla TÜSİAD da katılmıştır.

55. Coşkun Adalı, a.g.m., s. 83. Adalı'nın bundan meramı, sınıf savaşının "uluslarötesi" bir çizgide yürütülmesidir. Burjuvazinin sınıf iktidarının ulusal (ya da gelecekte belki bölgesel) devletlerde cisimleştiği bir dünyada bu tür bir çizginin başarı kazanması mümkün değildir.

rın her yerde alınmasına karşıdır.Çünkü her zaman bir ilk olmak zorundadır. Devrimin bütün ülkelerde birden patlak vermesi türünden olasılık dışı gibi görünen bir senaryonun dışında tekil ülkelerde iktidarı alma şansı kullanılmadıkça dünya çapında da devrimin önü kapanmış olur. Bu tezi "tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı" teorisiyle hiçbir biçimde karıştırmamak gerekir. O teori, devrimin tek ülkede başlayabileceğini, hatta uzunca bir süre boyunca tek başına ayakta durmak zorunda kalabileceğini yadsımaz. Reddettiği, tek bir ülkenin sınırları içinde sınıfsız bir toplumun kuruluşunu tamamlamanın olanaksız olduğudur.

Bu politik sonuçların toplu halde gözden geçirilmesi, bize küreselleşme tartışmasının özünü veriyor. Globalizm inasanlığa tek ve kaçınılmaz yol olarak, emperyalist kapitalizmin öncülüğünde, sermayenin dizginsiz hareket ettiği, işçilerin ve emekçilerin birbirlerinden koparak atomize olduğu, "insanın insanın kurdu" olduğu bir dünyayı sunar. Bir kadercilik felsefesidir. Globalizmin çürütülmesi ve reddedilmesi uluslararası sermayenin ideologlarının savunduğu dünyanın dışında bir dünya olabileceğini kanıtlar.

Teorik eleştiri bu başka dünyanın kapısını açar. O dünyaya girmek ise pratik eleştirinin, yani devrimin işidir.

KARDELEN YAYINLARI

Lev Trotskiy

• KAPİTALİZMİN CAN ÇEKİŞMESİ VE DÖRDÜNCÜ ENTERNASYONAL'İN GÖREVLERİ (1938 Geçiş Programı)

• RUSYA'DA SÜREKLİ DEVRİM SONUÇLAR VE OLASILIKLAR

• MARKSİZMİ SAVUNURKEN
Yazılar ve Mektuplar

Sosyalizm Broşür Dizisi

- EMEK ve ÖZGÜRLÜK CEPHESİ (No. 3)
- KİTLESEL ve SOSYALİST BİR EMEK PARTİSİ İÇİN (No. 4)
- ÖZELLEŞTİRMEYE KARŞI SINIF MÜCADELESİ (No. 5)
- ZEHİRLİ SARMAŞIKTAN KURTULMAK *Susurluk Sonrasında Sosyalist Hareketin Görevleri* (No. 6)

250.000.- TL
KDV dahil